

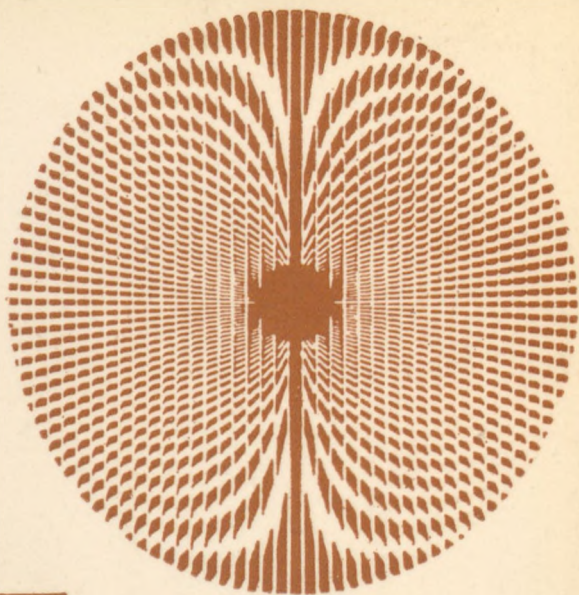
Közgazdasági
információs
közlemények

4

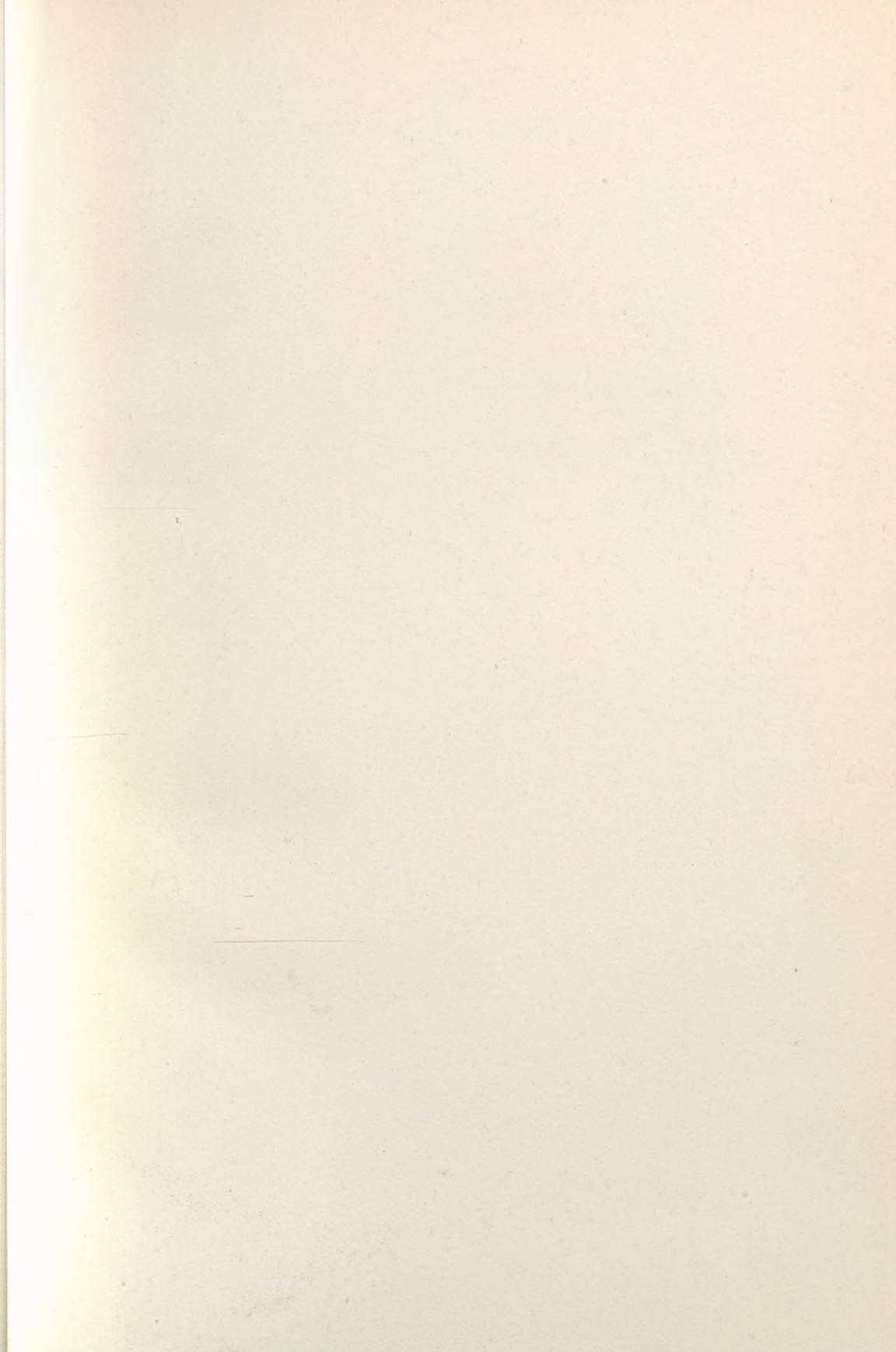
Rott Nándor

**Az olasz
beruházási
rendszer**

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

ROTT NÁNDOR
AZ OLASZ BERUHÁZÁSI RENDSZER.

KÖZGAZDASÁGI INFORMÁCIÓS KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: FÖLDI TAMÁS

4. SZÁM

IRTA

ROTT NÁNDOR

az Agrárgazdasági Kutató Intézet
tudományos munkatársa

103803
MTA KÖZGAZDASÁGI INFORMÁCIÓS CSOPORT

Hivatalos használatra

ROTT NÁNDOR

AZ OLASZ BERUHÁZÁSI RENDSZER

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1976

506001

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 1202 5

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1976 — Rott Nándor

M. TUD. AKADÉMIAI KÖNYVTÁRA
10055 76

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

A "Közgazdasági Információs Közlemények" megindításával az MTA Közgazdasági Információs Csoport a kutatásban és gyakorlatban működő közgazdászok számára kíván tájékoztatást nyújtani.

A sorozat egy-egy számában megkíséreljük összefoglalni fontos közgazdasági témákban a jelenleg rendelkezésre álló ismereteket. Ezzel megkíméljük az olvasót az eredeti források áttanulmányozásának munka- és időigényes feladatától. A további tájékozódáshoz a kötetekhez csatolt részletes bibliográfia nyújt segítséget.

Közleményeink első három számában néhány fejlett tőkésország beruházási rendszerével foglalkoztunk. Ezekhez csatolkozik a mostani kötet is. A témaválasztás nem szorul különösebb indoklásra. A tanulmányok elsősorban a beruházási gyakorlatból indulnak ki. Bár a nyugati közgazdasági és szervezési ismeretek és gyakorlat - mint a jelen tanulmányból is kitűnik - nem szolgál kész receptekkel a beruházási folyamat problémáinak tisztázásához, de némely megoldási mód elgondolkoztat és serkentheti a hazai beruházási rendszer tökéletességét.

Földi Tamás

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
RÖVIDÍTÉSEK	11
1. A BERUHÁZÁSOK AZ OLASZ GAZDASÁG FEJLŐDÉSÉBEN	13
1.1 NÉHÁNY FONTOSABB JELLEMZŐ ADAT ALAKULÁSA	13
1.2 A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS SZAKASZAI	17
1.3 A GAZDASÁGPOLITIKA ELVI ALAPJAI	22
<i>Az "összehangolt tervezés" elmélete</i>	23
<i>A "demokratikus tervezés" elmélete</i>	25
2. A GAZDASÁG TERVSZERŰ ELEMEI A BERUHÁZÁSOK RENDSZERÉBEN	27
2.1 KISÉRLETEK A TERVEZÉSRE	27
<i>Az átfogó nemzetgazdasági tervezés első próbálkozásai</i>	27
<i>Iparági fejlesztési programok, nemzetgazda- sági résztervek</i>	28
2.2 SIKERTELEN KÖZÉPTÁVU TERVEZÉS	33
<i>Az első hivatalos ötéves nemzetgazdasági terv A "Progetto 80"</i>	33 36
3. AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSI RENDSZERE	37
3.1 AZ ÁLLAMI SZEKTOR VÁLLALATAI	37
<i>Az állami vállalatok fő típusai</i>	39
3.2 AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSAINAK IRÁNYÍTÁSA ÉS ELLENŐRZÉSE	43
<i>Az állami vállalatok szervezete és irányítási rendszere</i>	43
<i>Kormánydöntés és bürokrácia</i>	45
<i>Az állami vállalatok beruházásainak állami támogatása</i>	50
<i>Az állami vállalatok és beruházásaik központi ellenőrzése</i>	53
3.3 AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSFINANSZIROZÁSA	54
3.4 AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSAINAK GAZDASÁGOSSÁGA	63
<i>Korszerű gazdaságosságszámítási módszerek alkalmazása</i>	67

4.	A MAGÁNVÁLLALATOK BERUHÁZÁSI RENDSZERE	70
4.1	AZ ÁLLAM GAZDASÁGPOLITIKÁJA AZ ÁLLAMI ÉS A MAGÁNVÁLLALATOK ÖSSZEFONÓDÁSÁBAN	70
4.2	BERUHÁZÁSTÁMOGATÁSI FORMÁK	73
	<i>A magánvállalati beruházások támogatási rendszere</i>	77
	<i>Az amortizációs rendszer és az értékesítési leírás beruházási kedvezménye</i>	81
	<i>A beruházási hitelek kamattámogatása</i>	84
4.3	A VEGYIPAR BERUHÁZÁSAI	90
	<i>A nagyvállalatok beruházáspolitikája és beruházási rendszere</i>	93
	<i>A vegyipari beruházások olaszországi kritikája</i>	96
4.4	AZ ATOMERŐMŰ-PROGRAM	97
4.5	A LAKÁSBERUHÁZÁSOK	102
	<i>A lakásberuházások finanszírozása</i>	105
5.	TERÜLETFEJLESZTÉSI BERUHÁZÁSPOLITIKA A MEZZOGIORNON	110
5.1	A FEJLESZTÉSI CENTRUMOK POLITIKÁJA	113
5.2	A BERUHÁZÁSTÁMOGATÁSOK RENDSZERE A MEZZOGIORNON	117
	<i>Vissztérítésmentes juttatás</i>	117
	<i>Kedvezményes hitel</i>	119
	<i>Adótámogatások</i>	120
	<i>Egyéb kedvezmények</i>	122
	<i>A támogatások tényleges mértéke</i>	123
	<i>Kedvezményes hitelek és vissztérítésmentes juttatások 1971 óta</i>	124
	<i>A területfejlesztés finanszírozási szervezete</i>	125
	<i>A regionális beruházástámogatás kritikája</i>	128
6.	A MAGÁNVÁLLALATOK BERUHÁZÁSAINAK FINANSZIROZÁSI RENDSZERE	130
6.1	A VÁLLALATOK BERUHÁZÁSFINANSZIROZÁSA ÉS PÉNZÜGYI STRUKTURÁJA	130
	<i>A vállalati tőkeerő, a saját és az idegen források aránya</i>	132
	<i>A vállalatok külső finanszírozási forrásai</i>	133
	<i>A középvállalatok forrásszerkezete és fejlesztési céljai</i>	135
6.2	A BERUHÁZÁSFINANSZIROZÁS A NEMZETGAZDASÁG PÉNZÜGYI RENDSZERÉBEN	138
	<i>A beruházási bankrendszer</i>	138
	<i>Tőkeexport</i>	143
	IRODALOMJEGYZÉK	145

ELŐSZÓ

E tanulmányban igyekeztem átfogó képet nyújtani az olasz beruházási rendszerről. Ennek ellenére - e sorozat előző országtanulmányaihoz hasonlóan - az ipar áll a tájékozódás központjában, egyáltalán nem szólok például a mezőgazdasági, a helyi kommunális beruházásokról.

Az olasz gazdaság gyors fejlődése, a "gazdasági csoda", majd a súlyos inflációval párosuló stagnálás elkerülhetetlené tették az időbeli változások legalábbis körvonalazását.

A délolaszországi probléma előtérbe állítása nélkül nem kaphatnánk reális áttekintést. Dél-Olaszország gazdasági-társadalmi visszamaradottsága Itália kulcskérdése, s a területi fejlesztés beruházási összefüggései ezért kapnak különleges hangsúlyt.

Sok köszönettel tartozom Gergely Istvánnak, aki értékes tanácsaival nagy segítséget nyújtott munkámhoz.

RÖVIDÍTÉSEK

AGIP	Azienda Generale Italiana Petroli - olasz állami kőolajipari vállalat
Cassa	Cassa per il Mezzogiorno - Dél-olaszországi Alap a területfejlesztés főképp beruházásfinanszírozására
CER	Comitato per l'Edilizia Residenziale - a lakásépítkezések állami tervezési központja
CESPE	Centro Studi di Politica Economica - az Olasz Kommunista Párt Gazdaságpolitikai Tudományos Központja
CGIL	Confederazione Generale Italiana del Lavoro - kommunista vezetés alatt álló szakszervezeti szövetség
CIPE	Comitato Interministeriale per la Programmazione Economica - Gazdaságtervezési Tárcaközi Bizottság, az 1960-as évek közepe óta az állami operatív gazdasági döntések centruma
CIR	Comitato Interministeriale per la Ricostruzione - Ujjáépítési Kormánybizottság, az 1950-es években volt az állami gazdasági döntések központja
CISL	Confederazione Italiana Sindacati Liberi - kereszténydemokrata szakszervezeti szövetség
CNEL	Consiglio Nazionale del Economia e Lavoro - Gazdasági és Munkaügyi Nemzeti Tanács, konzultatív jellegű érdekképviseleti felsőszintű gazdasági tanácskozó testület
CNPE	Commissione Nazionale per la Programmazione Economica - konzultatív jellegű Gazdaságtervezési Nemzeti Bizottság

<i>Confindustria</i>	Confederazione Generale dell'Industria Italiana - az olasz "gyáriparosok szövetsége", az ipari magántőke érdekképviselői szervezete
ENEL	Ente Nazionale di Energia Elettrica - Nemzeti Villamosenergia Vállalat
ENI	Ente Nazionale Idrocarburi - olajipari állami vállalatok csúcsholdingja
<i>Finmeccanica</i>	Società Finanziaria Meccanica - az IRI gépipari-pénzügyi-holding leányvállalata
IACP	Istituti Autonomi Case Popolari - "népi lakás" építést finanszírozó intézmények
IMI	Istituto Mobiliare Italiano - állami iparfinanszírozó (közép- és hosszú lejáratu hiteleket nyújtó) pénzintézet
IRI	Istituto per la Ricostruzione Industriale - Ipari Ujjáépítési Intézet, az állami vállalatok csúcsholdingja
ISPE	Istituto di Studi per la Programmazione Economica - Gazdaságtervezési Kutatóintézet
GEPI	Società per la Gestione e Partecipazione Industriali - főképp kis- és közép magánvállalatok finanszírozására létesített pénzintézet
SVIMEZ	Società per la Sviluppo Industriale del Mezzogiorno - Dél-olaszországi Iparfejlesztési Társaság
UDDA	Unione Democratica Dirigenti d'Azienda - vállalati vezetők szakmai szervezete.

A BERUHÁZÁSOK AZ OLASZ GAZDASÁG FEJLŐDÉSÉBEN

Bármely ország gazdaságából egyetlen jelenségcsoportra, illetve folyamatra összpontosuló elemzés képtelen valóságként tárgyilagosságot kialakítani az összefüggő jelenségek és folyamatok vizsgálata, s a gazdaság egészének legalább vázlatos áttekintése nélkül. Különösen ez a helyzet Itália esetében, ahol az ország gazdaságának alakulása és jellegzetességei - pl. az Észak és a Dél fejlettségbeli különbsége, az állami monopolkapitalizmus adott formái, a gazdasági-politikai erőviszonyok - döntő módon meghatározzák a beruházási rendszert. Ezért nélkülözhetetlen az olasz gazdaság helyzet alakulásának fölvezetése.

1.1 NÉHÁNY FONTOSABB JELLEMZŐ ADAT ALAKULÁSA

Olaszország - Anglia, Franciaország és a Német Szövetségi Köztársaság után - a tőkés Európa egyik legnagyobb gazdasági potenciállal rendelkező hatalma. Mindemellett az egy főre jutó nemzeti jövedelem, illetve bruttó nemzeti termék alapján a fejlett tőkésországok között csak a kevésbé fejlettekhez (mint pl. Ausztria) tartozik. Az 1960-as években viszont az olasz gazdaság gyorsabb fejlődésének eredményeképpen csökkent az ország elmaradása a legfejlettebb kapitalista államok szintjéhez képest. Világpiaci szerepe is növekedett: a tőkés világ exportáló országai rangsorában az 1950-es évek végén a kilencedik, az 1960-as évek végén az USA, az NSZK, Anglia, Kanada, Japán és Franciaország után a hetedik helyen állt.

¹A fejezet nagymértékben támaszkodik a Gramsci Intézet egyik anyagára [78], s E. Peggio [84], Fenyő Béla [38], [39] és Kis Aladár [55] munkájára.

Az olasz gazdaság fejlődéséről - néhány év adatai alapján - az 1. táblázat ad áttekintést.

1. táblázat

A GNP, a beruházások, az export és az import alakulása
Olaszországban

(milliárd lira, 1963. évi változatlan áron)

	1951	1955	1960	1965	1970	1973
Bruttó nemzeti termék	15 370	19 104	24 993	32 164	44 473	49 341
Ebből: amortizáció	1 312	1 562	2 110	2 915	3 808	4 251
Bruttó beruházás	2 537	3 883	5 801	6 349	8 970	10 412
Export	1 012	1 489	3 404	6 374	10 752	13 512
Import	1 141	1 641	3 330	5 259	10 314	13 214

Forrás: Relazione Generale sulle situazione economica del Paese 1973. s korábbi évek.

A nemzetgazdaság fő ágazatai az alábbiak szerint járultak hozzá (százalékos arányban) a nemzeti jövedelemhez:

	1951	1961	1971
Mezőgazdaság	28,5	18,7	12,8
Ipar	45,8	48,9	45,0
Tercier ágazat	25,7	32,4	42,2

Az elmúlt egy-másfél évtizedben végbement gazdasági növekedés és az egy főre jutó jövedelem jelentős emelkedése ellenére, az olasz gazdaság egyik legsúlyosabb kérdése a foglalkoztatottság problémája. A népesség dinamikus lélekszámemelkedése következtében ugyanis nőtt volna, de mind absolute, mint relative csökkent a foglalkoztatottak létszáma (2. táblázat).

A foglalkoztatottság alakulása Olaszországban

Év	Népesség- szám (ezer fő)	Foglalkoztatottak száma		Aktív keresők az összes keresők %-ában		
		ezer fő	népesség %-ában	mezőgaz- daságban	iparban	tercier ágazatban
1962	49 563	20 629	41,6	29,1	39,2	31,7
1967	51 664	19 525	37,8	23,8	40,8	35,4
1973	53 981	19 168	35,5	17,3	43,5	39,2

Forrás: ISTAT; Mondo Economico, 1975. március 29. 40. old.

A foglalkoztatottság alacsony szintje szorosan összefügg a beruházások színvonalával. Az 1950-es években ugyan fokozatosan emelkedett a beruházások hányada a bruttó nemzeti termékben, de összességében nem érte el a 20 %-ot, s 1965-1973 között is öt évben maradt alatta. A beruházások hányadánál nem kevésbé fontos egy főre jutó összegük alakulása; e tekintetben a legalacsonyabb szintről induló Olaszország egyre inkább elmaradt a legtöbb fejlett tőkésország mögött (3. táblázat).

3. táblázat

Az egy főre jutó bruttó állóeszköz-beruházás
néhány fejlett tőkésországban*

(USA dollárban)

	1960	1963	1970	1973
Anglia	230	270	390	620
Ausztria	220	290	530	1200
Belgium	230	310	580	980
Franciaország	270	380	670	1150
Hollandia	230	290	630	1060
NSZK	320	440	810	1420
Olaszország	150	230	360	530
Svédország	410	560	900	1360
Egyesült Államok	480	540	820	1110
Japán	140	230	660	1400

*Az USA dollárban egy főre jutó GDP-ből a nemzeti valutában számított GDP állóeszköz-beruházási fölhasználás arányának megfelelő összeg.

Forrás: Yearbook of national accounts statistics 1974. III. köt. 5-8., 30-44., 47-53. o.

Olaszország relative gyors és nagyarányú gazdasági növekedése ellenére nem mérséklődött, hanem nőtt a gazdaságilag viszszafelelő területek, elsősorban a Mezzogiorno hátránya. Az "olasz gazdaság dualitása", az iparilag fejlett Észak-, és az "iparosodás előtti" korban élő Dél-Olaszország, a Mezzogiorno, fejlettségbeli különbsége az ország legsúlyosabb problémája. A Mezzogiorno (az Appenin félsziget nagyjából Róma alatti fele, valamint Szicília és Szardínia szigete) gazdasági elmaradottságát a 4. táblázat adatai érzékeltetik.

4. táblázat

A Mezzogiorno gazdasági arányai
(1968)

Megnevezés	Mennyiségi egység	Olaszország	Mezzogiorno	Mezzogiorno az ország %-ában
Terület	1000 km ²	301,3	123,0	40,8
Lakosság száma	millió fő	53,9	19,3	35,8
Foglalkoztatottak száma	millió fő	19,3	6,0	31,1
Bruttó nemzeti termék	milliárd dollár	78,8	17,1	21,7
Egy lakosra jutó GNP	dollár	1461,9	886,0	60,6
Magánszektor bruttó termelése	milliárd dollár	58,4	13,5	23,1
Ebből: mezőgazdaság	milliárd dollár	7,3	3,0	41,1
ipar	milliárd dollár	25,6	4,4	17,2
szolgáltatás	milliárd dollár	25,5	6,0	23,5
Bruttó beruházás	milliárd dollár	14,5	3,9	26,8
Egy lakosra jutó beruházás	dollár	269,0	202,0	75,1

Forrás: ISTAT, 1968; *The Economist Intelligence Unit* [33] 2. o.

A Mezzogiorno hátrányos helyzetét jól mutatja az, hogy az 1970-es évek elején az ország területének 41 %-án élő 36 %-nyi lakosság a magánszektor ipari termeléséből mindössze 17 %-kal,

a szolgáltatásokból is csak 23 %-kal részesedett. Az egy lakosra jutó bruttó nemzeti termék nem érte el az országos átlag kétharmadát.

Még szembetűnőbb, s a valóságot jobban tükröző a különbség, ha a *Mezzogiorno* egy lakosra jutó 884 dollár GNP-jét az ország többi részének 1666 dolláros átlagával vetjük össze. Ilyen vagy még nagyobb az infrastrukturális, a szociális-kulturális ellátottság különbsége. Ráadásul ez a helyzet is csak azért nem romlott, mert az 1960-as években a délolasz népességből évenként 160-170 ezren vándoroltak el Észak-Olaszországba, vendégmunkásként Nyugat-Európába, vagy emigráltak a tengeren tulra.

Dél-Olaszország gazdasági és szociális elmaradottságának egyik fő oka ipara fejletlenségében keresendő. Az 1970-es évek elején az ország összes gyáripari dolgozójának csak 15 %-a tevékenykedett a Mezzogiornon. A gyáripari termelés 1959-1968 közötti növekedésének csupán 15,4 %-a jutott a déli országrészekre, s az ipari bruttó állóeszköz-beruházásoknak is csak 23,4 %-a. Az utóbbi egy-másfél évtizedben Délen megvalósult beruházások - hatalmas olajfinomítók, kohászati művek, cementgyárak - roppant tőkeigényes fejlesztések voltak, de alig növelték a foglalkoztatottságot.

1.2 A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS SZAKASZAI

A második világháborút követő viszonylag rövid helyreállítási periódus után az olasz gazdaság történetének leggyorsabb növekedési időszakához ért el. Ez az 5. táblázat szerinti három, ütemében és jellegében elég élesen eltérő nagyobb szakaszra osztható.

5. táblázat

Az olasz gazdasági fejlődés szakaszai 1950-1971 között

	Évi változás átlaga százalékban		
	1951-1958	1959-1963	1964-1971
Bruttó nemzeti termék	5,3	6,6	4,7
Ipari termelés	6,8	11,7	5,4
Termelékenység	4,8	7,2	5,0
Bruttó állóeszköz-beruházás	9,8	10,2	1,6
Foglalkoztatottság	0,5	-0,6	-0,3
Árak (a GNP deflátorral)	2,9	3,8	4,2

Forrás: P. Ciocca - R. Filosa - G.M.Rey [23] 314. o.

Az 1950-es évek elejére tehető annak a *politikai irányváltásnak* a kezdete, amellyel a baloldali ellenzék és bizonyos mértékben a rokonszenvező centrista csoportok nyomására az uralkodó osztályok a *termelés növelése* feltételeinek megteremtését tüzték ki egyik fő céljukként. Ennek fontos részét képezte az *iparosítás*, mintegy politikai ellenhatásként is a fasizmus jellegzetesen agrárorientáltságával szemben. E mellett a részleges földreform, az elmaradott délolaszországi területek fejlesztésének fokozott állami finanszírozása, az állami (közületi) kiadások növelése, a lakásujjjáépítési terv stb. is elősegítette a termelés expanzióját. A meginduló fejlődést gyorsította a "koreai boom", amit a háboru befejeződésével 1952-ben ugyan rövid megtorpanás követett, de azután az 1958. évi nagyobb visszaesésig folyamatosan növekedett a gazdaság.

Ez a periódus az átgyűrűző 1957-1958. évi súlyos és tartós amerikai válsággal zárult. A válság hatása egybeolvadt az Európai Gazdasági Közösség megalakulását követő kezdeti nehézségekkel. Az olasz gazdaság 1958. évi visszaesése azonban nem szakította félbe a gazdasági növekedést. Sőt, a fejlődés a Közös Piac előnyei érvényesülésével erőteljesen fölgyorsult úgy, hogy az 1960-as évek első harmada a "gazdasági csoda" korszakává vált.

A "gazdasági csoda" (*miracolo economico*) időszakát (1959-1963) a beruházások nagyarányu, gyors növekedése jellemezte. Ez a megelőző és a következő, számottevő visszaesést mutató öt-éves periódussal egybevetve érzékelhető

6. táblázat

A "gazdasági csoda" s a megelőző, valamint a következő öt év főbb beruházási adatai (milliárd lira, 1963. évi áron)

Időszak	Bruttó állóeszköz-beruházások			Ipari beruházások		
	Összesen	a GNP %-ában	növekedése az előző időszak %-ában	Összesen	az összes beruházás %-ában	növekedése az előző időszak %-ában
1954-1958	22 096	20,1	- -	6 182	30,8	-
1959-1963	29 850	22,2	48,6	9 789	32,8	58,4
1964-1968	34 540	19,50	17,5	9 527	27,6	-2,0

Forrás: E. Peggio [84] 58-59. o.

Hasonló tendenciát mutattak a mezőgazdasági beruházások is, 1959-1963 közötti összegük (3020 milliárd lira) 37 %-kal haladta meg az előző ötéves időszakot. A következő ötéves periódusban viszont nemcsak abszolút összegük csökkent, de az összberuházásokban képviselt arányuk is 10,1 %-ról 8,5 %-ra esett vissza. Eltért a lakásberuházások arányának alakulása: a "csoda" időszakában az összes beruházás 29,5 %-áról a következő időszakban 31,6 %-ra emelkedett. A termelő célu beruházások növekedésének visszaesése ugyanis spekulációs célu befektetések térnyerésével járt együtt, s ebbe tartozott a lakásberuházások jó része is.

A "csoda" éveiben erőteljesen *főlgyorsult az export* növekedése, amit "*Közös Piac-hatás*"-ként tartanak számon. Az áruexport átlag évi 16 %-kal, a Közös Piac országai felé 26 %-kal nőtt. Ezzel együtt *az olasz gazdaság egyre függőbbé vált a külföldi piacoktól.*²

Jóllehet az export volumene és össztermeléshez viszonyított részaránya gyorsan emelkedett, a közös piaci csatlakozás nem eredményezett radikális strukturaváltozást az olasz ipar (és gazdaság) szerkezetében, hanem *a termelőkapacitások csaknem teljes kihasználásához vezetett.* Ez viszont - az expanzióhoz fűződő optimista elvárásokkal együtt - *első beruházási ösztönzést fejtett ki, elsősorban az ipari magánszektor körében.*

A termelés bővülése és a beruházások eredményeképp ezen öt év alatt az ipar 908 ezer dolgozót tudott átvenni a mezőgazdaságból eláramló több mint másfél millió munkaerőből. Ennek ellenére a termelőberuházások révén a második világháború óta legnagyobb mértékben nőtt az ipari (évi átlag 8,2 %-kal) és az építőipari (5,1 %-kal) termelékenység.

A "*csoda*" utáni korszak az olasz gazdaságnak a második világháború óta legsúlyosabb, leghosszabb és egyedül belső okokra visszavezethető 1964-1965 közötti válságával kezdődött. Minthogy a válság előestéjén zajlott le a dolgozók eredményes bérharca, a válságot - de még inkább elhuzódását - erre vezették vissza a tőkés érdekek képviselői. Valójában azonban

² 1958-ban az olasz feldolgozóipar termelésének 10 %-a került exportra, szemben a világ 3,9 és a Közös Piac 7,9 %-a átlagával.

- amint ezt még polgári közgazdászok is elismerik³ - a kormány 1964. évi restriktív hitel- és adópolitikája fokozta válsággá a csucspontján már 1962-ben tuljutott konjunktura 1963-ban kezdődő visszaesését, utána pedig maga az olasz gazdasági rendszer bizonyult képtelennek arra, hogy kikerüljön az 1964-1965. évi recesszióból.

A visszaesés után, 1965 második felétől a növekedés ugyan folytatódott, de üteme nem érte el még az 1950-es évek második felének szintjét sem. Az 1969. évi "forró ősz" tőkészek által kikényszerített bérharcai ugyan súlyosan megrázkódtatták a gazdaságot, de a recesszió már előbb jelentkezett, s kiterjedt 1970-1971-re. Az 1973. évi rövid föllendülést az olajválság törte derékba, s 1974-ben a tőkés gazdaság világméretű mély válsága terjedt ki Olaszországra, hogy a fölgyorsuló inflációval egyidejűleg stagnálva 1975 a "stagfláció" évévé váljék.

A gazdasági "csoda" időszaka után az egymást gyorsan követő viszonylag hosszabb visszaesések közepette folyó *lelassult fejlődés felszine alatt halmozódtak a gazdaság feszültségei, aránytalanságai*. Olyan organikus válság mozzanatai "épültek ki", amely oda vezetett, hogy az 1970-es évek első felében az olasz gazdaságot "Európa beteg embere"-ként emlegették.

A kormányzat, amely beavatkozásával kiobbantotta, elmélyítette és időben elhuzta az 1964-1965. évi válságot, az 1960-as évek végéig, de még az 1970-es évek elején *sem folytatótt olyan erőteljes gazdaságfejlesztési politikát, ami a növekedés fölgyorsításához vezetett volna*.

1964-1971 között a beruházások évi átlagos növekedése mindössze 1,6 %-ot ért el, még a nemzeti jövedeleménél is erősebb fluktuáció mellett.

A beruházások növekedési üteme 1964-ben és 1965-ben az előző évhez képest visszaesett (8,2, illetve 7,5 %-kal), majd viszonylag gyorsan növekedett, de ez a növekedési ütem 1969-ben lelassult, 1971-ben pedig ismét zuhant, 1950 óta a legnagyobb mértékben. Az ipari magánberuházások volumene ugyan 1964-1971 között még a "csoda" éveikhez képest is emelkedett va-

³Vö. pl. P. Ciocea - R. Filosa - G.M. Rey [23] 307. o.

lamelyest, de szerkezete a termelés fejlesztése szempontjából romlott, amennyiben épp a gépberuházások estek vissza.

Ezzel a beruházások általában sem kielégítő színvonala mellett újabb olyan negatív mozzanat jelentkezett az Olasz beruházási rendszerben, amelynek káros következményei a további fejlődésben válnak nyilvánvalóvá. Fokozottan romlik az ipar technikai színvonala, elavul gép- és berendezésparkja. Ennek egyes jelei már az 1970-es évek elején megmutatkoztak.

A nemzetközi arányokhoz, s 1964-től a korábbi növekedési ütemhez képest is mutatkozó *beruházás-visszaesés nem magyarázható a belföldi források hiányával*. 1957-től kezdve a bruttó belföldi tőkeképződés - 1963 kivételével - minden évben meghaladta a bruttó állóeszköz-beruházások összegét. 1964-től kezdve a gazdaság egyre inkább képtelenné vált a belföldön képződött forrásokat hazai termelő és infrastrukturális beruházásokra felhasználni. Az 1964-1968 közötti négy évben a bruttó tőkeképződés összesen mintegy 15 %-át, a nettónak pedig egynegyedét külföldön használta fel, miközben a beruházások (nemzeti jövedelemhez mért arányukban) visszaestek, növekedési ütemük lelassult.

Egyes polgári közgazdászok "magyarázata" szerint a beruházások szintsüllyedését a "vállalkozók felhalmozási hajlama", a "vállalkozók lelkiállapota" okozta.⁴ Ez alatt azt kell érteni, hogy az európai átlag alatt tartott korábbi bérszínvonal emelése után viszonylag kisebb extraprofitot ígértek a tőkésnek az olaszországi beruházások, a baloldal fokozatos előretörése pedig a politikai perspektívát tette borussá számukra.

Valójában a tőkésék a felhalmozódó profit mind nagyobb hányadát fordították *improduktív, spekulációs értékpapír-bebefektetésekre, az éleződő konkurrenciaharc részvényfelvásárlási manővereire, s főképp egyre növekvő részét vitték ki külföldre*.⁵ Az 1960-as évek végén az olasz gazdaság számára katasztrofális mértékűvé kezdett válni a tőke kivitel: 1965-1971 közötti évi átlaga elérte az 1,35 milliárd dollárt. Az olasz tőkésék fejlesztési döntése tehát így szólt: "*nem Olaszországban beruházni!*".⁶

⁴P. Ciocca - R. Filosa - G.M. Grey [23] 311. o.

⁵E. Peggio [84] 72-73. o. E tőke kivitel jórészt spekulációs és nem termelési célú pénzügyi beruházás volt.

⁶P. Ciocca - R. Filosa - G.M. Grey [23] 313. o.

A korábbi gazdasági növekedés egyik fő hajtóereje, az *export fejlődése lelassult*. Az olasz gazdaság öt év alatt ki-merítette a Közös Piac létrejöttétől kapott impulzust. De ennek ellenére is tovább fokozódott az *olasz gazdaság függése a külföldi piacoktól*.

Az iparcikk-kivitel a belföldi kereslet alakulásával el- lentétes tendenciát mutatott. Az export akkor érte el csucsait (1965-ben és 1968-ban évi kb. 20 %-os növekedését), amikor a belföldi kereslet (évi -5, illetve +4 %-os változásával) mélypontra süllyedt. Az ország gazdaságának külkereskedelmi kiszolgáltatottsága, s az export belföldi visszaesést kompenzáló szerepe 1974-1975-ben vezetett igen súlyos helyzethez, amikor a világméreteken szinkronizálódott tőkés válság miatt a külföldi és a hazai kereslet visszaesése időben egybeesett.

1.3 A GAZDASÁGPOLITIKA ELVI ALAPJAI

Az olasz kormánypolitika - s ezen belül különösen a gazdaság- és a beruházáspolitikai - 1960-as évek elején bekövetkezett változásában a döntő tényezőt a kommunista párt erejének növekedése, sorozatos választási tértnyerése jelentette. A tömegek nyomása arra kényszerítette a kereszténydemokratákat, hogy Amintore Fanfani, a párt akkori balszárnyának vezetője végrehajtsa az évtized legfontosabb olasz belpolitikai lépését: a "nyitást balra". A baloldali pártok (a kommunisták kivételével) támogatásának megnyerése politikai engedményeket igényelt: az átfogó nemzetgazdasági *tervezés*⁷ bevezetését, *államosítások* végrehajtását (elsősorban a villamosenergia-iparban), az állam

⁷ Amikor e tanulmányban az olasz állam, kormányok, vállalatok stb. "tervezéséről" szólva a terv, tervszerűség stb. szavakat használjuk, mindig szem előtt tartandó, hogy e szövegösszefüggésekben természetesen nem lehet a szocialista tervgazdálkodásnak megfelelő fogalomra gondolnunk, hanem az állami, a félállami és a magánszektor (egy-egy ágazata, vállalatai) jövőbeni gazdálkodásának valamiféle összehangolására, gyakorta csak ennek kísérletére.

befolyásának növelését főképp a gazdaságfejlesztés, a *beruházások* területén. Az 1963. évi parlamenti választások eredménye szükségszerűvé tette, hogy a kereszténydemokraták az un. középbal kormányzat mellett döntsenek. Aldo Morora várt a feladat, hogy végrehajtsa a gazdaságpolitikai reformokat. Ezeknek - a tervezésnek és az állam gazdasági beavatkozása kibővítésének - elméleti megalapozása egyébként magán a kereszténydemokraták ideológiáján belül is mindinkább tért nyert, nyilvánvalóan nem függetlenül a reális politikai erőviszonyokban végbement változásoktól.

Az "összehangolt tervezés" elmélete

A tervezés és az állami beavatkozás kereszténydemokrata elméletének megalapozását az un. "összehangolt tervezés" (*programmazione concertata*) eszméje szolgáltatta. Ez az elmélet közvetlenül a francia gazdasági tervezés ideológiájából és tapasztalataiból került át Olaszországba. Fejlődésének abban az időszakában, amikor technokraták irányítása alatt működött, a francia tervezésben uralkodóvá vált az a nézet, hogy a *terv lényegében a különböző érdekképviseletek, valamint a gazdaságba beavatkozó állam és a tőkés csoportok döntéseinek előzetes összehangolása.*⁸ A gazdaság spontánul működő mechanizmusában a vállalatok egész sor döntési lehetőség előtt állnak. A tervezés célja az, hogy a termelés fejlődése ne váljék teljesen az egyedi spontán döntések játékszerévé, hanem a terv keretei között a döntések összehangolásán keresztül orien-

⁸Ugy tűnik, hogy a *programmazione concertata* előbb létezett a gyakorlatban, mintsem elmélete és neve létrejött volna. Az olasz Sinigaglia- és Tambroni-terv kialakításába - jól lehet az állami szektor (a Finsider és a Fincantieri) fejlesztési tervei voltak - beleszóltak a nagy magánmonopóliumok is, mégpedig úgy, hogy lényegesen befolyásolták a terv kialakítását. Az elmélet tehát később ideológiát teremtett vagy keresett a már meglévő gyakorlathoz.

tálják, szabják meg ütemét.⁹ Az "összehangolt gazdaság" (l'economie concertée) francia eszméjének olasz megfelelője az "economia concertata", illetve a "programmazione concertata" vált a kereszténydemokraták terv-, s ezen keresztül beruházáspolitikája kialakításának elméleti magjává.

1961-ben Saraceno professzor fejtette ki a kereszténydemokrata baloldal koncepcióját, miszerint az "összehangolt gazdaság" az "államnak a piac erőivel történő összekapcsolásában" és a "vállalkozó állam" konkrét szerepében valósul meg olyképpen, hogy a hagyományos demokratikus intézményeken kívül új hatalmi központokat hoz létre, amelyeket az állam is elismer.¹⁰ "... az egyetlen lehetséges megoldás a politikai hatalom és a társadalmi csoportok között elhárított elhatárolt intézkedések és célkitűzések terén kialakítandó megegyezésben keresendő, és az állam számára ebből az a szükségszerűség adódik, hogy szervezeti fölépítését a társadalmi erők állandó egyetértésén és támogatásán alapuló hatalom demokratikus gyakorlása útján alakítsa át."¹¹

Az "összehangolt tervezés" nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, mivel a nem lebecsülendő eredmények ellenére (a villamosenergia-ipar államosítása, az első középtávu átfogó nemzetgazdasági terv elkészítése, a déli iparfejlesztés ütemének gyorsítása) sem vitte lényegesen előre az olasz gazdaság és társadalom alapvető problémáinak a megoldását, nem hajtott végre strukturális reformokat, nem biztosította a gazdasági növekedés ütemének fönntartását. A gyakorlatban a programmazione concertata az államnak a nagy magánmonopóliumok alá rendelésére szolgált. Ezen túlmenően a kereszténydemokraták reformjaikkal - amelyek egyébként sokkal szélesebb körűen a kommunista párt programjában is szerepeltek - nem akartak egyebet, mint mérsékelni a kommunisták átfogóbb követeléseikért vívott dinamikus harcát.

Az Olasz Kommunista Párt már 1964-ben határozottan a középbal kormányzat ellen fordult, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kereszténydemokrata párton belül fölülkerekedett jobb-

⁹Vö. A. Chalandon [21] és H. Claude [24].

¹⁰Vö. P. Saraceno [107] 29-30. o.

¹¹Uo. (Az eredetiben nincs kiemelés.)

oldali elemek meghiusítanak minden lényeges reformot. A kommunisták a *politikai-gazdasági strukturális reformok* programját állították szembe alternatívaként: átfogó agrárreform; a monopóliumok hatalmának visszaszorítása, majd likvidálása; az állam demokratizmusának kiszélesítése keretein belül a közigazgatás és a területi önkormányzatok népi részvétel alapján történő átszervezése; a gazdaságirányítás, különösképp a tervezés demokratizálása, a dolgozó tömegek szociális igényeinek kielégítésén alapuló életszínvonal-emelés stb. Ennek a programnak lényeges elemeit a demokratikus tervezés elmélete foglalta magába.

A "demokratikus tervezés" elmélete

A demokratikus tervezés (la programmazione democratica) elemei lényegileg már a kommunista pártnak a köztársasági alkotmány demokratizmusáért folytatott küzdelmeiben is megtalálhatók. A demokratikus tervezés elvei azonban a strukturális reform-tervvel összhangban, az 1960-as években kristályosodtak ki.

A *demokratikus tervezés alapvető célja*: "a rendelkezésre álló összes erőforrás - a munkaerő, a termelőberendezések, a földterület és a természeti erőforrások, a megtakarítások, a műszaki-tudományos ismeretek, a kultúra - maradéktalan kihasználása oly módon, hogy maximálisan kielégítse a nagy néptömegek szükségleteit."¹² Az erőforrások maradéktalan kihasználásának követelménye a vállalati hatékonyság (jövedelmezőség) helyett új, tágabb körű hatékonysági normát tesz nélkülözhetetlenné. A *hatékonyságot értelmezni kell a gazdaság egészére*, s e szerint nem tekinthető hatékonynak a gazdaság, ha nem használja ki teljesen valamennyi erőforrását a szükségletek maximális kielégítése érdekében.

A demokratikus tervezés elmélete hangsúlyozta a *szükségletek* helyes, új értelmezésének fontosságát. A demokratikus tervezés "megköveteli, hogy az állam egész tevékenysége ne az egyéni fogyasztás korlátlan és képtelen fejlődését ösztönözze (mint eddig történt), hanem a társadalmi fogyasztás nagyarányú növelését (az oktatás, az egészségügy, a városi életfeltételek megteremtése, a kultúra stb. területén), s úgy, hogy ez legyen a gazdasági expanzió legfőbb mozgatóereje."¹³

¹²E. Peggio: [84] 150. o.

¹³Uo. 152. o.

A demokratikus tervezés a termelést az alapvető belföldi igények feláldozásával járó *tulzott exportorientáltság* helyett - ami mértéktelenül növeli a gazdaság függését a külföldi piacoktól - a *belföldi szükségletek teljesebb kielégítése* irányába kívánja fejleszteni. Az egyéni és a társadalmi fogyasztás fizetőképes keresletének ehhez szükséges bővítését a demokratikus tervezés a *teljes foglalkoztatottság* és a folyamatos béremelések útján biztosítja. A teljes foglalkoztatás politikájának számolnia kell a nagyarányú (nyílt és rejtett) munkanélküliséggel, a mezőgazdaságból eláramló népességgel, és azzal a ténnyel, hogy Olaszországban igen alacsony a kereső népesség aránya, aminek növelése a gazdasági fejlődés egyik távlati kulcskérdése. Mindezek alapvetően meghatározzák a demokratikus tervezés *beruházáspolitikáját*. "Nincs szükség arra, hogy továbbra is a magas tőkeintenzitású ágazatokban növeljük a termelőkapacitást, különösen nem ott, ahol már jóval meghaladták az ország szükségletét, hanem azoknak az alacsony tőkeintenzitású ágazatoknak az expanzióját kell elősegítenünk, amelyek egyúttal a magas műszaki-kulturális képzettségű dolgozók tekintélyes hányadát is képesek foglalkoztatni."¹⁴

¹⁴Uo. 161. o.

A GAZDASÁG TERVSZERŰ ELEMEI A BERUHÁZÁSOK RENDSZERÉBEN

Az olasz alkotmány 41. cikkelye kimondja:

"Törvény határozza meg a megfelelő terveket és ellenőrzést azért, hogy a köz- és magángazdasági tevékenység a társadalmi célok felé irányítható és összehangolható legyen."

Az alkotmány tehát rögzíti az átfogó nemzetgazdasági terv eszméjét, jóllehet nem a kommunisták által eredetileg javasolt erőteljesebb megfogalmazásban. A felszabadulásért együtt harcoló koalíciót fölbomlasztó, saját egyeduralkodókat kiépítő kereszténydemokraták kormányai egészen az 1960-as évek elejéig elutasították az átfogó nemzetgazdasági tervezés gondolatát.

2.1. KISÉRLETEK A TERVEZÉSRE

*Az átfogó nemzetgazdasági tervezés
első próbálkozásai*

Valamiféle tervezés igénye először a Marshall-terv oldaláról merült föl. A segélyek fölhasználásának koordinálására létrehozott CIR (ujjáépítési kormánybizottság) ugyanis teljesen tehetetlennek bizonyult.

Főképp az amerikaiak segélyprogramjaik kapcsán kifejtett nyomására dolgozták ki a szociáldemokrata Roberto Tremelloni vezetésével az 1948-1953. évi időszakra az ún. Tremelloni-tervet. Ez a jövedelmek növelése, a munkanélküliség csökkentése és a fizetési mérleg javítása érdekében hangsúlyozta a termelőkapacitások fejlesztését. A Tremelloni-féle program csak nagyon távolról közelítette meg még a tőkésországok "terveit" is; mégis nagy vita bontakozott ki körülötte.

A tőkésországokban használatos értelemben nem tekinthető nemzetgazdasági tervnek az 1955-1964 közötti időszakra terjedő ún. Vanoni-terv (Piano Vanoni) sem, amelyet maga készítője is csupán "vázlatnak" (schema) nevezett. Ez a következő főbb

célkitűzéseket foglalta magába: (1) négy millió új munkahely létesítésével a foglalkoztatottság növelése; (2) az Észak és Dél közötti gazdasági különbség csökkentése; (3) a fizetési mérleg javítása; (4) a munkaerő átcsoportosítása a mezőgazdaságból az iparba. Vanoni 5 %-os évi nemzetijövedelem-növekedést tartott lehetségesnek, s a célok eléréséhez számolt az állami szektor reguláló és ösztönző szerepével. A Vanoni-terv körül éles vita alakult ki; mindegyik párt bírálta, mégis ezen alapult az a középtávu terv, amelyet a kormány az Európai Gazdasági Közösség igényére készített.¹

Az 50-es évek második felében lecsöndesült a nemzetgazdasági tervezés körüli vita. A gazdaság tényleges növekedése fölülmulta Vanoni fejlődési előirányzatát (bár az új munkahelyek létesítése távolról sem teljesült), és látszólag szükségtelenné, a belpolitikai erők alakulása pedig kilátástalanná tette a tervezés kérdésének fölvetését. Csak a gyors ütemű gazdasági fejlődés mögött meghúzódó ellentmondások mind élesebb felszínretörésével vált ismét időszerűvé az átfogó nemzetgazdasági tervezés napirendre tűzése, amire az 1960-as évek elején a politikai erőviszonyok megváltozása adott lehetőséget.

Miközben az átfogó nemzetgazdasági terv első kísérletei sikertelenek maradtak, rendre készültek - és többé-kevésbé megvalósultak - iparági fejlesztési programok, szektorális és regionális nemzetgazdasági résztervek.

Iparági fejlesztési programok, nemzetgazdasági résztervek

Már az 1940-es évek végén egyes iparágak súlyos helyzete szükségessé tette, hogy az állami szektor több vállalata is kidolgozza középtávu fejlesztési programját. Minthogy e vállalatok adták iparáguk termelésének jelentős hányadát, s a nagy magánvállalatokat is bevonták terveik kialakításába, ezek iparági terveknek is tekinthetők.

¹ Ezt sem deklarálták hivatalos nemzetgazdasági tervnek, mint ahogy magát a Vanoni-tervet sem.

Az iparági fejlesztési programok tipikus példája az olasz állami vas- és acélipari vállalatok pénzügyi holdingjának a *Finsider*nek, elnökéről Oscar Sinigaglia-ról elnevezett "*Sinigaglia-terve*" 1947-ben. A második világháború után az *állami vas- és acélipar* korszerűtlen és gazdaságtalan termelése nemcsak az állami ipar szempontjából jelentett teherterét, de gátolta az egész olasz ipar fejlődését is. A terv a *Finsider*-csoport vállalatait kívánta átállítani a teljes termelési vertikumra, valamennyi kohászati termék előállítására, jelentős bővítéssel, korszerűsítéssel és önköltségcsökkentéssel.

Az 1953-as un. "*Tambroni-tervvel*" Fernando Tambroni a *Fincoantieri*, az *állami hajóipar* "*ridimensionamento*"-ját (kb. "újajáméretezés") kívánta elérni, vagyis a sok kis, műszakilag elmaradott üzemegység helyett néhány nagy, technikailag jól felszerelt, korszerű hajógyár kiépítését.

Az állami vállalatoknak a magánmonopóliumokkal közösen kialakított iparági fejlesztési programjai az olasz gazdaság tipikus elemévé váltak. Ezek mellett két részterületen, a Mezzogiorno és az állami vállalatok beruházásainál, kis lépésekben ugyan, de lassan kialakult és rutinszerűvé vált a nemzetgazdasági résztervek rendszeres készítése.

A *Mezzogiorno-tervek* felől már a dél-olaszországi rendkívüli intézkedéseiről hozott 1950. évi törvény úgy rendelkezett, hogy *tárcaközi együttműködéssel* dolgozzák ki az 1950-1960 közötti időszakra a *fejlesztések rendkívüli intézkedéseinek tervét*. A tervnek tartalmaznia kellett a vízgazdálkodás és öntözés, a vízellátás, a szennyvízcsatornázás, a talajjavítás, a mezőgazdasági gépesítés és termékfeldolgozás, valamint a szállodaipar fejlesztési programjait.² A törvény szerint a *Cassa per il Mezzogiorno*nak kellett gondoskodnia a programok kidolgozásáról, finanszírozásáról, végrehajtásáról, valamint a terv és a programok illetékes tárcákkal való koordinálásáról. Ennek megkönnyítésére hívták létre a Mezzogiorno Kormánybizottságot.

²Az 1962-ben hozott törvény ide sorolta még a lakás- és kórházépítést, a kikötők és repülőterek fejlesztését.

Jogos a kritika, hogy a jogszabályból nem világos, kinek mi a teendője, és ki kinek, miért felelős. Ez a konfuzió évek során át fönmaradt s lehetőséget nyújtott arra, hogy a tárcák a Cassa-ra hárítsák a felelősséget saját mulasztásaikért. Másfelől kétségtelen az, hogy az eseti intervenciókkal szemben a hosszú távú tervek elismerését fejezte ki a törvény.

1959 óta a Mezzogiorno Kormánybizottság elnöke évente rendszeresen jelentést terjeszt a parlament elé arról a koordinációs tevékenységről, mellyel a tárcák infrastrukturális, az állami vállalatok és a Cassa által támogatott (köztük magánvállalati) beruházásokat hangolja össze. 1964-től ez a jelentés két különálló dokumentumra oszlott: az egyik az előző év koordinációs terv megvalósulásáról, a másik a következő év tervezett előirányzatairól szól. 1965-től az éves jelentéseknek több évre előretekintő szemléletben kell készülniök, összhangban az ekkor kialakult középtávú ötéves tervvel. Ezekkel az intézkedésekkel valamiféle (hosszabb időszakra is előretekintő) éves beruházási tervekre és évenkénti tervjelentésekre emlékeztető rendszert kívántak bevezetni a Mezzogiorno-fejlesztés területén.

1962-1963 körül fölmerült a kérdés: milyen legyen a kapcsolat a nemzetgazdasági terv és a Mezzogiorno regionális terve között? Tovább bonyolította a problémát az, hogy időközben még kisebb területegységek, pl. Szardinia regionális gazdaságfejlesztési tervei is készültek, nem is beszélve a számos fejlesztési övezet konzorciumainak helyi terveiről. A nemzetgazdasági terv előkészítésétől kezdve törekedtek is ilyen koordinálásra, de ez csak szervezetenként rendeződött 1965-ben, amikor a Mezzogiorno Kormánybizottság beolvadt a Gazdaságtervezési Tárcaközi Bizottságba, a CIPE-be.

Az *állami vállalatok* beruházási tervezése az Állami Vállalatok Minisztériumának (Ministero per le partecipazioni statali) létrehozása után kapott határozottabb formát, került szorosabb központi, kormány- és parlamenti ellenőrzés alá. A miniszter az IRI és az ENI vezetőivel együtt dolgozza ki (az éves mérlegekkel együtt) a parlament elé terjesztett előbb

éves, majd az 1960-as évek elejétől kezdve *négyéves*, minden év végén egy újabb évre kiterjedő, tehát *folyamatosan "továbbgördülő"* fejlesztési terveket. A tervek a miniszter, a kormány és a parlament jóváhagyása után *kötelezővé válnak az állami csucsholdingok*, s így közvetve vállalatok számára.

Ezek a tervek ipar- és főbb termelési áganként is részletezve irányozzák elő a termelés és értékesítés (ezen belül az export) bővítését, valamint az ehhez szükséges fejlesztések beruházási költségeit. A *tervek* (termelést és értékesítést) átfogó jellegük ellenére erősen *beruházáscentrikusak*. A beruházásokhoz fűződik ugyanis az állami vállalatok állami támogatása, s a tervek jórészt ennek alátámasztására, indokolására szolgálnak. A tervek az iparágankénti fontosabb fejlesztéseket (programokat) egyedileg is - legalább - körvonalazzák. Mint-hogy a tervek szerkezeti fölépítése olyan, hogy az előző év(ek) beszámolójára építi a következő év(ek) előirányzatait, így bizonyos mértékig az előző időszak beszámolójának is tekinthetők, bár nem ez funkcionális rendeltetésük.

Az állami vállalatok minisztere nemcsak a tervek összeállításáért felelős, de a tervezett beruházások összvolumenéért, az elégséges beruházásfinanszírozási eszközök és a megfelelő módszerek, valamint az egyes iparágak beruházási szükségletei fedezetének biztosításáért is. Nem tartozott azonban felelősséggel az egyedi beruházások javaslataiért, amelyeket nem is kellett műszaki-gazdasági szempontból véleményeznie, mivel ez az IRI, az ENI, illetve vállalatok felelősségi körébe tartozott. Lényegileg ma is ugyanezek az alapelvek érvényesek, bár csak formálisan érvényesülnek. "Az IRI és az ENI maguk döntöttek beruházási terveik volumenéről és összetételéről, legfeljebb határesetekben vették figyelembe a miniszter - méginkább a parlamenti - véleményét."³

Az állami vállalatok (főképp az IRI és az ENI együttesen) csaknem valamennyi ipar- és szolgáltatási ágban tevékenykednek, s így terveik jóformán az egész nemzetgazdaságot átfogják - bár csak az állami szektorra korlátozottan, és számos szervezeti-institucionális okból is eredő tökéletlenségükkel. A Mezzogiorno-tervek pedig - területileg - ugyancsak behatároltan, de szintén a nemzetgazdaság valamennyi ágát átfogó tervvé fejlődtek.

³M.V. Posner - S.J. Wolf [94] 39. o.

Mindkét tervtípus jellegzetessége az, hogy

- (a) törvényeken alapulva valamiféle *közjogi* (állami gazdasági jogi) *színezettel* rendelkezik;
- (b) kialakításuk során kormánybizottságoknak kell biztosítaniuk a *tárca* koordinációját;
- (c) jóváhagyásukat és *ellenőrzésüket* a kormány, végső soron pedig a törvényhozás gyakorolja, bár mind a koordináció, mind a jóváhagyás, s méginkább az ellenőrzés inkább formális;
- (d) kifejlődött mögöttük az egyes állami *vállalatok*, illetve kisebb regionális *területegységek* tervezési rendszere;
- (e) lényegileg *beruházási* tervek.

Bár ezzel később részletesebben is foglalkozunk, már itt indokolt utalnunk arra, hogy a kormánybizottságok koordinációja, méginkább a kormány ellenőrzése ténylegesen ugyszólván eredménytelenül funkcionál - nem is beszélve a parlament hasonló szerepéről. Az állami vállalati és a regionális tervezési rendszer működése is igen bizonytalanul, következetlenül folyik.

Ezek a parciális nemzetgazdasági tervek ellentmondásosan hatottak az átfogó nemzetgazdasági tervezés létrejöttére. Egyfelől hiányosságaikkal, kialakításuk problémáival állandóan érzékelhetővé tették az átfogó nemzetgazdasági terv hiányát, másfelől viszont pótlékaul is szolgálva, gátolták az átfogó terv nélkülözhetetlenségének fölismerését. Mindezek ellenére a rendszeres beruházási tervkészítés gyakorlata elősegítette azt, hogy az állami vállalatok beruházásai (középtávon) átgondoltabbá, tervszerűbbé váljanak. A tervkészítés rendszeressé váló gyakorlata hozzájárult ahhoz is, hogy a kormány viszonylag megbízható, megalapozottabb információkkal rendelkezék - legalább az állami szektor beruházási terveiről - gazdaságpolitikai koncepciói kialakításához - jóllehet az IRÍ-nél az 1950-es években enélkül is mutatkozott bizonyos ágazati beruházáspolitikai.

Az állami (tárca, helyi önkormányzati, városi stb.) infrastrukturális és az állami vállalati beruházások éves tervezési rendszerének kialakítása kapcsolódott az *állami költségvetés*-készítés és jóváhagyás eljárási rendjéhez. 1964 óta a költségvetésügyi és kincstárügyi miniszter évenként rendszeresen közös jelentést terjesztenek a parlament elé a tárcák és az állami vállalatok fejlesztési terveiről és beruházási előirányzatairól. Ezek a jelentések az állami (közületi) beruházások éves pénzügyi terveinek tekinthetők. Bennük a nemzetgazdaság előző évi fejlődési tendenciáinak elemzése alapján, a konjunkturális változások figyelembevételével alakítják ki a kormány

következő évi beruházási tervét. Főbb nemzetgazdasági áganként (ipar, mezőgazdaság stb.) és állami funkcióként (egészségügyi, oktatásügyi stb.) részletezik az állami fejlesztési-beruházási intervenciók módszereit és mértékét. Ennek során megkísérik szintetizálni a gazdaság általános konjunkturális fejlődési helyzetéből és az egyes ágazati, illetve funkcionális fejlesztési-beruházási programokból adódó követelményeket. A jelentések tömörítve tartalmazzák a Mezzogiorno éves fejlesztési koordinációs tervét és az állami vállalatok éves beruházási tervét, ami hangsúlyozottá teszi szintetizáló jellegüket.

Az olasz gazdasági és beruházási rendszerben a Mezzogiorno-, az állami vállalati és a költségvetéshez kapcsolódó állami tervek azok, amelyek - bár nagyon távolról - leginkább megközelítik a szocialista országok tervkritériumait. Amennyiben tudniillik, amennyiben ezeknél a központi államhatalom - elméletileg elvileg - rendelkezik a tervcélok többé-kevésbé reális kitűzését és következetes megvalósítását, ennek hatékony ellenőrzését biztosító eszközökkel. (Másfelől a tőkés érdekeket képviselő pártok kezében az államhatalom ezeket az érdekeket szolgálja.) A gyakorlatban azonban sem a tervcélok meghatározása, sem megvalósításuk és ellenőrzésük nem történik következetesen. Az egyes pártok, illetve frakcióik mögött meghuzódó különböző monopolista csoportok és lobbyk konkurenciaharcában a gazdasági-hatalmi egyensúly folytonos változása bizonytalanná teszi már magukat a tervcélokat, méginkább a megvalósításuk érdekében szükséges állami beavatkozást. Annál nagyobb fokú ez a bizonytalanság, minél konkrétabb, a vállalatok, illetve monopóliumok érdekeit már közvetlenül érintő fejlesztési-beruházási programokról, egyedi beruházásokról van szó.

2.2. SIKERTELEN KÖZÉPTÁVU TERVEZÉS

*Az első hivatalos ötéves
nemzetgazdasági terv*

Az olasz nemzetgazdasági tervezés rendszerének kiépitése azért érdemel figyelmet, mert jellegzetes eltérése pl. a franciától rávilágít és egyben magyarázatot is ad az olasz rendszer

sajátosságaira. Míg a francia tervezés szervezeti és eljárási rendjét törvények és rendeletek fejlesztették a maga nemében - többé-kevésbé - összefüggő és konzisztens rendszerre, addig az olasz tervezés a költségvetésügyi miniszternek a parlament 1962. májusi ülése elé terjesztett, az ország gazdasági helyzetéről szóló jelentéséhez fűzött un. "kapcsolódó megjegyzésin" (*Nota Aggiuntiva*) alapul.

A költségvetésügyi miniszter irányítása alatt létrehozták a Tervezési Hivatalt (*Ufficio del Programma*), majd később a Költségvetési és Tervezési Minisztérium lett a nemzetgazdasági tervezés központja. Így miniszteri rendelettel jött létre a szakértőkből s a főbb érdekképviseletek delegátusaiból álló *Gazdaságtervezési Nemzeti Bizottság*, a CNPE a tervek előkészítésére és kidolgozására.⁴

A Moro kormány alatt P. Saraceno professzor vezetésével a CNPE szakértői szekciója készített 10 éves (1964-1973) gazdaságfejlesztési prognózist, az un. *Saraceno-tervet*, a középtávu nemzetgazdasági terv előkészítésekképp. A tervprognózis abból indult ki, hogy az olasz gazdaság folyamatosan, visszaesés és válság nélkül fejlődik. A már 1964-ben megmutatózó válságjelenségek nyilvánvalóvá tették a Saraceno-terv tartahatatlanságát.

1964-ben a Moro kormány költségvetésügyi minisztere Antonio *Giolitti* terjesztette a CNPE elé az első öt éves (1965-69) nemzetgazdasági tervjavaslatát. A tervezet már reálisabban mérte föl a helyzetet s bizonyos strukturális változásokat kezdeményezett, új koncepciót tartalmazott arról, hogy miképp használják föl az állami beavatkozás eszközeit a terv céljainak megvalósításához. Ezekben különbözött alapvetően a Vanoni és a Saraceno-tervtől. A terv a kormánykoalícióban komoly vitákra, s végül is az első Moro-kabinet széthullásához vezetett.

1965-ben Pieraccini, a második Moro kormány költségvetésügyi minisztere terjesztette elő a CNPE által kidolgozott új öt éves tervjavaslatot, amely azóta "*Pieraccini-terv*" néven közismert. Bár az új javaslatot - lényegileg az ismételten átdolgozott *Giolitti-tervet* - az 1966-1970 közötti időszakra készítették el, de végső formában csak 1967 júliusában fogadták el, amikor az öt éves tervidőszak egyharmada már "lefutott".

⁴ A CNPE elnöke formálisan a költségvetési miniszter volt, ténylegesen helyettese, akit a kormány által kinevezett 13 szakértő tag választott; 9 további tagot a nagy tőkés érdekképviseletek (*Confindustria*, *Confagricoltura*, *Confcommercio*), 9-et pedig a szakszervezetek (*CGIL*; *CISL*; *UIL*), illetve a szakmai szervezetek (*ABI*; *CIDA*) delegáltak.

A Pieraccini-terv maga rögzítette a tervkészítés menetének és szervezeti rendszerének főbb elemeit, a terv kötelező, illetve indikativ jellegének alapvonásait.

Ekkor vált a tervkészítés centrumává a Költségvetési Minisztérium kibővítésével létrehozott *Költségvetési és Tervezési Minisztérium* (Ministero del Bilancio e Programmazione). Létrehívták a *Gazdaságtervezési Tárcaközi Bizottságot*, a CIPE-t is, amely irányítja a Költségvetési és Tervezési Minisztérium tervezéssel kapcsolatos munkáit, s biztosítja valamennyi tárca és kormánybizottság koordinálását. E célból a CIPE-be olvasztották - önálló jogokkal - a Mezzogiorno-bizottságot; így kívánták a nemzetgazdasági tervezésbe integrálni a regionális tervezést. A CIPE központi helyet foglalt el a tervezési és a beruházási rendszerben, mivel ugyanis előzetes egyetértő véleményezésével a CIPE állapítja meg, hogy az egyes egyedi beruházási programok összhangban állnak-e a tervvel, ami az állami beruházástámogatás előfeltétele.

A tőkésországok nemzetgazdasági tervezésének egyik alapvető kérdése a *terv kötelező jellege*. Az olasz nemzetgazdasági terv kötelező jellegét maga a Pieraccini-terv magyarázza. Eszerint a tervezés folyamata olyan vegyes gazdaságban valósul meg, amelyben egymás mellett, adott saját önálló körrel rendelkező magán és állami döntési centrumok léteznek. A terv - saját szövegezése szerint - nem sérti a különféle centrumok önálló köreit, legfeljebb csak annyiban, amennyiben céljai realizálásához a koordinálás és a kötelezettségek előírása szükségesnek bizonyul. "A tervcélok világos és pontos megfogalmazása egyben mindegyik döntési centrum számára biztosíték is, hogy megállapíthatja a tervvel összefüggésben saját felelősségének és autonómiájának határait."

Az egyes döntési centrumokra a terv más és más kötelezettséget ró. "Az állami szervek cselekvően vannak alárendelve a tervnek." "Felelősségük határát világosan meghatározzák szervezeti funkcióik..." "Az állami vállalatok... felelősek azért, hogy döntéseiket a terv céljaihoz hangolják. Ez magával vonja az egyedi programok előzetes vizsgálatát és az eredmények fő-

lülvizsgálását." "A magánvállalatok felé a tervezés koordinációs tevékenységén... keresztül jelentkezik..., és annak a ... politikának a megfogalmazásában, amellyel a vállalati vezetők érdekeltségét befolyásolni igyekeznek." Továbbmenőleg "a terv kidolgozásáról és jóváhagyásáról szóló törvény felhatalmazza majd a tervezőszerveket, hogy a konzultációk rendszerének általános keretei között tájékoztatást kérjenek egyes ágazatok iparvállalataitól fejlesztési terveik felől, és különösen nagyobb vállalatoktól többéves beruházási programjaikról."⁵

A Pieraccini-terv egyes főbb előirányzatai teljesültek, de épp azok a céljai nem valósultak meg, amelyek az ország jövő gazdasági fejlődése és a dolgozók szociális helyzete szempontjából a legsorsdöntőbbek lettek volna. A foglalkoztatottak létszáma még az 1965. évi tényszámokhoz képest is csökkent, a beruházások hányada a tervezett 23,1 %-os évi átlag helyett 21 % lett.

A "Progetto 80"

A Pieraccini-terv után nem született második olasz "öt-éves terv". A Költségvetési és Tervezési Minisztérium ugyan még 1968-ban kidolgozta a "Progetto 80" néven ismert dokumentumot az 1971-1976 közötti időszak öt éves tervének megalapozására, de a Pieraccini-tervhez hasonlóan parlament által is jóváhagyott s így "hivatalos"-nak tekinthető középtávú terv létrehozására nem került sor.

⁵Valamennyi idézet a [71]-ből.

AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSI RENDSZERE

Az állami vállalatok meghatározó helyet foglalnak el az olasz gazdaságban (1. 7. táblázat).

1972-ben értékesítési árbevételük meghaladta a 11 000 milliárd lirát, az egész nemzetgazdaság bruttó termékének csaknem 14 %-át adták, 1 millió főlűli dolgozójuk a foglalkoztatottak több mint 13 %-át jelentette. A villamosenergia-ipar bruttó termelésének csaknem 90 %-a, a közlekedésnek és hírközlésnek csaknem fele, a kohászat (fémipar) bruttó termelésének pedig majd 45 %-a az állami vállalatoktól származott. Ezen adatoknál is jobban mutatja jelentőségüket az a tény, hogy az összes beruházásból mintegy 40 %-kal részesednek.

Az állami vállalatokat Olaszországban - általános felfogás szerint - az állam gazdasági beavatkozása legfőbb eszközének tekintik. A kormányok főképp őket használják föl a gazdaság közvetlen befolyásolására. Az állami vállalatok már csak azért is alkalmasak erre, mert - kisebb-nagyobb arányban - valamennyi ágazatban, illetve iparágban helyet foglalnak. A többi fejlett tőkésországhoz képest viszonylag elmaradott Olaszországnak hátránya leküzdésére erőteljes gazdaságfejlesztési politikát kell folytatnia, amiben a beruházások jelentik a legközvetlenebb és leghatékonyabb tényezőt. Minthogy pedig az olasz gazdaság egyik legkevésbé kielégítően funkcionáló területe a beruházásoké - mind regionális, mind szektorális allokációjában, mind pedig volumenében és ütemében -, az állami vállalatok döntő szerepet játszanak a tőkés állam gazdaságpolitikája beruházási céljainak megvalósításában.

3.1 AZ ÁLLAMI SZEKTOR VÁLLALATAI

A történelmi fejlődés során az állami (közületi, városi stb.) vállalatok négy fő "hagyományos" típusa alakult ki Olaszországban: (1) a helyi vállalatok, (2) az autonóm állami vállalatok, (3) az állami részvételű vállalatok és (4) az államosított vállalatok, tulajdonképp az ENEL. A négy fő állami vál-

Az állami (termelő) szektor ágazati szerkezete (1972)*

Ágazat	Értékesítési árbevétel	Hozzáadott érték	Állóeszköz beruházás	Dolgozó létszám (ezer fő)	Bruttó lét- termék a nemzetgazda- ság %-ában
	milliárd lira				
Nyersanyag-kitermelés	180,2	123,2	68,5	11,7	30,6
Feldolgozóipar összesen	4 210,2	1 685,4	1 122,4	368,8	9,0
Ebből:					
élelmiszer-, dohányipar	572,1	158,0	35,2	37,0	8,1
textil-, ruházati, bőr-, cipő-, fa- és bútorigar	130,5	54,4	13,4	18,8	1,3
fémipar (kohászat)	1 310,1	519,6	609,4	93,5	44,5
gépipar	762,8	365,2	83,3	85,1	7,5
közlekedési eszköz- gyártás	758,1	315,8	116,3	90,5	21,5
nem fémes ásványok fel- dolgozása	106,4	38,3	54,0	8,0	3,8
vegyipar, nyersolaj-fel- dolgozás, műszálgyártás egyéb feldolgozóipar	347,6	138,8	191,0	19,3	6,7
	222,6	95,3	19,8	16,6	4,7
	337,8	130,2	24,3	25,3	2,5
Építőipar	2 105,6	1 363,6	874,5	126,8	88,9
Villamosenergia- és gázipar					
Ipar összesen	6 833,8	3 302,4	2 089,7	532,6	12,7
Kereskedelem	1 349,7	118,1	31,5	16,0	1,3
Közlekedés, hírközlés	3 124,8	1 983,9	1 134,8	543,3	49,8
Mindösszesen	11 308,3	5 404,4	3 256,0	1 091,9	13,8

* Az adatok az egész nemzetgazdaság felmérésén alapulnak, s minden 20 főnél többet foglalkoztató vállalatra kiterjednek, tartalmazzák az állami vállalatok négy fő kategóriáját:
(a) helyi vállalatok, (b) autonóm állami vállalatok, (c) állami (részvételi) vállalatok,
(d) egyéb állami vállalatok (ENEL, Poligrafico stb.).

Forrás: ISTAT, Notiziario, Attività produttiva, No 6. 1974. december. 16. o.

lalattípus kialakulásának körülményei, jogi szabályozásának eltérései lényegesen befolyásolják működési és az állami beruházáspolitikában lejátszódó hatásmechanizmusukat.

*Az állami vállalatok
fő típusai*

(1) A *helyi vállalatok* időrendben az olasz állami szektor legkorábbi képződményei. A helyi közmű-közszolgáltatási vállalatok (városi közlekedés, köztisztasági vállalatok, elektromos-, gáz-, vízszolgáltatás stb.) sulya azonban az állami szektorban ma már az ipari és a közlekedési állami részvétel növekedése folytán viszonylag jelentéktelen; az összes beruházásból alig 1-2 %-kal részesednek.

(2) Az *autonóm állami vállalatok* körébe tartoznak az 1905-ben államosított vasutak, továbbá az állami erdőgazdaságok, a posta és telefon, az állami egyedáruságok (pl. sójövédék). Az autonóm állami vállalatok különféle tárcák felügyelete alatt működnek. Mégis - közös jellemzőik alapján - rendszerint egységes csoportként tekintik őket. Közös jellemzőjük egyrészt ugyanis az, hogy bár önálló vállalatként, de *közvetlenül a felügyeletüket ellátó minisztérium irányítása alatt végzik tevékenységüket*, másrészt *finanszírozásukról is közvetlenül az irányító minisztérium gondoskodik* - rendszerint speciális pénzintézeteken keresztül (mint a Cassa Depositi e Prestiti), de végső soron az állami költségvetés keretei között. Főbb adataikról a 8. táblázat nyújt áttekintést.

(3) Az *un. állami részvételű vállalatok* létrejöttéhez az első világháború utáni és az 1929-1933. évi gazdasági világváltság vezetett. Azóta képeznek jól elhatárolt sajátos állami vállalatípusot, amióta 1956-ban felügyeletükre, s főképp beruházási tevékenységük koordinálására létrehozták minisztériumukat (Ministero per le partecipazioni statali).

Az autonóm állami vállalatok 1972. évi főbb adatai

	Dolgozó létszám (fő)	Beruházások (millió lira)		
		Saját forrás	Állami támogatás	Össze- sen
Vasutak	218 389	257 625	2 023	259 648
Posta és táviró	158 915	10 334	-	10 334
Egyedáruságok	17 278	24 615	-	24 615
Telefon	13 658	59 037	-	59 037
ANAS*	13 052	-	313 248	313 248
Erdőgazdaságok	1 463	4 916	5 221	10 137
Tavi hajózás	684	..	..	..
Összesen	423 440	356 527		677 019

* Azienda Nazionale Autonome delle Strade (önálló állami közuti vállalat).

Forrás: Mondo Economico, Rapporto Mese; 1975. február 1. 15. o.

Az állami részvételű vállalatok két, méreteiben és az egész gazdaságot átfogó jellegében kiemelkedő képviselője az IRI (Istituto per la Ricostruzione Industriale - Ipari Újjáépítési Intézet) és az ENI (Ente Nazionale Idrocarburi) az olaj- és földgázipar és kereskedelem hatalmas állami vállalata.

Az IRI mint pénzügyi *holding*, részvénytulajdonosként irányítja, ellenőrzi sokféle iparágba, illetve közlekedési és szolgáltatási ágba tartozó vállalatait. A nagyszámú vállalat irányítását és ellenőrzését csak úgy lehetett biztosítani, hogy az azonos ágazatban, iparágban stb., vagy egymáshoz szorosan kapcsolódva működő vállalatokat egy-egy alközpont alá decentralizálták. Ezért a részvénytulajdonon alapuló szervezet strukturájának megfelelően az IRI alholding leányvállalatokat alapított, s ezeknek adta át a meghatározott termelő, szolgáltató stb. vállalatok tulajdonában lévő részvényeit, miközben maga

az IRI mint alapító, az alholding részvényei felett rendelkezett.¹ Így olyan piramikusan felépült szervezet alakult ki, amelynek csúcán az IRI tartja kezében a piramis középső mezőjének tekinthető néhány alholding részvényeit, ezek pedig a piramis széles talpazatának megfelelő számos termelővállalat egy-egy csoportjának részvényeit. Ez utóbbiakat az IRI sok esetben nem adta át teljesen alholdingjának, bizonyos részvény mennyiséget magának tartott meg, hogy így közvetlenül is ellenőrizhesse az adott termelővállalatot.

Az ENI-t (Ente Nazionale Idrocarburi) a nagy szénhidrogén-kitermelő és forgalmazó állami holdingot ugyan 1953-ban alapították, de jogelődje, az AGIP (Aziende Generale Italiana Petroli), már 1926-ban létrejött ugyancsak nagy állami vállalatként az olaszországi kőolaj- és földgázkutatásra és kitermelésre. Jóllehet az ENI jól meghatározott profilra létesült, tevékenységét a többi csucsholdinghoz hasonlóan differenciálta, s ma 10 %-ában vegyipari, 4 %-ában textilipari termelést folytat. Hat alholdingján keresztül 200 vállalatot ellenőriz.

¹Az IRI hat nagy alholdingja:

FINSIDER - Società Finanziaria Siderurgica - vas- és fémipar, kohászat;
Finmeccanica - Società Finanziaria Meccanica - gépipar;
Fincantieri - Società Finanziaria Cantieri Navali - hajóépítés;
FINMARE - Società Finanziaria Marittima - tengerhajózás;
STET - Società Finanziaria Telefonica - telefon, távközlés;
SME - Società Meridionale Finanziaria - élelmiszeripar, mezőgazdaság, Mezzogiorno iparfejlesztése.

Az IRI közvetlenül tartja kezben a bankjai (Banca Commerciale Italiana, Credito Italiano, Banco di Roma, Banco di Santo Spirito) s több vállalat, intézmény (így pl. a rádió és televízió - RAI, Radiotelevisione Italiana) részvényeit. Az IRI tehát inkább pénzügyi holding, alholdingjai pedig inkább ipari holdingok.

Az IMI, az IRI és az ENI mellett viszonylag kisebb holdingok is tartoznak az állami részvételi vállalatok körébe. Így az 1958-ban alapított, ténylegesen 1971 (1) óta működő EGAM (Ente di Gestione per le Aziende Minerarie e Metallurgiche - bányászati és kohászati holding) 1973-ban kapta meg 330 milliárd lira állami támogatási alapját. 1962-ben létesült az EFIM (Ente Partecipazione e Finanziamento Industria Manifatturiera) a már korábban is állami gépipari finanszírozási alap, a FIM (Fondo Industrie Meccaniche) átszervezésével. Bár az EFIM profiljában alapításkor a gépipar dominált, ma vállalatainak tevékenységi köre széles skálában diverzifikált az alumíniumipartól a hajógyártáson keresztül az élelmiszeriparig. Az IRI szervezeti felépítését követve öt alholding utján ellenőrzi és irányítja 98 vállalatát. Végül, kisebb jelentőségű állami holding az 1958-ban létesült EAGAT (Ente Autonomo di Gestione per le Aziende Termali) a hévizek hasznosítására, s az EAGC (Ente Autonomo di Gestione per il Cinema), az állami filmvállalat.

(4) Az állami vállalatok negyedik típusába tartozó ENEL (Ente Nazionale di Energia Elettrica - Nemzeti Villamosenergia Vállalat) szervezeti és irányítási formája bizonyos mértékig eltér az előző típusok vállalataitól. A villamosenergiaipar államosítása, és működtetésére az ENEL létrehozása² szorosán kapcsolódott a Fanfani féle középbal kormányhoz és a programjában központi helyet elfoglaló nemzetgazdasági tervezés bevezetéséhez.

Az ENEL a közjog utján létrehívott jogi személy a Kereskedelem- és Iparügyi Minisztérium (Ministero per l'Industria e il Commercio) felügyelete alatt. Tevékenységét kormánybizottság irányítja.

²Az államosítás nem terjedt ki a helyi önkormányzatok (város stb.), valamint a termelő iparvállalatok tulajdonában lévő (saját szükségletre termelő) erőművekre, s így az ország egész villamosenergia-termelésének kb. 70 %-át foglalja csak magába.

Az ENEL induló vagyona az államosított vállalatok eszköz-állományából áll,³ nem részvényekből, mint az IRI-é, s ezért nem is bocsáthatja forgalomba termelő (szolgáltató) vállalatai részvényeit mint az IRI. Az ENEL tehát *nem állami részvénytulajdont kezel*, mint az IRI, hanem *közvetlenül irányítja és ellenőrzi az állami tulajdonba vett* vállalatokat, pontosabban magukat a termelési, elosztási stb. folyamatokat, rendszereket. Ezt hangsúlyozta az új állami vállalatnak a kereskedelem- és iparügyi miniszter felügyelete alá rendelése is. Az iparág technológiájának jellege és a villamosenergia-rendszer egysége technikai oldalról is alátámasztja mind a közvetlenebb állami ellenőrzést, mind a hangsúlyozott szervezeti elkülönítést a többi állami vállalattól.

3.2 AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSAINAK IRÁNYÍTÁSA ÉS ELLENŐRZÉSE

*Az állami vállalatok szervezete
és irányítási rendszere*

Az állami vállalatok és csucsholdingok közül az IRI, az ENI és az ENEL gazdasági súlya a legjelentősebb. Ezért első-sorban ezek, s közülük is főképp az IRI és az ENI példáján tekintjük át az állami vállalatok szervezeti, irányítási és ellenőrzési rendszerét.

Az állami vállalatok szervezeti formája - mint láttuk - a piramis fölépítésű holdingrendszer. A piramis tetején állnak a több ágazatra kiterjedő *csucsholdingok*, mint az IRI és az ENI. A *csucsholdingok közjogi státusú szervezetek*, mivel törvényhozási uton, vagy törvényen alapuló adminisztratív

³Az államosított vállalatokat részvényeik tőzsdei árfolyamának megfelelő értékben kártalanították, 10 év alatt félévenként egyenlő részletekben, a még ki nem fizetett kártalanítás évi 5,5 %-os kamatozása mellett.

intézkedés révén jöttek létre. Jogi személyek saját vagyonnal és saját autonóm tevékenységi körrel, amelyet a részvénytársaságénak megfelelő társasági forma keretei között gyakorolnak. Vagyonuk - mint a holdingoké általában - lényegileg vállalataik részvényeiből és követeléseikből áll, amelyek közül a mi szempontunkból a vállalataikat finanszírozó - általuk nyújtott - hitelek a legfontosabbak.

A piramis következő - szélesedő - szintjét az *alholdingok* (subholding) képviselik. Mint láttuk ugyanis, a csucsholdingok rendszerint iparági vagy funkcionális alholdingokra ruházzák át vállalataik egyes - általában homogén tevékenységi körű - csoportjainak részvényeit⁴ (nem föltétlenül teljes egészükben) és ezzel együtt az ellenőrzési és irányítási jogkört, a finanszírozási és különösképp a kereskedelmi, technikai jellegű feladatokat. Az alholdingok részvényeinek akkora hányada van a csucsholdingok tulajdonában, amely elegendő ahhoz, hogy biztosítsa irányításukat. Végül a piramis alján foglalnak helyet az *egyes* termelő- (szolgáltató stb.) *vállalatok*, amelyek részvénytársasági formában működnek a *magánjog keretei között*. E vállalatoknál a holdingok (és esetenként egyéb állami szervezetek) tulajdonában lévő részvényérdekeltség aránya változó. Amennyiben a nem állami tulajdonú érdekeltség sok részvényes között oszlik meg, 25-30 %-os részvénytöredék is elegendő az irányításhoz. A termelővállalatoknak sok esetben maguknak is vannak részvényeiken keresztül irányításuk alatt tartott leányvállalataik, s így tulajdonképp négy ("unokavállalatok" esetén öt) "szintes" a piramis.

⁴ Ennek ellentétéleként az alholdingok azonos értékű részvénye kerül az IRI tulajdonába. Az alholdingok létrehozásával tehát a fiktív tőke összege nőtt, hiszen az eredetileg az IRI tulajdonában lévő részvények tőkeértéke megkétszereződött.

Az eképp szerveződött állami vállalatok csucsholdingjai az 1956-ban létrehozott *Állami Vállalatok Minisztériuma*⁵ (Ministero delle partecipazioni Statali) felügyelete és irányítása alatt működnek. E mellett a *Gazdaságtervezési Tárcaközi Bizottság*, a CIPE sulyponti helyet foglal el az állami vállalatok irányításában. E szerv ugyanis nemcsak általános irányelveket szab számukra, hanem jóváhagyja egyes ágazati, iparági programjaikat és azokat az egyedi vállalati fejlesztéseiket, beruházásaikat, illetve programjaikat is, amelyeket felügyeleti minisztériumuk a CIPE elé terjeszt. Ezzel felvetődik a központi kormányirányítás problémája.

Kormánydöntés és bürokrácia

A pártok gazdaságpolitikai elméletével alátámasztott irányelveit kormányaik viszik át a gyakorlatba. A negyedszázada uralmon lévő kereszténydemokrata párt elvi-elméleti platformjai is jelentős változáson mentek keresztül, de még változékonyabbnak bizonyult a gyakorlati kormányzásban követett irányvonala. Ebben - a nemzetközi és a belpolitikai okokon kívül - közrejátszott az olasz központi kormányzat tartósabban érvényesülő két jellegzetessége: a kormányok gyors váltakozása, és a kormányon belül a gazdasági döntési centrum széttagoltsága. Mindkét tényező aláasta a központi kormányzat funkcionáló képességét és hatékonyságát, s így mögötte felhalmozódhattak az állami bürokrácia történelmi örökségként amugy is meglévő "tehetetlenségi nyomatókai".

A második világháboru óta (1976 tavaszáig) 38 olasz kormány követte egymást. A *váltakozó* kabinetek mögötti minisztériumi és alsóbbfoku állami apparátus már csak a maga *állandóságával* is saját *tényleges hatalmi pozícióra* tett szert. Az

⁵ Szó szerint "Állami Érdekeltségek Minisztériuma" lenne, ami azonban nehézkes. Tartsuk viszont szem előtt, hogy - mint láttuk - egész sor állami vállalat (pl. az autonóm állami vállalatok, az ENEL) nem e minisztérium alá tartozik.

apparátus függősége nyilvánvalóan lazává lesz, ha a tárcavezetés rövid időközönként változik.

Az olasz központi gazdaságirányítás funkcionális tehetetlenségének másik, gazdaságpolitikai s főképp beruházási szempontból jelentős oka a *döntési centrum kormányon belüli megosztottsága*. A nemzetgazdaság legfőbb állami központjában, a kormányban, három kulcsfontosságú minisztérium - "*az olasz trojka*"⁶ - között oszlik meg az irányítás funkciója. A *költségvetési és tervezési miniszter* kezében összpontosul a költségvetés, valamint a tervezés, és természetesen a gazdaság ezeken keresztül történő befolyásolása. Ugyanakkor az állam közvetlen beavatkozási eszközeül szolgáló állami vállalatok zöme az *állami vállalatok minisztere* irányítása és felügyelete alatt működik, miközben a vállalatok állami beavatkozás eszközeként történő felhasználásának egyik legfontosabb instrumentuma, a dotáció, a költségvetés része. A *kinostárügyi miniszter* a harmadik s talán a legjelentősebb pénzügyi döntési centrum a kormányon belül. Végül - bár a kormánynak nem tagja, de ténylegesen - az egyik jelentős döntési centrum meg személyesítője: az olasz *Nemzeti Bank elnöke*.

Az olasz gazdaságnak az utóbbi években kiélesedő ellentmondásai és feszültségei folytán mind nyilvánvalóbbá vált az, hogy mennyire *kedvezőtlenek a döntési centrum megosztottságának következményei*.⁷

⁶Jellemző, hogy a Pénzügyminisztérium (Ministero delle Finanze) nem is szerepel a trojkában.

⁷Ezzel szemben a közismerten erősen centralizált *francia* államigazgatásban: a Gazdasági és Pénzügyi Minisztérium "funkcióját azzal... jellemezhetjük, hogy az nem egyik szerve az államnak, hanem gazdasági szempontból maga az állam". *Havas Gábor* [46] 19. o. *Angliában* pedig: "A brit pénzügyminiszter egyedülálló erőpozícióban van a világ pénzügyminiszterei között. Kabinet-szolidaritással a háta mögött, kollégáival - kivéve a miniszterelnököt - alig kell konzultálnia a költségvetésről". (J.C. Dow: *The Management of the British Economy, 1945-1960*. Cambridge, 1964. 172. o.); vö. *Rott Nándor* [103] 48. s köv. o. Mind a francia, mind az angol kormányban egyetlen tárcára, a Pénzügyminisztériumra központosult a kormány gazdaságirányító funkciója.

Mint Giorgio Ruffolo - maga is a hármás egyik tagja a Rumor kormányban (1973-ban) - hangsúlyozta: "a trojka nemcsak három különböző személyt jelent, hanem három minisztériumot, három különböző apparátust is" és "egységes szervezet nélkül nem lehetséges a döntési folyamatok irányítása."⁸ Ruffolo már korábban is megállapította, hogy "... Olaszországban nincs gazdaságpolitikai irányítási rendszer. Olyanok vagyunk mint a bárka, amelyet három kormányos irányít. Keresni kellene valamiféle formulát az együttműködésre, a felelősség tényleges megosztására."⁹ Giolitti is úgy nyilatkozott 1973-ban, hogy Olaszországnak soha nem volt még nagyobb szüksége gazdasági programjai megvalósítására. Ezeknek a programoknak a megvalósítása legfőképp azért került nehézségbe, mert igen nehéz megállapítani, hogy melyik minisztériumot illeti az elsődleges felelősség.¹⁰

Az utóbbi évek több gazdasági minisztere egyetértett abban, hogy kormány szinten egységes döntési centrumra lenne szükség. Ruffolo 1973. évi tervjelentésében javasolta, hogy a Költségvetési és Tervezési Minisztériumot operatív döntési centrummá alakítsák át egészben vagy részben ráruházván a többi gazdasági minisztérium jogkörét. Giolitti is arra a következtetésre jutott, hogy vagy a Kincstárügyi vagy a Költségvetési és Tervezési Minisztérium legyen az egyetlen döntési centrum, a másik beolvasztásával, vagy valamelyik miniszterelnökhelyettes alá rendelésükkel, s ugyanakkor az állami beruházási programok megvalósítása is egyetlen, akcióra képes szervezet (valamiféle Tervtanács - Comitato per la programmazione economica) feladatkörébe kerüljön.

A kereszténydemokrata-középbal koalíciók képtelenek voltak a kormánynak, az állam gazdaságirányítási központjának valóságos döntési centrummá történő kialakítására. Ebben nemcsak a pártokon belüli frakcióharcok gátolták, de a monopol-tőkések sem tartottak kívánatosnak egy ilyen arányú központi gazdasági-hatalmi centralizációt.

Az olasz beruházási rendszer állami befolyásolásában mind a nemzetgazdasági tervezés, mind az állami vállalatok egymással egyébként szoros és többszörös kölcsönhatásban levő rendszerén keresztül kulcsponthelyet és döntő helyet foglal el

⁸ Panorama, 1974. március 14.

⁹ Il Sole - 24 Ore, 1973. június 30.

¹⁰ Corriera della Sera, 1973. március 6.

az államapparátus. Az államapparátus bürokratizmus¹¹ évtizedek óta az olasz társadalom egyik leggyakrabban támadott jelensége.

Az olasz államapparátus bürokratizmusának egyik funkcionális megnyilvánulása a *horizontális koordináció és kooperáció hiánya*. A tárcák mereven ragaszkodnak saját területükhöz, jog- és hatáskörükhöz, s már csak emiatt is ellenállást fejtenek ki mindenféle koordinációjukkal szemben.¹² A gazdaságpolitika felső szintű irányításában ez annál is inkább visszahat, mivel az állami beavatkozás egyik fontos közvetlen eszközeként tekinthető állami vállalatok különböző minisztériumok felügyelete alá tartoznak. Ezért gazdaságpolitikai célú fölhasználásuk feltétele az irányításukat ellátó minisztériumok koordinálása ami viszont a tárcák ellenállása miatt nehézségekbe ütközik.

A koordinációs hiányok áthidaló megoldásaként kínálóznak látszólag a tárcaközi és a kormánybizottságok. A formális bizottsági egyetértés azonban nem jár föltétlenül az intézkedések egybehangolásával. Ugyanakkor a *bizottságok sora bővíti azoknak a bürokratikus centrumoknak a körét, amelyekre a felső szintű döntés tovább oszlik*. A számtalan bizottság megnyújtja

¹¹ Elterjedt nézet szerint az alapvető ok az olasz felsőoktatási rendszerben keresendő, amelyre a jogászképzés és az irodalmi oktatás túlsúlya jellemző. Ebből a jurista-literátus műveltségű rétegből verbuválódnak az államapparátus felsőbb tisztviselői, s így csak alárendelt szerephez juthat a technikai képzettség, illetve felkészültség. Ez a pánjurisztikus szemlélet egyébként felismerhető a gazdaság intézményi rendszerén, funkcionálásán is. Fokozza mindezek súlyát az a tény, hogy az olasz egyetemek szelleme, oktatási módszere és tananyaga, még polgári kutatók megállapítása szerint is kifejezetten konzervatív. J. La Palombara [58] 309-316. o.

¹² Egyesek szerint hagyományos, és történeti okokra vezethető vissza az, hogy az egyes tárcák egymástól élesen elkülönülnek, s a minisztériumokat mint feudális birtokukat tartják kezükben az egymást váltogató miniszterek és az állandó tisztviselői apparátus. J. La Palombara [57] 113. o.

a döntési folyamatok pályáját és átfutási idejét, ugyanakkor tovább csökkenti a gazdasági és a politikai felelősséget. A testületi döntéshozatal ugyanis általában elhomályosítja egyes tagjainak egyéni állásfoglalását és felelősségét. Az olasz állami gazdaságirányítás felső szintjén ez olyan torz megoldásokra vezetett, hogy pl. a tervezés, az állami (részvételi) vállalatok irányítása ugyan egy-egy minisztérium feladatkörébe tartozik, de magát az érdemi irányítást egy-egy kormánybizottság gyakorolja. A miniszter - aki közjogilag a parlamentnek felelős - olyan testület gyámsága alatt működik, amely *mint bizottság* nem tartozik felelősséggel a törvényhozásnak, s amellyel - mint a tagjait elfedő szervezettel - szemben a politikai felelősség sem igen érvényesíthető. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a funkcionális miniszterek, mint pl. a költségvetési és tervezési miniszter, megfelelő hatáskör és súly hiányában teljességgel képtelenek lennének ilyen tárcaközi, illetve kormánybizottságok nélkül ellátni feladatukat.

A Mezzogiorno-kormánybizottság gyakorlata szolgáltatott számtalan példát arra, hogy a tárcák képviselői a kormánybizottságban ugyan kötelezettséget vállaltak koordinált intézkedésekre, azonban később mégsem teljesítették őket. A tárcák e kooperációképtelenségét súlyosbította a kormányok politikai bizonytalansága és rövid élete is. A változó frakciókra, valamint a koalíciók ingatag és igen vékony bázisára épülő kormányok miniszterelnökei rendszerint nem tudták biztosítani sem a kabinetszolidaritást, sem a tárcák összehangolódásához szükséges időt.

A központi kormányzervek erélytelensége, az elbürokratizálódott államapparátus káoszában különböző időpontokban különböző személyi, illetve pártpolitikai hatalmi központok mellett, az ellenőrzés intézményes szervezeteivel, a minisztériumokkal és a parlamenttel szemben a *vállalatok szembenűnő önállósága alakult ki*. Az önállóság azonban illuzórikus, mert az egymással szembenálló és váltakozó hatalmi csoportosulások között az egyensúly bizonytalan és harcuk folyamán nem látható előre, melyikük jut tulsulyra.

Az állami vállalatok központi általános irányításának és ellenőrzésének is fő eszköze az állami vállalatok beruházásainak állami támogatási rendszere. Méginkább ezen keresztül történik az állami vállalatok, s rajtuk keresztül a nemzetgazdaság egészének beruházáspolitikai célú befolyásolása.

*Az állami vállalatok beruházásainak
állami támogatása*

Az állami vállalatok állami támogatása azoknak az *ardny-talan (rendkívüli) terheknek* a térítésére szolgál, amelyek abból erednek, hogy vállalati tevékenységük mellett nemzetgazdasági-politikai célok elérése érdekében is fölhasználják őket. E célok főképp fejlesztés-beruházáspolitikai jellegűek. Az állam saját feladatának tekinti az energiahordozó-, a villamosenergia-, a vas- és acélipari termelést, az ipari struktúra alakítását, a kommunális-infrastrukturális ellátást, s az ezekhez szükséges fejlesztéseket, beruházásokat az állami vállalatok hajtják végre. A másik fő gazdaságpolitikai cél a terület-, elsősorban a Mezzogiorno-fejlesztés. Ennek érdekében az állami vállalatok beruházásait Dél-Olaszországba telepítették. Végül a harmadik, a foglalkoztatáspolitikai cél érdekében az állami vállalatoknál létesítettek új munkahelyeket. Mindezek a beruházások esetenként a "normálisnál" nagyobb beruházási költséggel jártak, megvalósításukhoz ezért állami támogatásra volt szükség. Az e gazdaságpolitikai célok érdekében nyújtott állami beruházástámogatást külön alapként (*fondo di dotazione* - támogatási alap) kezelik és használják föl a vállalatok. A támogatások parlamenti jóváhagyásának módjából következtethetünk a támogatás jellegére, meghatározásának, fölhasználásának, igénybevételenek irányelveire.¹³

A parlament az állami vállalatok támogatását a *tőkeköltségvetés (conto capitale)* és nem a *költségvetés folyó kiadási*

¹³ Ez pl. P. Saraceno véleménye; vö. [110].

(spese correnti) számláján, illetve keretében hagyja jóvá.¹⁴ Ebből következik, hogy a támogatás: beruházás finanszírozására szolgáló felhalmozási kiadás, nem pedig (termelő-) fogyasztási kiadás a folyó költségek fedezésére. A támogatás egyrészt olyan beruházási többletköltségeket térít meg, amelyek abból erednek, hogy pl. a kormány által meghatározott helyen (a Mezzogiornon) valósul meg a létesítmény, s emiatt magasabbak az építési-szállítási költségek, a kapcsolódó kommunális-infrastrukturális beruházások terhei, hosszabb a teljes termelési szint eléréséig terjedő időszak (az ottani munkaerő hiányos szakképzettsége miatt) és az ebből eredő "felfutási" veszteség. Ilyenek általában az IRI támogatásai. Ezek lényegében beruházásból eredő veszteségeket térítenek. Másrészt a támogatások az állami vállalatok tőkehiányát hivatottak kiegyenlíteni, pótolni. A felszínen tőkehiányt pótló beruházási támogatás valójában gyakorta fogyasztói ártámogatás. Ilyenek általában az ENEL beruházásainak dotációi. A tartósan viszonylag nagyarányú, az 1960-as évek átlagában is 3 % fölötti, majd az 1970-es években fölgyorsuló infláció ellenére változatlan villamosenergiaárak mellett a termelési, illetve árveszteségek ugyanis az ENEL-nek nemcsak nyereségét, de az amortizációjából képződő fejlesztési alapjait is felemésztették. Így a növekvő villamosenergia-igények kielégítéséhez nélkülözhetetlen kapacitásbővítő (és a szükséges pótlás jellegű) beruházások csak állami támogatás révén valósulhattak meg. Minthogy végső soron az alacsonyra szorított villamosenergia-ár okozta az ENEL tőkehiányát, az ezt pótló állami beruházástámogatás lényegében fogyasztói ártámogatás.

A parlamenti jóváhagyás azt juttatja kifejezésre,¹⁵ hogy a támogatás a törvényhozás politikai céljai érdekében megengedhetőnek tartott költségek felső határát jelenti. Követke-

¹⁴ Mint több fejlett tőkésorszáé, az olasz állami költségvetés is két élesen elkülönülő részből áll: a tőke- és a folyó költségvetésből.

¹⁵ P. Saraceno magyarázata szerint; *uo.*

zéseképp, a holdingok támogatási alapjuk védelmében nem fogadhatnának el olyan beruházási-fejlesztési direktívákat, amelyek - figyelembe véve az általuk ellenőrzött vállalatok hatékonyságát - a támogatási alapjukat meghaladó többletterhekkel járnak.

A holdingnak nyújtott támogatásból és a saját, illetve "normális" hitelforrásokból finanszírozott beruházások volumene közötti arány holdingonként eltérő. Ha a támogatás valamelyik holdingnál - mondjuk - 10 %, az annyit jelent, hogy a parlament ennél ilyen - és nem más, pl. 20 %-os - arányú támogatást tartott indokoltnak. Ezzel egyuttal azt is jelezte a törvényhozás,¹⁶ hogy a holding vállalatainak ilyen arányú beruházási többletköltséget kell - és lehet - vállalniuk állami gazdaságpolitikai célok megvalósítása érdekében. Minél magasabb a támogatások aránya a vállalatok támogatás nélküli beruházásaihoz mérten, annál több állami gazdaságpolitikai célt szolgáló olyan beruházás lehetséges, amelyekre e támogatás nélkül a vállalatok nem vállalkoznának. A vállalatvezetés ugyanis a piaci feltételek közötti fennmaradásban, "tulélésben" érdekelt, és nem vállalna olyan terheket, amelyek rontanák a "kiegyensúlyozott gazdasági helyzetű" vállalat mintegy normatívaként tekinthető gazdaságosságát.

Ezeknek a - hivatalos kereszténydemokrata álláspontnak tekinthető - magyarázatoknak még a hívei is elismerik, hogy nehéz az "aránytalan terhek" meghatározása és számszerűsítése. Az "aránytalan terhek" és az ellensúlyozásukra szolgáló állami támogatás mértékének megállapítására többek szerint az jelenthetne megnyugtató megoldást, ha a támogatásokat meghatározott (egyedi) beruházásokhoz kötnék.

Az állami támogatás az alapja egyben az állami vállalatok központi ellenőrzésének is.

¹⁶ Ismét *Saraceno* véleménye.

*Az állami vállalatok és beruházásaik
központi ellenőrzése*

Az állami vállalatok ellenőrzéséről maga az alkotmány intézkedik, s a Számvevőszék (Corte di Conti) feladatává teszi.¹⁷ Az alkotmány e rendelkezésének végrehajtásáról szóló törvény szerint az állami támogatásban részesülő állami holdingok (IRI, ENI) tartoznak a Számvevőszék elé terjeszteni éves mérlegeiket és zárszámadásaikat, valamint a megítélésükhöz szükséges okmányokat. Felülvizsgálata befejeztével a Számvevőszék jelentést terjeszt a törvényhozás elé, amelyben tájékoztatást ad vizsgálata eredményéről, bírál és javaslatot tesz. Ha a vizsgálat szabálytalanságot állapít meg, és általában, ha a Számvevőszék szükségesnek tartja, megküldi jelentését az Állami Vállalatok Minisztériumának és a Kincstárügyi Minisztériumnak is.

A törvény az ellenőrzés folyamatossága érdekében elrendelte, hogy a Számvevőszék egy-egy küldötte részt vegyen a holdingok felügyelőbizottságában. Ezzel a központi ellenőrzés - legalábbis formálisan - folyamatossá válik, mert már a mérlegeknek a felügyelőbizottság által történő felülvizsgálatába is bekapcsolódik. A törvény arra is biztosított lehetőséget, hogy a Számvevőszék felvilágosításokat, információkat kérjen a holdingok egyedi üzleti akcióiról.

Még az olasz állami vállalat-rendszert vizsgáló polgári közgazdászok is föltárják az ellenőrzési rendszer súlyos hiányosságait, amelyek eleve kizárják hatékonyságát. Minthogy a Számvevőszék csak az állami támogatásban részesülő holdingok mérlegeit vizsgálja fölül, ellenőrzése nem teljeskörű. Mivel pedig csak a holdingok mérlegeit ellenőrzi, az alájuk tartozó vállalatokét nem, a Számvevőszék ellenőrzése éppen azokra a

¹⁷ A Számvevőszék a kormánytól függetlenített, közvetlenül a törvényhozásnak felelős szervezet az állami pénzgazdálkodás jogszerűségének és számszaki helyességének felülvizsgálatára.

szervezeti egységekre, s egyes gazdasági akcióikra nem terjed ki, amelyeknél az állami támogatásokat ténylegesen fölhasználják. A mérlegfelülvizsgálat általában sem elegendő a vállalati tevékenység egészének ellenőrzésére, s még kevésbé ebben a formában, amikor a tényleges gazdasági (termelési) stb. folyamatokban részt vevő vállalatokat csak pénzügyi holdingjaik mérlegein keresztül lehet(ne) ellenőrizni. Teljesen illuzórikus az ilyen ellenőrzés Olaszországban, ahol a vállalati számvitel megbízhatatlanságát - mint általános jelenséget - maguk az olaszok is elismerik.

3.3 AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSFINANSZIROZÁSA¹⁸

Beruházásfinanszírozásuk vizsgálatakor szem előtt tartandó az állami vállalatok (IRI, ENI) hierarchikus strukturája. A beruházások ugyan maguknál a termelő- (szolgáltató) vállalatoknál valósulnak meg, azonban a hierarchia középső fokán elhelyezkedő alholdingok és felettük a csucsholdingok fontos szerepet töltenek be a beruházások finanszírozásában, forrásaik biztosításában. Ezért az egyes forráselemeknél igyekszem külön-külön is vázolni a hierarchia különböző fokán elhelyezkedő szervezetek szerepét.

Az állami vállalatok beruházásfinanszírozási forrásai között a *vállalati saját források*, tehát az amortizáció és a nye-

¹⁸A következőkben nem foglalkozunk részletesebben az autonóm állami vállalatok (államvasutak stb.) beruházásfinanszírozásával. Erről ugyanis, ha beruházási szükségletük meghaladja saját forrásaikat (amortizáció, vállalati eredmény), a felügyeletüket ellátó minisztérium közvetlenül gondoskodik az állami költségvetés keretei között. Hangsúlyozandó azonban, hogy ez a közvetlen költségvetési finanszírozás nem zárja ki a kölcsönkötvény-kibocsátásokat. Az autonóm állami vállalatok kölcsönkötvény-kibocsátásait ilyenkor az állam garantálja, s törlesztésüket, illetve garanciájukat terhei között - "vonal alatt" - számbaveszi.

reség mintegy 30 %-ot képviselnek. Többen is utalnak arra, hogy az állami vállalatok mérlegében nyereségük rendszeresen alábecsült.¹⁹

A termelővállalatok saját forrásaikat közvetlenül nyilvánvalóan nem adják át egymásnak, mert valamennyien anyagilag érdekeltek tevékenységük eredményességében. Ettől függ a vezetők prémiuma, a remunerációk mértéke - de végső soron a vállalat léte is. A krónikusan veszteséges vállalatok előbb-utóbb elkerülhetetlen átszervezése vezetők pozícióját veszélyezteti. Tulajdonképpen ugyanez vonatkozik az alholdingok egymás közötti tőkeátcsoportosítására is. Csak a csucsholdingok képesek arra, hogy alholdingjaik, utóbbiak pedig arra, hogy termelővállalataik képződő saját forrásait átcsoportosítsák. Ehhez azonban nem a közvetlen elvonás módszerét használják, hanem a termelővállalatoknak az alholdingok felé, az utóbbiaknak pedig a csucsholdingok felé történő *eladósodását*. A hitelek törlesztésébe bevont forrásokkal, formailag tehát külső források átcsoportosításával módosítják a leányvállalatok forrásainak volumenét és strukturáját.

A *részvénykibocsátás* - a csucsholdingok kivételével - ugyanugy szerepel az olasz állami vállalatok külső forrásai között, mint a magánvállalatoknál. Ez az állami vállalatok olasz finanszírozási rendszerének egyik sajátossága - szemben pl. az angollal, ahol az állami vállalatok nem bocsáthatnak ki részvényeket. A csucsholdingoknál azért kizárt saját részvénykibocsátás, mert fenn kell tartaniuk a 100 %-os állami tulajdont, viszont az alholdingoknál már csak az irányításhoz szükséges részvényhányadnak kell meglennie, míg az alholdingok tulajdonában lévő termelővállalatoknál még ilyen megkötés sincs (s

¹⁹ V. Lutz [64] 269. o.; M.V. Posner - S.J. Woolf [94] 85. o. Főképp az ENI-re hivatkoznak. A nyereséget részben magas amortizációs kulcsok alkalmazásával, részben pedig azzal tüntetik el, hogy beruházási kiadásokat folyó termelési költségként számolnak el.

nem is lehet, mert egyes vállalatoknál eleve sem volt ilyen arányu állami tulajdoni hányad).²⁰

Az alholdingok esetében a csucsholding, a vállalatokéban az alholding áll döntés előtt. Vagy fenntartják a részvénykibocsátás után is eredeti érdekeltségi (tulajdoni) arányukat, s ez esetben maguk is vásárolnak a részvényekből, vagy valamilyen hányadban - ami újabb döntés kérdése - csökkentik tulajdoni részesedésüket. A jogszabályok csak arra kötelezik a holdingokat, hogy az ellenőrzéshez szükséges részvényhányadot tartsák fenn. Következésképp nincs elvi akadálya, hogy amennyiben eredetileg ennél magasabb tulajdoni hányaddal rendelkezett a holding, új kibocsátású részvényeket dobjon piacra mindaddig, amíg az összes - tehát a korábbi és az új kibocsátású részvényekből együtt - saját hányada el nem éri az ellenőrzést még lehetővé tevő alsó határt.

Természetesen mint minden részvénykibocsátásnál, itt is előfeltétel az, hogy a vállalat részvényei vonzóak legyenek a piacon, vagyis hogy egyáltalán megvegyék. Ugyanakkor ettől eltérő eset is lehetséges. Az IRI például korábban kibocsátott Finmeccanica-részvényeket, holott a Finmeccanica veszteséges volt, s a részvényeket a piac nem kereste, magának az IRI-nek kellett felvásárolnia. Mégis, az IRI tudatosan választotta ezt a megoldást, mert ily módon a nyereséges vállalatai révén keletkező jövedelméből megvásárolhatta a veszteséges Finmeccanica ujonnan kibocsátott részvényeit, s az így mintegy tőkejuttatásban részesült Finmeccanicának nem kellett hitelfelvétellel biztosítani forrásait, tovább növelnie eladósodását.

Egyesek²¹ förlismerni véltek olyan tendenciát, hogy az IRI részvénykibocsátással, és az új részvények felvásárlásával növelte részesedését nyereséges vállalataiban.

²⁰ Nem kivétel nélkül. Az ENI-t jogszabály tiltja el a gázgyártás területén nyilvános részvénykibocsátástól, hogy ne kerülhessenek magánkézbe részvények. Ugyanakkor vegyipari vállalatainál nincs ilyen jogi akadály.

²¹ M.V. Posner - S.J. Woolf [94] 73. o.

A részvénykibocsátás kapcsán kétféle politika között lehetséges a választás. Nyereséges termelővállalatok piacképes részvénykibocsátása kedvező nemcsak a vállalat, de a holding számára is, mert kölcsönfelvételt illetve kölcsönkötvénykibocsátást tesz elkerülhetővé, csökkentvén ezzel a vállalat, s végső soron a holding eladósodását. Másfelől azonban a holding maga kíván nagyobb arányban részesedni épp legnyereségesebb vállalatai tőkéjéből, s ennek megfelelően jövedelmeiből is, akkor kedvezőbb lehet, hogy ne a vállalat, hanem a holding bocsásson ki saját részvényt, hiszen a holding profitja átlag, ami mindenképp alacsonyabb, mint legnyereségesebb vállalataié.

A *kölcsönkötvénykibocsátás* az állami vállalatok legnagyobb arányban alkalmazott külsőforrás-bevonó módszere. A fix kamatozású kölcsönkötvényeket rendszerint a (csucs- és az al-) holdingok bocsátják ki,²² a termelővállalatok viszonylag ritkábban. 1953-ig, majd az 1960-as és az 1970-es években a holdingok *konvertálható* kölcsönkötvényeket is kibocsátottak. Ezeknél - mint ismeretes - a fix kamatozású kötvény megvásárlásával a vevő opciót szerez arra, hogy meghatározott időn belül rendes részvényre cserélhesse be kötvényei meghatározott hányadát, rendszerint a felét. Esetenként további kedvezményeket fűztek a konvertálható kötvényekhez. 1964-ben például az Italsider olyan arany és dollár garanciájú konvertálható kötvényeket bocsátott ki, amelyeknél a részvényvételi opciót külön is értékesíteni lehetett.

A konvertálható kötvények kibocsátásával az IRI úgy növelhette külsőforrás-bevonását, hogy közben eladósodása csak viszonylag mérsékeltebben emelkedjék, s emellett relative kisebb költséggel is juthatott forrásbevonáshoz. A *konvertálható kötvények meghatározott beruházások, illetve átfogó nagy fejlesztési programok finanszírozási forrásainak elbteremtésére szolgálnak*. Ezért igen alkalmasnak tűntek olyan beruházások

²²Az IRI a második világháború utáni, és az 1950-es években állami garancia mellett s adókedvezménnyel bocsátotta ki kölcsönkötvényeit. Emiatt számtalan támadás is érte, hogy így a magánvállalatokkal szemben előnyösebb pozícióra tesz szert. Ma is privilegizáltak az ENEL (állami garanciával) és az ENI kötvényei (állami garanciával és adókedvezménnyel).

esetében, amelyek rövidebb távon ugyan nem mutatkoztak nyereségesnek, de hosszabb idő, 5-6 év multán azzá válhattak.²³

A konvertálható kötvények kibocsátásának, ha kisebb mértékben is, rendszerint fele arányban, de ugyanaz a következménye, mint a részvénykibocsátásoknak: csökkentik a részvényesek tulajdoni hányadát. Az 1953-ig történt nagyvolumenű konvertálható kötvénykibocsátás miatt az IRI részvénytulajdona alholdingjainál veszedelmesen közeledett az 51 %-os alsó korlát felé. Ez határt szabott a kötvények további kibocsátásának, s módosult formában csak az 1960-as években vezették be ismét. Újabb kibocsátásokra az nyújtott lehetőséget, hogy több, különösen vas- és acélipari *termelővállalat* időközben nyereségesse, s így az értékpapírpiacra a magántőke számára is vonzóvá vált. A hitelpiac beszűkülése arra készítette az IRI-t, hogy ismét konvertálható kötvények kibocsátásához folyamodjék mind nagyobb volumenű beruházási programjaihoz szükséges forrásai előteremtése érdekében. A termelővállalatok konvertálható kötvényeinek piacra dobása azért is kedvezőbb lehetőséget teremtett, mint korábban az alholdingoké, mert a vállalatoknál esetenként 30-40 %-os részvényt pakett is biztosította az ellenőrzést, s így nagyobb arányban lehetett bevonni a magántőkét.

A *hosszu lejáratu bankhitelek*, körülbelül az 1960-as évek közepéig viszonylag alárendelt szerepet játszottak a nagyvolumenű hosszú és középlejáratu kölcsönkötvény-kibocsátások mellett. A közép- és hosszú lejáratu hitel nyújtására specializált pénzügyintézetek ugyanis közvetlen bankhitelnyújtás helyett a kölcsönkötvények jelentős hányadát vásárolták fel. Az e formában nyújtott hitel a bank számára kedvezőbb, mivel alkalmas piaci helyzet esetén értékesítve kötvényeit, mobilizálhatja hitelét, továbbá a forgalomképes kötvények likvidebbek, mint a hosszú lejáratu hitelkövetelések. Az állami biztosítóintéze-

²³ A konvertálható kötvények kibocsátásakor a már korábbi részvénytulajdonosok számára (tehát részben voltaképp maguknak a holdingoknak) igen kedvező feltételek mellett biztosítottak jogot új, opcionális részvények vásárlására.

tek is állami vállalatok részvényeibe, illetve kölcsönkötvényeibe fektetik tőkék jogszabályokban meghatározott hányadát.

Az 1960-as évek második felében s az 1970-es évek elején a bankhittel szerepe megnövekedett, mert az olasz értékpapírpiac egyre kevésbé volt képes az egyre nagyobb igények kielégítésére. A gyorsuló inflációban a kötvények fix kamata - amit épp antiinflatorikus pénzügypolitikai megfontolásból igyekeztek alacsonyan tartani - nem nyújtott védelmet a hitelezőknek követeléseik devalválódása ellen.

Az állami vállalatok olykor számottevő arányban fordítanak rövid lejáratú bankhiteleket is beruházásaik finanszírozására²⁴ (a forgóeszköz-finanszírozás mellett). Különösen olyankor vették ilyen célra igénybe e hiteleket, amikor a tőkepiac átmenetileg túlzottan beszűkült, és nehezen tudták volna hosszú lejáratú kötvényeiket elhelyezni. Átmenetileg olyankor is rövid lejáratú hitelekkel finanszírozták beruházásaik egy részét, amikor túl magasnak tartották a hosszú lejáratú hitelek piaci kamatlábát, és azt remélték, hogy rövidesen (1-2 év múlva) elfogadható mértékre csökken.

Az állami vállalatok az IRI keretébe tartozó, ún. "nemzeti érdekű" állami bankoktól vették fel rövid lejáratú hiteleiket. E bankok az állami vállalatoknak történő hitelnyújtásban is ugyanugy az olasz Nemzeti Bank irányelveit tartoznak követni, mint a magánvállalatok hitelezésében. Nyilvánvaló azonban, hogy az IRI felügyelete alá tartozó "nemzeti érdekű" bankok nagyobb megértést tanúsítottak az IRI végső soron beruházási célú rövid lejáratú hiteleinél, mint amilyennel magánvállalatok hasonló irányú hiteligényeit kezelték volna, és bizonyára másképp itélték meg "csoporton belüli" igénylő hitelképességét is.²⁵

²⁴1962-ben például az ENI új forrásainak 40 %-át képviselték a rövid lejáratú hitelek.

²⁵M.V. Posner - S.J. Woolf [194] 82. o.

Az *állami támogatás* (dotazione), amelynek formája pénzbeni tőkejuttatás, az állami vállalatok *kiegyenlítő jellegű* külső beruházásfinanszírozási forrása. A többi külső forrás és a dotáció között azonban minőségi különbség van. Míg a többi külső finanszírozási forrás - kisebb kedvezményektől eltekintve - a magánvállalatokéval azonos módon visszterhes, addig a *támogatások vissztérítési kötelezettség nélküli állami juttatások*. Az állami támogatások *kiegyenlítő jellege* abból adódik, hogy végső soron annak a veszteségnek mérlegszerű kiegyenlítésére szolgálnak, amely a beruházások eszközszükségletének a belső és a külső hitel- stb. források összege feletti többlete. A többlet, s így a dotációk igénye, a "hivatalos" elmélet szerint - mint láttuk - abból adódik, hogy az állami vállalatok rendes és ennek megfelelően átlagosan jövedelmező üzleti tevékenységük mellett elvégeznek rendkívüli, a nemzetgazdaság egésze számára nélkülözhetetlen gazdaságpolitikai feladatokat is. Ezek vállalati szinten veszteségesek is lehetnek, s rendszerint azok is. Aligha állapítható meg azonban, hogy valamely állami vállalat veszteségeinek mekkora hányada ered a pénzpiaci tőkebevonás terheiből, a vállalati rentabilitás alacsony szintjéből stb., és mekkora a vállalati szinten szükségképp olyan ráfizetéses beruházásokból, amelyeket általános gazdaságpolitikai megfontolások indokoltak, s ezért tettek kötelezővé a vállalatok számára.

A saját forrásokból történő beruházásfinanszírozás kapcsán már említettük a *forrásátcsoportositást*. Az IRI és az ENI központi szerepet tölt be alholdingjai és rajtuk keresztül a termelővállalatok, az alholdingok pedig a vállalataik közötti forrásátcsoportositásban. Ennek lehetőségét a vállalatoknak a holdingokkal szembeni eladósodása, illetve a holdingoktól kapott hitelei teremtik meg. Ezért a hitelfinanszírozás kérdéskomplexumánál most ismét vissza kell térnünk a forrás-átcsoportositásokra. Az adós leányvállalat beruházási szükségletét - akár csak átmenetileg is - meghaladó saját forrásait hiteltörlesztésként bevonva a holding olyan többleteszközhöz jut, amelyet más vállalatához csoportosíthat át

kölcsönként beruházásfinanszírozásra (vagy veszteségek "eltüntetésére"). Minthogy a holding a leányvállalat igazgatóságán keresztül elég tág korlátok között szabályozhatja kölcsönei törlesztésének ütemét, s így az akkumulációk "ujraelosztását", irányíthatja a vállalatok - s az iparágak - fejlesztési-beruházási politikáját (de hasonlóképp jövedelmezőségét is).

Az átcsoportosítás másik forrása a csucsholdingoknál képződő nyereség. A csucsholdingok nem érdekeltek abban, hogy magas nyereséget mutassanak ki, mivel profitjuk 65 %-át a költségvetésbe tartoznak befizetni - mintegy osztalékként - a végző soron részvénytulajdonos államnak.²⁶ Ezért az IRI és az ENI nyereségük *alacsony* szinten tartása árán is átcsoportosítanak, tehát akár saját nyereségüket is legalább részben vállalataik beruházásfinanszírozására fordítják.

A csucsholdingok másik módszere tőkeerejük, forrásaik beruházási célú koncentrálására: a *vállalatok fuziója*, jöllehet a vállalatok egybeolvasztása gyakran más célokat is szolgál (szakosítás, termelészservezés stb.).

Az *olassz állami vállalatok beruházásfinanszírozási rendszere* körül szinte állandóan folynak viták. Egyik sokat vitatott kérdése az, hogy *helyes-e a vállalatok ilyen nagyarányu részvétele a tőkepiacon*, s forrásaik között a kölcsönkötvények magas részaránya. A "hivatalos" magyarázat szerint az *állami vállalatok beruházási forrasszerzésének részvény- és kötvénykibocsátások utjára terelésével azt akarják elérni, hogy a vállalatok "kénytelenek legyenek alávetni magukat a piac értéktételének."* Ebben látják ugyanis a biztosítékát annak, hogy a vállalatok rentábilis gazdálkodásra és beruházásokra törekedjenek.

²⁶ Ez nem vonatkozik az alholdingokra és leányvállalataikra, amelyek a magánvállalatokkal azonos módon adóznak, nyereségüket pedig ugyancsak azonos módon osztják föl a részvényesek között, s így kerül ez a csucsholdinghoz.

A részvénykibocsátásokkal az állami vállalatok folyamatosan egybeolvadtak a magántőkével, amely számára így lehetővé vált, hogy osztozzék az állami vállalatok nyereségén, egyes vállalatok esetében részt vegyen az igazgatóságban s így ezzel befolyásolja a vezetést, vagy legalábbis információkat szerezzen. Minthogy a tőkepiacon csak a megfelelő profitot rendszeresen osztalékként kifizető vállalatok részvényei iránt mutatkozik kereslet, így épp az állami szektor nyereséges vállalatait "árulták ki" forrásbevonás céljából a magántőkének. A magántőkének ily módon juttatott profitot még polgári közgazdászok szerint is "jobban lehetett volna fölhasználni az állami szektor olyan más vállalatai eladósodásának mérséklésére, amelyek (hitel-) piaci helyzete kevésbé volt kedvező, mivel csak hosszabb távon válhatott jövedelmezővé".²⁷ A magántőke benyomulása tehát végső soron még az állami ipar beruházási forrásalakulását is hátrányosan - vagy legalábbis vitathatóan - befolyásolta.

A tulajdonviszonyokon alapuló ellentmondásokon túl további, finansiális következményekkel is járt a vállalatok erőteljes piaci forrásszerzése. Az állami vállalatok egész fejlesztési-beruházási politikája nagymértékben függővé vált a tőke (hitel-) piactól. A vállalati eladósodásnak bizonyos "normál" értéke korlátot szabott a kötvénykibocsátásnak. Mivel viszont a vállalatok részvénykibocsátását az állami tulajdonhányad fenntartása behatárolta, alaptőkeemelésük nem tarthatott lépést a kölcsönkötvény-kibocsátásokkal, eladósodásuk növekedett, amit a magánvállalatok sokszor támadnak is. A magánvállalatokéhoz képest viszonylag magas eladósodási hányad az állami vállalatok vezetőit is korlátozta döntéseikben, s visszatartó tényezőként hatott újabb, esetleg szükséges és rentábilis fejlesztési programok elhatározásakor.²⁸

²⁷ M.V. Posner - S.J. Woolf [94] 117. o.

²⁸ A részvényekről elmondottak érvényesek a konvertálható kölcsönkötvényekre is, hiszen ezek révén is további állami vállalati részvények kerültek a magántőke kezébe.

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a hitel-, illetve a tőkepiac időnkénti beszűkülése ugyancsak korlátozó tényező. Ilyenkor csak az átlagosnál súlyosabb feltételek mellett helyezhetők el a kötvények.

Láttuk, hogy az állami vállalatok dotációja alapjául és mértékéül szolgáló "aránytalan terhek" mennyire nem számszerűsíthetők. A finanszírozási rendszer áttekintése után arra a következtetésre juthatunk, hogy a finanszírozási módszerek sem kedvezőek az állami vállalatok beruházásainak gazdaságossága szempontjából. Mindezek után joggal vetődik fel a kérdés: mik egyáltalán az állami vállalatokkal, illetve beruházásaikkal szemben támasztott gazdaságossági követelmények, miképp kísérlik meg kvantifikálni beruházásaik gazdaságosságát, s milyen eredménnyel jár ez?

3.4 AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK BERUHÁZÁSAINAK GAZDASÁGOSSÁGA

Az állami vállalatok egész működésének, s ezen belül különösen beruházásaiknak gazdaságossága az olasz gazdaságpolitika egyik sokat vitatott problémája. Az Állami Vállalatok Minisztériumát létrehozó törvény előírta, hogy az állami vállalatoknak, illetve tulajdonképp csucsholdingjainak - miután a minisztérium közvetlenül csak őket irányítja - a gazdaságosság kritériumainak megfelelően kell működniök. A Számvevőszék parlamenti jelentésének autentikus értelmezése szerint *"nemcsak az egyes gazdasági műveletekben, hanem a vállalati tevékenység egészében, s ennek eredményében is meg kell mutatkoznia a gazdaságosságnak."*²⁹ Ez nem értelmezhető - mint általában - sem a kiadások minimálásának, sem a profit maximálásának követelményeként, mivel az állami vállalatok céljai külön-

²⁹ A Számvevőszék 1962. január 10-i jelentése. Vö. P. Saraceno [110] 21. o.; M.V. Posner - S.J. Woolf [94] 35-36. o.; R. Coteli - A.De. Stefano [29] 202., s köv. o.

bőznek a magánvállalatokétól. Ezért a gazdaságosság "csak a vállalat gazdasági egyensúlyaként értelmezhető, amelyben a vállalat elkerüli a veszteségeket, bár lehetnek olyan össz-társadalmi megfontolások, amelyek igazolhatják ennek az egyensúlynak a veszélyeztetését mindaddig, amíg külső forrásokból biztosítható a veszteségek fedezése."³⁰ Itt hangsúlyoznunk kell ismét, hogy mindez csak a csucsholdingokra vonatkoztatható, mivel a felügyeletük alá tartozó vállalatok működését a piaci törvények szabályozzák, ami automatikusan gazdaságosságra ösztönöz, az állami vállalati rendszer "hivatalos" olasz elméleti-elvi koncepciója szerint. A jelentés utalt a számvevőszék egyik korábbi határozatára, amely szerint *"az állami vállalatok holdingjai mintegy lökőként szolgálnak a kormány és az egyes vállalatok között annak elkerülésére, hogy egyfelől az előbbi beavatkozzék a vállalat illetékességi körébe eső tevékenységbe, másfelől, hogy az utóbbi külső direktíváknak legyen alávetve saját céljai elérésében... A holding tárcaközi szerv által körvonalazott politikai irányelveket kap..., amiket komplex orientáló eszközként tekint, de ezt az (általa) ellenőrzött vállalatok felügyelete és irányítása komplex folyamatává alakítja át, hogy így a kormány és az egyes vállalatok vezetése közötti harmonikus kölcsönös kapcsolatot egységes rendszerré olvassza."*³¹

A gazdaságosság fogalmának kifejtése során a jelentés lerögzíti, hogy "a holdingoknak a törvényhozó által megkövetelt feladata lényegében az, hogy *vállalkozóként igazgassák az állami vállalatokat. Vállalkozói jellegűnek pedig olyan igazgatás tekinthető, és ez olyan szervezetet tételez föl, amely beillik az egyensúlyi feltételek között folyó normális gazdasági tevékenységbe.* Következésképp alapvetőnek tekinthető, hogy amikor a törvényhozó a holdingok vezetésének normájaként

³⁰Uo.

³¹A Számvevőszék 1958. június 7-i 125. sz. határozatából.

a gazdaságosságra utalt, szándéka kifejezetten arra irányult, hogy a gazdasági önállóságot fogadja el kritériumként."³²

A CNEL az állami (részvételi) vállalatok rendjére vonatkozó egyik 1962. évi állásfoglalásában³³ pedig azt rögzítette, hogy "a gazdaságosság kritériumai mindenkit köteleznek, vagyis az állami holdíngokat éppugy, mint vállalataikat." Ezután úgy pontosította a fogalmakat, hogy "a gazdaságosság (economicità) fogalma megegyezik a jövedelmezőség (redditività) értelmével."

Ezek a - nem is gyakran hangsúlyozott - gazdaságossági követelmények túl lazán és homályosan megfogalmazottak még akkor is, ha feltételezzük jogszabályi előírásaik alkotóinak komoly szándékát betartásukra. Más tőkésországokban, pl. Angliában, sokkal pontosabban fogalmazott és számszerűsített gazdaságossági követelményeket támasztottak az állami vállalatokkal szemben.

A nyugat-európai tőkésországokban az állami beruházások hatékonysági követelményei szorosan kapcsolódnak a használatos beruházás-gazdaságosság-számítási módszerekhez. A diszkontálás módszerével az időtényezőt erőteljesen érvényesítő beruházás-megtérülési mutató számításai előírásaiban a kötelezően alkalmazandó leszámítolási kamatláb fejezi ki a hatékonysági követelményt.³⁴ Az állami beruházások gazdaságossági számításai-ban alkalmazandó kamatlábat gyakran társadalmi diszkontlábnak (social rate of discount) nevezik, szembeállítva azokkal a kamatlábakkal, amelyeket a magánvállalatok használnak saját belső gazdaságosság-számításaikban. Ez a társadalmi diszkontláb az állami (gyakran iparvállalati) beruházások bizonyos fajta össztársadalmi hatékonyságnormatíváját számszerűsíti.

³² A gazdasági önállóságot találtam a legjobb fordításnak az "autosufficienza economica"-ra, habár ez többet jelent, ti. olyan helyzetet, amelyben a "vállalat elegendő önmagának", önmaga képes folyamatosan biztosítani fenntartásához szükséges saját eszközeit.

³³ Parere del Consiglio dell'economia e del lavoro 13 febbraio 1962.n. 4127. sull'ordinamento delle partecipazioni statali.

³⁴ Vö. Rott N. [102] 1344. o.

Angliában 1967-1968-ban vezették be kötelező érvénnyel az állami iparvállalatok beruházási döntéselőkészítési eljárásába 8 %-os normatív diszkontláb (test discount rate) alkalmazását³⁵ (amelyet 1969-ben 10 %-ra emeltek). Franciaországban közel egyidőben írta elő a nemzetgazdasági tervezés központi szervezete (a Commissariat Generale du Plan) a 10 %-os normatív megtérülési rátát (taux d'actualisation) a közületi beruházásokra (investissements public).³⁶

*Olaszországban nincs kötelező elbírás az állami vállalatok (és egyéb állami szervezetek) beruházásgazdaságossági számításában alkalmazandó normatív diszkontlábra. Ismeretes azonban, hogy az ENI saját kikötőberuházásával kapcsolatos tanulmányában 8 %-os kamatlábat használt (1968-ban). A számításokban alkalmazott kamatláb nagyságát a hosszú lejáratu hitelek tényleges piaci költségével indokolták.*³⁷

Jellemzőnek tűnik, hogy több fejlett tőkésállam gyakorlattával ellentétben Olaszországban nem kötelezték az állami vállalatokat beruházásgazdaságossági normatívák alkalmazására. Ugyanigy jellemző az is, hogy amennyiben az állami szektorban mégis alkalmaznak "társadalmi diszkontlábat", akkor az lényegesen alacsonyabb, mint a magánvállalatok tényleges profitrátája. Angliához és Franciaországhoz hasonlóan, ahol a magánvállalatoknál 15-20 % közötti megtérülési rátával szemben csak 10 %-os az állami vállalatokkal szemben támasztott követelmény, Olaszországban is nagy a különbség az ENI 8 %-os kalkulatív kamatlába s a magánvállalatok 20-30 %-os átlagprofitja között. Nyilvánvaló, hogy az állami szektor alacsonyan megállapított hatékonysági követelményével a monopolkapitalista állam Olaszországban is magára vállalja a magánvállalatok ipari infrastruktúrája (energiaellátás, szállítás-közlekedés) folyamatos kiépítésének a terhet. Ez azonban csak látszólagos, mert az ebből adódó állami többletkiadásokat ténylegesen a tőkésékérről az egész lakosság, főképp a dolgozók vállára helyezi, az egyre növekvő adóterhek vagy/és az infláció reálbércsökkentő hatása útján.

³⁵ [129]

³⁶ [27]

³⁷ H. Schleicher [113] 437-438. o.

Az állami szektor beruházásai gazdaságosságának előzetes vizsgálatában az 1970-es években alkalmaztak először kiterjedtebben korszerű számítási módszereket. E módszerek bevezetése a "l' *intervento per progetti*", az egyedi beruházásokhoz kapcsolódó állami beavatkozás elvének érvényesítéséhez fűződik. 1971-től olyan - a korábbi "rendkívüli" támogatásokon, illetve állami beavatkozáson felüli - "legrendkívülibb" támogatás allokációját készítették elő, amelyeknél a nemzetgazdaság és a Dél fejlesztési tervével összhangban álló nagy komplex egyedi fejlesztési programokhoz fűzték az állami támogatást. A Cassa per il Mezzogiorno S. *Petriccione* professzor irányításával korszerű beruházás-gazdaságossági számításokon alapuló döntéselőkészítést indított el. "Az állami beavatkozás (támogatások) meghatározásában és végrehajtásában a logikai-matematikai modellek bevezetése alternatív megoldások és a meghatározott változat gazdasági-társadalmi következményei többoldalu megközelítésű meghatározásai egész sorozatának értékelését teszi lehetővé. Ez egészen új - a "Progetto 80" szellemének megfelelő - gyakorlatot jelent az olasz közigazgatásban. Ebben a keretben kerülnek áttekintésre a speciális programok (progetti speciali), amelyek a rendkívüli állami beavatkozás (l' *intervento straordinario*) végrehajtásának új módszerét képviselik, de hasznosítják husz éves tevékenység fölhalmozódott tapasztalatait."³⁸

Petriccione vezetésével 1972 elején kezdték meg a hatékony speciális fejlesztési célok kiválasztását, a római bürokrácia számára merőben új módszerekkel (hálómodellekkel, költség-hason elemzéssel, Pert-módszerrel) értékelve az alternatív megoldások gazdaságosságát, az egyes megoldások társadalmi-gazda-

³⁸ P. Gentilucci [44].

sági következményeit. Végül 1972-ben a CIPE 21 speciális beruházási programot³⁹ hagyott jóvá.

A valóban korszerű értékelési módszerek bevezetése - az állami szektor beruházási rendszerének általános hibái folytán - kétes eredménnyel járt. A minisztériumot elöntötték a beruházási javaslatok, de ezek jórésze hagyományos közműberuházási terv volt, amelyet az "új divathoz illően" speciális beruházásként tüntettek föl. Az ügyeket és eszméket összekuszálták, a különféle politikai nyomások alatt improvizáltak, a bürokrácia jó részét pedig az ujtól való tradicionális irtózása hatotta át. Következésképp a jóváhagyott 21 javaslat közé vitatható prioritású beruházások is kerültek (pl. turista-kikötő-hálózat), s egyáltalán nem speciális, hagyományos és közműberuházások. Jóváhagytak olyan beruházásokat is, amelyeknél nyilvánvaló, hogy közvetlen választási-pártpolitikai propagandacélt szolgáltak, pl. a Marche és Abruzzo közötti 80 km-es hegyi ut. A termelőberuházások (hustermelés) sem jelentettek "speciális" fejlesztéstípust.

A "speciális" beruházások jóváhagyott előirányzata, kb. 900 milliárd lira - amiből 450 milliárd lira volt az állami támogatás - több esetben csak a beruházás kezdeti, első ütemének költségét foglalta magában. Ezt a jóváhagyott előirányzatot lényegesen meghaladta a "speciális" beruházások reálisan 3000 milliárd lira körül várható teljes bekerülési költsége. Ez "kihuzta a talajt" a költség-haszon elemzések és az egyéb korszerű gazdaságosságszámítási módszerek alól, amelyeknek csak a teljes beruházás összes költségének számításbavétele esetén van értelmük.

Az "intervento per progetti" elv, s a Cassa per il Mezzogiorno kísérlete, hogy korszerű számításokra alapítsa fejlesztés-

³⁹Tulajdonképp csak 12-t, mert 7 husprogramot és 3 turisztikai programot 1-1 programmá vontak össze. Később ezt a 12 programot is 6-tá vonták össze, s ezeket integrált beruházásoknak (progetti integrati) nevezték el.

tési (támogatási) döntéseit, még akkor is pozitív előrelépést jelentett, ha a beruházási rendszer általános hibái miatt csak kétes eredményre vezetett. Mindenesetre világossá tette, hogy az egyik legsúlyosabb akadály az átfogó regionális tervek hiánya.⁴⁰

A "speciális" programok sorozata nem folytatódott, mert az 1974-ben elmélyült válság, különösképp a katasztrófálisan növekvő munkanélküliség új intervenciós irányelvet állított előtérbe: új munkahelyek létesítését. Ez adott ösztönzést újabb beruházásgazdaságosság-számítási módszerek keresésére. 1974 elején a kormány "szükségprogramot" léptetett életbe. A több mint 4 millió fős munkanélküliség enyhítésére új munkahelyek létesítését tüzték ki látványos programokban, de ebből jelentéktelen, 60 ezer új munkaalkalom megteremtése jutott a Mezzogiornora. A Cassa per il Mezzogiorno a *multiplikátor-elv érvényesülését az ágazati kapcsolatok mérlege adta módszerekkel kívánta maximálni*, nyilvánvalóan azért, hogy az új munkahelyek csekély számát a multiplikátor révén látványosabbra nagyítsa. A Centro Studi e Plani Economici-vel (Gazdaságtervezési és Tanulmányi Központ) kidolgoztatott strukturális kapcsolatok mátrixán keresték, hogy a Mezzogiornon milyen típusú infrastrukturális fejlesztésekkel lehetne maximálni a beruházások által más ágazatokban indukált új munkahelylétesítések volumenét.

⁴⁰P. Gentilucci [44] 49. o.

A MAGÁNVÁLLALATOK BERUHÁZÁSI RENDSZERE

Az olasz magánvállalatok beruházási rendszere a monopolkapitalista állam gyakran meghatározó befolyása alatt áll. Ugyanakkor nagytőkés csoportok alakítják az állam egész gazdaság-, ezen belül beruházáspolitikáját, amit alapvetően a gazdasági rendszer monopolkapitalista jellege determinál. Ez a dialektikus kölcsönhatás jól felismerhető a magánvállalatok beruházásai területén is. Épp ezért a magánvállalatok beruházási rendszerének áttekintéséhez nélkülözhetetlen az állami gazdaságpolitikával való kölcsönhatásának vizsgálata.

4.1 AZ ÁLLAM GAZDASÁGPOLITIKÁJA AZ ÁLLAMI ÉS A MAGÁNVÁLLALATOK ÖSSZEFONÓDÁSÁBAN

Az állam magánvállalati beruházásokra gyakorolt befolyásának jellege és mértéke más és más a vállalati struktúra különbözőféle nagyságrend-kategóriáiban: a nagy monopóliumok, a közép- és a kisvállalatok esetében. Hasonlóképp eltérő módon és erővel érvényesül a magántőke különböző csoportjainak hatása is az állami beruházáspolitikára.

9. táblázat

Az olasz vállalatok nagyságrend szerinti megoszlása a dolgozó létszám alapján

A dolgozó létszám (fő)	A vállalatok		A dolgozók	
	száma	megoszlása (%)	létszáma (fő)	megoszlása (%)
1000 felett	329	0,0	831 795	15,7
500-999	578	0,0	397 549	7,5
250-499	1 395	0,2	476 599	9,0
100-249	4 582	0,7	699 561	13,3
50-99	7 837	1,3	540 996	10,2
20-49	21 756	3,5	662 306	12,6
10-19	32 215	5,3	443 954	8,4
6-9	42 398	6,8	305 102	5,8
3-5	109 940	17,6	405 050	7,7
3 alatt	406 705	64,6	523 771	9,8
Összesen	631 408	100,0	5 286 683	100,0

Forrás: ISTAT, Censimento 1971. október 25.

Az olasz vállalatstruktúra erősen monopolisztikus jellegű. Alig néhány tucat valóban nagy magánvállalat monopolizálja a gazdaságot és tartja többé-kevésbé burkolt irányítása alatt az államot, kezükbe összpontosul a termelés nagyobb hányada. Ezek az állami holdingokkal részint közös tulajdoni érdekeltségeken, részint termelési kapcsolatokon és kooperációkon, személyi összeköttetéseken keresztül szorosan összefonódva, saját érdekükben használják föl az állami vállalatokat is. Mindez a beruházások területén abban nyilvánul meg, hogy nagyrészt a *magántőke monopóliumai használják fel az állami beruházástámogatás túlnyomó részét*, miután olyan állami beavatkozási rendszer kialakítását érték el, amely főképp saját érdekeiknek felel meg.

Másrészt az állami vállalatokkal összefonódva a nagy *magánmonopóliumok használják fel azoknak a támogatásoknak egy részét is, amelyeket az állami vállalatok élveznek speciális helyzetükből adódóan*. Ez utóbbi az olasz gazdasági rendszer sajátos vonása, szemben pl. az angollal. Nagy-Britanniában közvetlenül az állam avatkozik be egyedi magánvállalatok támogatása esetén, Olaszországban jórészt az állami vállalatok, illetve holdingjaik hajtják végre ezt a feladatot. Így az állami támogatás burkoltabb, hiszen egyik vállalat segíti a másikat, ami részvény- vagy kooperációs érdekeltséggel könnyen is indokolható. Az állami holdingok, illetve vállalatok tárcájában ugyanis csaknem valamennyi olasz magánvállalat részvénye megtalálható, míg az utóbbiak is jelentős állami vállalati részvényt tartanak a kezükben. A magántőkének ez a burkolt támogatása Olaszországban is mindig indokolható valamilyen összemzetgazdasági érdekekkel, mint pl. a foglalkoztatottság biztosítása, csakugy mint Angliában.

Saraceno professzor mutatott rá az IRI-n keresztül a magánvállalatoknak nyújtott állami beruházástámogatások és hasonló angol kormányintézkedések közötti analógiára.¹ A dél-olaszországi Piaggio hajógyár problémái szerinte igen hasonlítanak az angliai Upper Clyde Shipbuilders esetéhez. Ha a Piaggio hajógyár az ország északi részén lett volna, akkor - Saraceno sze-

¹ [116] 772. o.

rint - a kormány esetleg hagyta volna csődbe jutni, mivel a főlzabaduló munkaerő talált volna munkalehetőséget. (Valószínűleg nem került volna sor az Upper Clyde Shipbuilders támogatására, ha valahol Délkelet-Angliában van.) Minthogy azonban a Piaggio egyébként is munkanélküliséggel küzdő környezetben helyezkedett el, az IRI olyan kormányutasítást kapott, hogy vegye át a vállalatot, igyekezzék gazdaságossá tenni a hajóépítést, hosszabb távra pedig dolgozzon ki tervekkel alternatív foglalkoztatási lehetőségek teremtésére. Erre az IRI-t diverzifikált ágazati szerkezete, termelési és foglalkoztatási strukturája tette alkalmassá.

Az állami vállalatok ebből a szempontból a magánvállalatok segítésére irányuló "mentési műveletek" eszközei. Mint Giorgio Amendola mondotta, a veszteségek szocializálását (socializzazione delle perdite) végzik. "Az állami vállalatok története - negativumokban - a nagy tőkés vállalatok spekulációinak, tévedéseinek, bukásainak története... A csalárd csődök, az eltitkolt és exportált profitok, a meghamisított mérlegek története." "A csőd elkerülése végett - mindig a munkáselbocsátások és üzembeszárások elkerülésének szent javaslatával - kérték az állam, pontosabban az állami részvételű vállalatok segítségét".²

A nagy olasz monopóliumok számos vezetőjének nyilatkozata³ támasztja alá azt a megállapítást, hogy az állami vállalatok tevékenysége általában nem korlátozza, a beruházások-fejlesztések területén pedig kifejezetten támogatja a magántőke monopóliumait.

Lepold Pirelli - az egyik legnagyobb olasz monopolcsoport elnöke - szerint az állami vállalatok nemcsak nem korlátozzák a Pirelli-csoport tevékenységét, hanem, mint egyik legnagyobb (szigetelt kábel stb.) vásárlójuk, saját fejlődésükkel elősegítik a Pirelliék növekedését is. Ez a párhuzamos fejlődés szerepet kap beruházási kooperációjukban és ennek finansiális

²G. Amendola [4] 40-41. o.

³Az akkor konzervatív többségű angol parlament 1972-ben bizottságot küldött Olaszországba a magánszektor állami támogatásának tanulmányozására. A bizottság több nagy magánvállalat vezetőitől szerzett személyes információkat, s az erről készített jelentéséből származnak az alábbi idézetek.[116]

összefonódásában is. Az állam, pl. az EFIM-en és az INSUD-on keresztül 50 %-os részvényérdekeltséget vállalt a Pirelliék Dél-Olaszországban épülő kábelgyárában. A Pirelli-csoport nyújtotta a know-how-ot, a szervezést és a vezetést, s egyben opciót biztosított magának az állami tulajdonba került részvények visszavásárlására (ami meg is történt). A dél-olaszországi területfejlesztés jogcímén tehát átmeneti részvénytulajdon formájában tulajdonképp a Mezzogiorno-beruházás támogatásokon felül még további 50 %-os állami kölcsönrel finanszírozták az egyik legnagyobb magánmonopólium terjeszkedését.⁴ Ezt Cesare Sacchi, a Fiat egyik vezérigazgatója kifejezetten is elismerte: "az alaptökeben való részvállalás pénzügyi segítségnyújtás kezdetben, amíg a beruházás működésbe lép." Hasonló konstrukciókban jött létre "kooperáció" a Pirelli-csoport és az IRI-Alfasud között gépkocsi gumiszerezvénygyár beruházásánál. Pirelli szerint az állami vállalatokkal "közös beruházásaik" kedvező pozíciót teremtenek számukra a nemzetgazdasági terv kialakítási processzusában, és sok adminisztratív akadályt is elhárítanak a különféle kormányzerveknél.

Az Olivetti Művek vezérigazgatója is úgy nyilatkozott, hogy a magánvállalatok számára kedvező az együttműködés az állami vállalatokkal. Szerinte az állami vállalatok uttörő szerepet vállalnak a Mezzogiorno iparosításában s ezzel előkészítik a magánvállalatok beruházásaihoz a megfelelő ipari környezetet.⁵ Ugyanezt a gondolatot Giorgio Falck mérnök, a Falck csoport egyik családtag-igazgatója úgy fejezte ki, hogy Dél-Olaszországban "döntő szerepet játszottak az állami vállalatok azzal, hogy kikövezték az utat a magánvállalatok előtt."⁶

4.2 BERUHÁZÁSTÁMOGATÁSI FORMÁK

Általában elterjedt a közvetlen és a közvetett állami beavatkozás (támogatás vagy restrikció) megkülönböztetése, de különbözőféle definíciók nagyon is eltérő tartalmakat értenek alát-

⁴[116] 772. o.

⁵Uo. 769. o.

⁶[116] 771. o. Mindezek alaposan alátámasztják G. Amendola megállapítását: "A közületi és az állami részvételű vállalatok a monopolkapitalista államrendszer elemei, amelyben az állam és a monopóliumok hatalma egyesül "egyetlen mechanizmusban" abból a célból, hogy biztosítsa és megőrizze a monopolista burzsoázia maximális profitját..."

tuk. A közvetlen és a közvetett beavatkozás meghatározásának nehézsége magából az állami befolyás és a gazdasági folyamatok összefüggéséből eredő probléma. Ami az *egyik gazdasági folyamatban közvetlen állami beavatkozás*, az, amikor épp ezen a közvetlenül érintett folyamaton keresztül hat *egy másik folyamatra*, vagy gazdasági területre, *ott már közvetett befolyásként érvényesül.*⁷

A magánvállalatok beruházási rendszerébe akkor *közvetlen az állami beavatkozás*, ha szorosan a beruházási folyamathoz kapcsolódik, vagy magához a megvalósult beruházáshoz. Ilyen például a beruházásokhoz visszatérítési kötelezettség nélkül nyújtott állami pénzjuttatás (dotazione), amelyet a magánvállalat csak akkor kaphat meg, ha a beruházás megvalósul. Az olasz beruházástámogatási rendszerben ezt *"veszteségtérítési alap juttatás"*-nak nevezik, mivel hivatalos magyarázata szerint a Mezzogiornon történő beruházásnak az általános beruházási költségeket meghaladó s így azokhoz viszonyítva veszteséget okozó többletköltségeit hivatott megtéríteni, s ezzel kiegyenlíteni az északi és a déli beruházás költségszintjét.

Közvetett az állami beavatkozás akkor, amikor az állam azért befolyásol egy gazdasági folyamatot, hogy ennek változása révén egy másik folyamatban érjen el hatást.

A közvetett beruházástámogatás egyik tipikus olasz formája az un. *"quinto-törvény"*,⁸ amely kötelezte az állami szervezeteket, hogy *"beszerzéseik és ipari berendezések gyártására*

⁷Vö. Rott Nándor: [103] 68. o. Mások a direkt beavatkozás alatt a pénzben nyújtott támogatásokat értik, amelyek a kedvezményezettnél növelik a bevételt, indirekt beavatkozás alatt pedig valamely egyébként kötelező adó (illeték stb.) elengedését, ami csökkenti a kedvezményezett kiadását. (Vö. U. Berthold: [9] 32-33. o.) Itt nyilván a juttatás és az engedmény közötti különbséget cserélik föl a közvetlen és a közvetett támogatással. A bevételi többlet és a kiadás megtakarítása között szaldó-hatásában nincs különbség.

⁸Tulajdonképp már az 1950. október 6-i 835. törvény, amely a Mezzogiorno fejlesztését elősegítő *"rendkívüli intézkedésekről"* szólt.

vonatkozó megrendeléseik (beleértve a kisipari és kézműipari megrendeléseket is) szerződés szerinti összegének egyötödét Dél-Olaszországból történő beszerzésekre fordítsák." Itt a Mezzogiornoról történő beszerzés előírásával az ott működő termelővállalatok forgalmát kívánták növelni, hogy az ezuton keltett prosperitás vonzóvá tegye, és így ösztönözze a dél-olaszországi ipartelepülést, az ehhez szükséges beruházásokat.⁹

Hasonló közvetett beruházástámogatást jelentenek az ún. *fejlesztési konzorciumok*, amelyek feladata Dél-Olaszországban az ipartelepítés, tehát a beruházások helyi előfeltételeinek javítása (közművesítés stb.).

A közvetett állami beavatkozás elmaradására ugyancsak találhatunk példát az olasz beruházási rendszerben. A bruttó tőkeképződés (a megtakarítások), mint említettük, az olasz nemzetgazdaságban lényegesen nagyobbak a beruházásoknál. A beruházások finanszírozása mégis forráshiánnyal küzd, nevezetesen azoké a beruházásoké, amelyekkel az állam igyekszik egyrészt pótolni, másrészt serkenteni a magánvállalati fejlesztéseket. *A képződött tőke külföldre vitele* a forráshiány oka, ami így gátolja a beruházások kellő volumenben tartását is. A beruházások kívánatos mennyiségi szintjének s az ehhez szükséges forrásoknak biztosítása céljából kellene (kellett volna) az államnak beavatkoznia, meggátolnia a képződött (pénz) tőke külföldre vitelét.

A közvetlen és a közvetett beavatkozási (támogatási) formák közötti különbségtétel semmiképp sem jelent valamiféle fontosság vagy hatékonyság szerinti rangsorolást. Valamely közvetett beavatkozás adott esetben fontosabb és hatékonyabb lehet, mint számos közvetlen befolyásolási forma. Marxista olasz közgazdászok általános nézete szerint a tőkeexport meggátlásá-

⁹ Az előírást későbbi Mezzogiorno-támogatási törvények ismételtén megújították. Ennek ellenére még az 1960-as évek második felében is kevesebb mint 10 %-ot fordítottak dél-olaszországi beszerzésekre.

nak elmulasztása egyik fő oka a nemzetgazdaság össz-szükségleteihez képest megmutatkozó relatív forráshiánynak.¹⁰

Az állami beavatkozás, s különösen a támogatások különféle formái között fontos különbséget kell tennünk aszerint, hogy kötelező, *kogens* vagy *diszkrecionális* jellegűek, azaz valamely döntéshozó szabad megítélésétől függ alkalmazásuk az egyes konkrét esetekben.¹¹ A kétféle jelleg igen lényeges különbséget eredményez. Az azonos támogatási forma, pl. a területfejlesztési visszatérítésmentes beruházási juttatás, lényegesen értékeesebb, ha *kogens* jellegű, ti. az előfeltételek megléte esetén az illetékes állami szerv *köteles* megadni a támogatást. Ilyen pl. az angol rendszer. Ezzel szemben a *diszkrecionális* jellegű olasz rendszerben az illetékes állami szerv *döntésétől függ*, hogy az előfeltételek megléte esetén is megadja-e a támogatást vagy sem. E rendszer bizonytalan helyzetet teremt a beruházni szándékozó számára, s ugyanakkor tág teret enged az állami szervek korrumpálására. Nyilvánvaló, hogy a hatalmas gazdasági erővel rendelkező monopóliumok nyelik meg a "korrupciós versenyt", s ezért nem céljuk a *diszkrecionális* támogatási rendszer helyett *kogens* rendszer bevezetése. Ebben kell keresnünk egyik magyarázatát annak, hogy a területfejlesztési beruházási támogatásokat miért a monopóliumok kapták, és miért hiányoznak a Dél fejlesztési támogatásban részesülő területeiről a közép- és kisvállalatok.

Hasonlóképp fontos különbséget tennünk nyílt és zárt rendszerű támogatási (beavatkozási) formák között. *Nyílt rendszer* esetén a támogatás feltételeinek megfelelő valamennyi beruházó részesül a támogatásban. Ilyen a területfejlesztési beruházási

¹⁰V.ö. E. Peggio [84] 70. o.

¹¹A támogatások *diszkrecionális* jellege nem tévesztendő össze a tőkésországok terveinek *diszkrecionális* jellegével, pl. ilyen a francia ötéves terv (programme discretionnaire), ami azt fejezi ki, hogy a terv követése tetszőleges. A fogalmat Pierre Massé vezette be. V.ö. Havas G. [46] 16. o.

zástámogatás Angliában. Ezzel szemben az olasz támogatási rendszer zárt, *ti. csak addig nyújtanak támogatást, míg az előre meghatározott pénzügyi keretek ki nem merülnek.*

Mindezek alapján nyilvánvaló az, hogy valamely támogatásnak a beruházási költségek százalékában kifejezett mértéke önmagában még nem mond semmit a támogatás tényleges mértékéről és hatékonyságáról. Csak ha tudjuk, hogy a támogatás kogens vagy diszkrecionális jellegű, illetve nyílt vagy zárt rendszerű-e, ítélni tudjuk meg reálisan mértékét és hatékonyságát.

Az állami beavatkozás *terjedelme* (köre) alapján *egyedi*, ha egyetlen beruházáshoz, *specifikus*, ha a beruházások meghatározott köréhez fűződik, és *általános*, ha megkülönböztetés nélkül valamennyi beruházásra kiterjed. A specifikus beavatkozások lehetnek *ágazati (szektorális)*, *területi (regionális)*, *vállalati nagyságrendhez kapcsolódó* vagy *időmeghatározásos* jellegűek. A különféle beruházástámogatási formák általános áttekintése után megkísérelünk összefoglaló képet adni az olasz beruházástámogatási rendszerről.

A magánvállalati beruházások támogatási rendszere

Nehéz összefoglaló képet kialakítani a magánvállalati beruházások állami támogatási rendszeréről. Egyrészt azért, mert a formák igen változatosak, másrészt pedig időben változóak. Az idők során különféle fejlesztési irányok kerültek előtérbe, s szinte áttekinthetetlen számú jogszabály rögzítette ezek beruházástámogatási feltételeit, módjait, mértékét és kereteit. A jogszabályok rendszerint meghatározott időtartamra vagy/és megadott támogatási keretre szóltak. Az időtartam lejártával vagy/és a keretek kimerülésével - amennyiben prolongálták az időtartamot s új kereteket biztosítottak - általában módosították a preferenciák feltételeit, körét, mértékét. Azonos fejlesztési cél különféle támogatási formáiról gyakran más és más jogszabály rendelkezik. A Mezzogiorno-fejlesztés beruházásai az 1970-es évek elején mintegy 19 féle támogatásban részesül-

hettek [visszatérítésmentes juttatás, hitel- (kamat-) támogatás, adókedvezmények stb.]¹², s különböző szervezetekre ruházták az elbírálást és a végrehajtást. Bonyolítja a helyzetet, hogy a regionális, tartományi és helyi önkormányzati, városi stb. jogszabályok kapcsolódnak mindezekhez további részletezésekkel és specifikálással. Az olasz államigazgatás bürokratizmusával és az ebben rejlő "pánjurisztikus" szemlélet nyilvánul meg a beruházástámogatások bonyolult, szövevényes jogszabály-"rendszerében" (amit tán helyesebb lenne káosznak nevezni). A támogatások összefoglaló képének kialakítását az is nehezíti, hogy a rendszerezés kínáló szemponyjai szerinti kategóriák átfedik egymást. Így pl. a támogatási célok: a Mezzogiorno területfejlesztési beruházástámogatásai és (legalábbis a támogatás mértékének differenciáltságában) a szelektív iparfejlesztés, illetve az utóbbi években a kis- és középvállalatok beruházástámogatásának céljai.¹³ Ezért a következőkben csak hozzávetőleges összefoglaló képet kaphatunk a beruházástámogatási rendszerről.

A főbb beruházástámogatási célok:¹⁴

a) Területfejlesztés. Ide tartozik elsősorban a Mezzogiorno-fejlesztés beruházásainak támogatása, amellyel, az olasz gazdaságban kiemelkedő fontossága miatt, külön fejezetben foglalkozunk.

¹²[33] 75-92. o.

¹³A támogatások célok szerinti csoportosításánál mindig szem előtt tartandó, hogy a deklarált cél mögött mindig meghúzódhatnak más célok is. A Mezzogiorno-támogatások egyben segítők és finanszírozták a nagy magánmonopóliumok vállalatbővítő, terjeszkedő üzletpolitikáját is. Fellelhető olyan törekvés is, hogy a területfejlesztés jogcímén (kiterjesztésével) olyan iparfejlesztést is megvalósíthassanak, amit a közös piac szabályai egyébként nem engednének meg.

¹⁴Itt - mint az egész munkában - nem foglalkozom a mezőgazdasági beruházástámogatásokkal.

Az olasz beruházástámogatási rendszerre a regionális beavatkozások jellemzők. Dél-Olaszország gazdasági, ebből következőleg szociális elmaradottsága olyan nagymértékű, hogy a Mezzogiorno fejlesztésére összpontosult a gazdaságpolitika csaknem minden erőfeszítése. Meg kell azonban jegyezni, hogy az iparilag fejlett Közép- és Észak-Olaszországban is vannak gazdaságilag hátrányos helyzetben lévő, un. depressziós körzetek (pl. Veneto-tartomány). Időszakonként ezeket is támogatják, s az utóbbi években épp a gyárosok monopolizációs érdekképviselete, a Confindustria, ismét szorgalmazza fejlesztéstámogatásukat, feltehetőleg azért is, hogy a regionális segélyek mögött olyan iparfejlesztéstámogatás folyhasson, amit a Közös Piac egyébként nem engedne meg.

b) A szelektív iparfejlesztés általában a területfejlesztési beruházástámogatások differenciálásának módszerével folyik. Az 1960-as években ennek keretében legnagyobb mértékben azokat a korszerű, dinamikus iparágakat preferálták, amelyeknek a nemzetgazdaság egésze fejlődésének szempontjából is meghatározó a jelentőségük, így a gép- és a vegyipart (főképp a petrokémiai alapanyaggyártást), a beruházási javak gyártását, amely a gazdasági növekedésnek is egyik előfeltétele. A nyersanyagszegény országban a helyi nyersanyagforrások kiaknázásának ösztönzése is a gazdasági növekedés érdekében történt preferálás, az élelmiszeripar esetében pedig az export árualapok bővítése volt a cél. Az 1970-es években mind több bíráló értekezett a szelektálást, mert a tőkeigényes fejlesztéseket preferálta s a foglalkoztatottságot nem javította. Ekkor kezdeményezések történtek arra, hogy az élőmunka-igényesebb iparágak beruházásai kapják a nagyobb támogatást: másodlagos (végtermékgyártó) vegyipar, finommechanika, elektronika stb. Előtérbe került az ekkorra elavulóvá váló textilipar korszerűsítő és termelési szerkezetet módosító beruházásainak támogatása is. Ez bizonyos mértékig - lazán - kapcsolódott a kis- és középvállalatok támogatásához. (Bizonyára azért is, hogy ne ütközzék a Közös Piac támogatásellenes szabályozásával.)

c) A kis és középvállalatok beruházásainak támogatását azzal indokolták, hogy ezek nehezebben és drágábban juthatnak

csak fejlesztésük finanszírozási eszközeihez (tulajdonképp csak hitelhez, mivel nagyságrendjük kizárja őket a kölcsönkötvény- és a részvénykibocsátás lehetőségéből).

A kis- és középvállalatok, valamint a kisiparosok régóta hirdettek, de alig megvalósult fejlesztéstámogatás-politikája az 1960-as évek végén, de főképp az 1970-es évek elején került előtérbe. Ebben döntő szerepe volt a kommunista párt következetes harcának, amely a monopóliumok ellenében a kis- és középvállalatok támogatását sürgette. Hozzájárult az is, hogy számos fejlettebb tőkésország példáján az olasz monopóltőke is kezdte felismerni a nagyvállalatok körül a látszólag független kis- és közép méretű bolygóvállalatok jelentőségét mind a korszerű gyártásszervezés, mind a kizsákmányolás burkoltabb formái bevezetésében. Az 1970-es évek elején a gyorsuló infláció, a stagnálás és válságok váltakozása alapjaiban rendítették meg a kis- és középvállalatokat; támogatásuk nélkülözhetetlenné vált ahhoz, hogy tömeges bukásuk ne okozzon továbbgyűrűző zavart az egész gazdaságban.

d) A *lakásberuházások támogatása* is az 1970-es évek elején vált elkerülhetetlenné, amikor az olasz gazdaság mély strukturális válsága felszínre hozta a fejlődés mögött meghúzódó ellentmondásokat. A legtöbb fejlett tőkésországnál kisebb mértékű lakásberuházás-támogatás olyan tartós visszaesésre vezetett az építkezéseknél, amelyet csak erőteljes állami beavatkozás mozdíthat ki a mélypontu stagnálásból. Ez nemcsak a lakásellátás rosszabbodására vezetne, növelve az amúgy is súlyos társadalmi feszültségeket, de a munkanélküliséget is tovább fokozná. Ezért az utóbbi években a lakásberuházások támogatása összecszerülésében is számottevő céllá vált.

e) A *foglalkoztatáspolitikai cél* ugyszólván valamennyi beruházástámogatásnál indokolásként szolgált, ténylegesen azonban csak az utóbbi években tettek határozottabb lépéseket érvényesítésére.

A beruházástámogatás főbb formái:

a) A *vissztérítésmentes juttatás* (dotazione) indoka, mint az állami vállalatoknál az, hogy az állam által preferált helyen (pl. a Mezzogiornon) megvalósuló beruházás olyan *többlet-*

költséggel jár, amit veszteségtérítéssel tőkeajuttatás címén méltányos megtéríteni a beruházónak. A lakásberuházásnál szociális szempontokkal indokolják az állami támogatást.

b) A beruházási hitelek állami kamattérítését (subvenzione) általában ugyanazzal indokolják, mint a vissztérítésmentes juttatást. A kis- és középvállalatoknál hátrányos helyzetük kiegyenlítése a cél.

c) Az adókedvezmények (beleértve különféle illeték- stb. kedvezményeket is) egyrészt a beruházási költségeket csökkentik, másrészt a már megvalósult beruházás "felfutási" veszteségeinek fedezésére, de egyben a tőkebefektetés kockázati elemének ellensúlyozására is szolgálnak. A beruházás megvalósítási költségterheit csökkenti az általános forgalmi adó-, a telekkönyvi illeték-, a jelzálogilleték-, a bélyegilleték- (váltóilleték-) kedvezmény, míg a megvalósult beruházással folyó termelés, illetve ennek eredménye terheit csökkenti a vállalati jövedelem- (nyereség-) adómentesség, az értékpapírjövedelem-adókedvezmény és a vállalatiadó-mentesség.

d) Az egyéb kedvezmények közé sorolhatjuk a területfejlesztési támogatásokhoz kapcsolódó infrastrukturális beruházástámogatást, a telephelyár-kedvezményt, a lakásépítési támogatást, a fuvardíj- és gázárkedvezményt, valamint a már említett quinto-törvény nyújtotta támogatást.

Az olasz beruházástámogatási rendszer két általánosabb állami beavatkozási formája: az amortizációs rendszer és a beruházási hitelek kamattámogatása. A következőkben itt részletesebben ezekkel foglalkozunk.

Az amortizációs rendszer, és az értékcsökkenési leírás beruházási kedvezménye

Az amortizáció szabályozása az egyik legáltalánosabb közvetett állami beavatkozás a beruházások területén. Olaszországban a főbb fejlesztési (beruházás) támogatási célokhoz kapcsolódik. A tőkésországok adójogi szempontból szabályozzák államilag a termelésben történő elhasználódás és az erkölcsi kopás

mértékének megfelelően az állóeszközök pótlási alapjául szolgáló amortizáció leirási kulcsait. Az 1970-es évek elején Olaszországban az alábbi maximális értékcsökkenési leirási kulcsokat engedték meg:¹⁵

	Leirási kulcs (%)
<i>Épületek</i>	
Könnyűipar, fém- és gépipar, gumi- és műanyagipar	3,5
Bányászat	4,0-5,5
Papíripar	5,5
Vegyipar	3,5-7,0
<i>Gépek és gépi berendezések</i>	
Általános kulcs	6,0-12,5
Vegyipari gépek és gépi berendezések	12,5-15,0
Kohászati és gépipari gépek és gépi berendezések	10,0-17,0
Bányagépek és gépi berendezések	10,0-25,0
Irodaberendezések (butorok)	12,0
Elektronikus gépek és berendezések	18,0
Közlekedési és szállítóeszközök	20,0

Az értékcsökkenés az állóeszköz használatbavételétől kezdődően *lineáris*. Ha az állóeszközt teljes amortizálódása előtt kiselejtezik, a maradványérték a selejtezés évében elszámolható amortizációként. Ha viszont a könyvszerinti értéknél magasabb áron értékesítik, a különbséget adóköteles nyereség. Adójogi szempontból költségként - nyereségcsökkentő tételként - az amortizáció csak akkor számolható el, ha azt számvitelileg ténylegesen el is különítették az un. amortizációs alapban. Amennyiben ez valamelyik évben nem történik meg - mert pl. az amortizáció összegét veszteségek fedezésére kellett fordítani -, úgy az értékcsökkenési leirási időszak hosszabbítható meg.¹⁶

1965 óta általános közvetett beruházási ösztönzőként alkalmazták a gyorsított leírást preferált iparágakban (pl. vegy-

¹⁵[33] 73-74. o.

¹⁶Nem számolható el a következő évben (kétszeres leírás).

ipar, gépkocsi ipar) és a fejlesztési támogatásban részesített területeken (Dél-Olaszország). Új állóeszközök létesítése, meglévők bővítése vagy cseréje esetén a *beszerzési érték 40 %-a kezdeti engedményként számolható el a beruházás működési idejének első négy éve alatt*, azonban úgy, hogy a többletamortizáció a normál évi értékcsökkenésen felül egyik évben sem haladhatja meg a 15 %-ot.

Az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején a Közös Piac tagországai közül *Olaszországban képezték a legmagasabb amortizációt*, eltekintve az Angliában 1973-ban korlátozott területen bevezetett "szabad" amortizációs rendszertől, amelyben *tettség szerint akár az első évben leírható az állóeszköz teljes értéke*. A 10. táblázat mutatja, hogy 10 év hasznos élettartamu gép beszerzési értékének legnagyobb hányadát a használat első három évében Olaszországban amortizálják a gyorsított leírás keretében.

10. táblázat

A nyugat-európai degresszív és az olasz gyorsított amortizáció összehasonlítása

Évek	Nyugatnémet és belga	Francia	Olasz gyorsított leírás
	degresszív amortizáció		
	a beszerzési érték százalékában		
1.	20,0	25,0	35,0
2.	16,0	18,8	35,0
3.	12,8	14,0	20,0
Összesen	48,8	57,8	90,0

Bár az olasz gyorsított amortizáció érvényesülési köre nem terjed ki az egész nemzetgazdaságra, modellszámítások arra mutattak, hogy a Közös Piac országai közül Hollandia után Olaszország amortizációs rendszere a legkedvezőbb (a "szabad" angol leírástól eltekintve) a pótlási szükségleten felüli, un. ál-

landó amortizációs maradvány képződése szempontjából.¹⁷ Ez az állandó amortizációs maradvány a megengedett értékcsökkenési leírásnak az elhasználandó termelőeszközök pótlási szükségletét meghaladó összege.

A beruházási hitelek kamattámogatása

A beruházási hitelek kamattámogatása az amortizációs rendszer mellett az olasz állami beavatkozás másik legáltalánosabb formája. Az állami beavatkozás esetenként alkalmazott konkrét módszerének megválasztásában a beavatkozás célja, a tőkepiac pillanatnyi helyzete, a rendelkezésre álló hitelkeret, a szervezeti adottságok és a költségvetés helyzete volt meghatározó tényező.

Az állami beavatkozás rendszerén belül a támogatási rendszer kiépítése során alapították a támogatások pénzügyi lebonyolítását végző speciális hitelintézeteket. 1950-ben hozták létre a Cassa per il Mezzogiornot, 1952 és 1959 között a regionális hitelintézeteket és a Mediocredito Centrale-t, valamint az Artigiancassat.¹⁸ Ezek alapjait részben a korábbi hitelek törlesztő részleteiből teremtették meg, részben költségvetési juttatásokból, de felhasználtak külföldi kölcsönöket is.

A *rulirozó állami hitelalapokat* azzal a feltétellel biztosították a specializált pénzügyintézetek rendelkezésére, hogy azok meghatározott ágazatok vagy területek finanszírozására

¹⁷ Az állandó amortizációs maradvány az amortizációnak a ténylegesen fizikailag elhasználandó állóeszközök pótlásán fölül maradó összege a teljes amortizációs összeg százalékában. Robert Teller számításai szerint az állandó amortizációs maradvány Olaszországban 32,1 %, míg Angliában (az általános degresszív leírási mód mellett) 26,9 %; Belgiumban 19,5 %, Franciaországban 30,4 %, a Német Szövetségi Köztársaságban 19,5 %. [121]

¹⁸ A II. Világháborútól 1952-ig az IMI kezelte azokat az állami alapokat, amelyeket jórészt amerikai kölcsönből és segélyekből hoztak össze az ipari ujjaépítés finanszírozására.

szolgálnak, és kamataiknak általában alacsonyabbaknak kell lenniök a rendes piaci kamatlábnál. Az alapok összegét költségvetési kiadásként biztosítják. A rulirozó hitelalapokat elsősorban a mezőgazdasági hitelezésben használták fel. Ezen alapokra az jellemző, hogy a belőlük nyújtott kölcsönök törlesztésével ismét "feltöltődnek", ami újabb hitelezést tesz lehetővé. A kölcsönök igénybevevői hitelképességének megítélése és a kockázatvállalás a hitelnyújtó pénzügyre hárul, a kormány (a nyújtott hitelek százalékában) meghatározott jutalékot fizet számára a hitelnyújtással kapcsolatos bankszolgáltatásokért.

A "speciális alapok" meghatározott egyedi célokat szolgáltattak, s gyakran tulmentek a szigorú értelemben vett hitelnyújtási körön. Ezeket általában az IMI kezelésére bízták. Az IMI közbelső technikai szervezetként járt el a hiteligénybevevő és az állam között. A beruházási kockázat rendszerint az államra hárult. Szemben a rulirozó hitelalapokkal, a törlesztéseket legtöbbször nem lehet újabb hitelnyújtásra felhasználni.

Külön *garanciális alapok* is létrehoznak, egyes esetekben költségvetési forrásokból (vagy a hitelnyújtó pénzügyre terheltek, néha maguk a hiteligénybevevők forrásaiból). A garanciális alapok a költségvetést terhelő beruházási kockázat pénzügyi fedezetéül szolgálnak. A beruházási kockázat korlátozására ugyanis a költségvetési beavatkozáskor rendszerint megszabják azokat a határokat, ameddig az esetleges veszteségek a hitelezésbe befolyó költségvetést terhelhetik.¹⁹

1960-tól kezdve a tőkepiac fejlődésével párhuzamosan kezdett növekedni a kamattámogatás szerepe. Az állam visszafogta hitelalapjai bővítését, a források begyűjtésében fokozatosan

¹⁹ Itt arról a veszteségről van szó, amely abból eredhet, hogy a hitelfelvevő csőd stb. miatt nem törleszti, illetve fizeti vissza hitelét. Az így előálló hitelezési veszteségeket az állam általában az általa nyújtott hitelalapnál kisebb mértékre igyekszik szorítani.

a tőkepiacra támaszkodott, és a hitelkockázatot a hitelnyújtó pénzintézetekre háritotta. 1965-ben a termelés stagnálása és a tőkepiac beszűkülése egész sor anticiklikus beavatkozást váltott ki. Ezért újabb lendületet vett a szubvencionált hitel-szféra kiszélesítése; meghatározott területek és iparágak támogatására állami hitelalapokat hoztak létre, kibővítették az állami hitelgaranciát, ugyanakkor hitelkedvezményeket biztosítottak a magánlakások építéséhez is.

Az elmúlt egy-másfél évtizedben a beruházások állami pénzügyi támogatásának legjelentősebbé vált általános formája a kamatszubszvenció. A piaci kamatlábhöz viszonyítva meghatározott szubszvenció az általánosabb forma a rögzített (fix) szubszvenció helyett.²⁰ A piaci kamatlábhöz viszonyítva meghatározott kamatszubszvenciónál a hitelfelvevő részére nyújtott kamattámogatás nem a hitelösszeg meghatározott százaléka, hanem a hitelfelvevő által fizetendő - mondjuk 3,5 %²¹ - és a változó piaci kamatláb közötti különbözet. A fixkamat-szubszvenció technikai lebonyolítása egyszerűbb, nincs ugyanis szükség a piaci kamatlábhöz viszonyított különbözetek ismételt megállapítására. A piaci kamatlábhöz viszonyítva meghatározott szubszvenció viszont nagyobb védelmet nyújt a hitelfelvevőnek a piaci kamatláb emelkedésével szemben, s az ebből eredő többletterheket teljes egészükben a költségvetésre háritják.

Amennyiben az állami kamattámogatással fenntartott alacsonyabb kamatláb állandó, akkor a támogatás a piaci kamatláb növekedése idején egyre vonzóbbá válik, mert a támogatásban részesülőnél nő a kamatmarzs-megtakarítás is. A kamatszubszvencióval támogatott hitelek hitelfelvevőt terhelő kamatköltségének közel változatlan szinten tartása tehát növeli a beruházási

²⁰A fix szubszvenciót csak néhány területen alkalmazták (export, szállítási hitelek, szállodaipari hitelek stb.).

²¹Ennyi volt a Mezzogiornon támogatott hitelek kamatlába 1970. III. negyedében.

expanziót. Ez azzal az ellentmondással párosul, hogy a kamatnövekedés időszakában általában tőkeszűke mutatkozik a tőkepiacon. Ha a hitelpolitika beépített stabilizátorként tekinti a kamatot, s azzal a feltételezéssel emeli a kamatlábat, hogy ezzel csökken a hitelkereslet, úgy számításba kell vennie, hogy a fixkamat-szubvenció épp ilyenkor hitelkereslet növelő tényezőként funkcionál.

A beruházási hitelek állami kamatszubszcenciója ugyszólván valamennyi támogatási célnál alkalmazott módszer.²² A *dél-olaszországi iparfejlesztés* kamattámogatásának - hivatalos álláspont szerint - az a célja, hogy kiegyenlitse a vállalatokat kedvezőtlenül befolyásoló körülményeket. A kamatszubszcenciók és a velük egyidejűleg nyújtott vissztérítésmentes juttatások döntő tényezők a dél-olaszországi ipartelepítés támogatásában. A *közép- és kisvállalatok beruházási kamattámogatásának* az a célja, hogy ellensúlyozza hátrányukat a tőkepiacon és elősegítse beruházási forrásszükségletük biztosítását.

Az *exporthitel-támogatás* - lényegében hitelbiztosítás - rendszere hozzájárult az olasz vállalatok külföldi versenyképességének növekedéséhez, és elősegítette a termelőeszközgyártó vállalatok lépéstartását a technológiai fejlődéssel.

A kamattámogatásban részesülő (illetve a nem részesülő) hitelek kamatlábat a 11. táblázat mutatja be. Eszerint a dél-olaszországi vállalatoknál valamivel nagyobb volt a kamatszubszcenció, mint az észak-olaszországiaknál.

²² A kamatszubszcencióval együtt az állóeszköz-beruházások költségeinek meghatározott hányadára gyakorta nyujtanak vissztérítésmentes állami juttatást is. Ezek főképp a mezőgazdaság, a szállodaipar és az idegenforgalom beruházásainál, valamint a dél-olaszországi ipartelepítéseknel játszottak jelentős szerepet.

A specializált pénzüstézetek hiteleinek és kölcsönkötvényeinek kamatköltségei

Év	Kamatköltségek súlyozott átlaga (%)				Kölcsön- kötvények kamato- zása (%)
	támogatott hiteleknél			nem támo- gatott hite- leknél	
	Észak Olaszor- szágban	Dél- Olaszor- szágban	átlago- san		
1964	5,54	3,80	4,52	8,58	7,26
1965	5,56	3,80	4,65	8,51	6,86
1966	5,42	3,77	4,78	8,17	6,55
1967	4,86	3,65	4,34	7,92	6,66
1968	5,37	3,78	4,73	7,89	6,78
1969	5,37	3,60	4,70	8,17	7,06
1970	5,47	3,78	4,68	9,78	9,05
1971	5,52	3,86	4,61	9,87	8,17

Forrás: V. Pontolillo [93] 313. o.

A kamattámogatás költségvetési terheinek számításbavétele nem könnyű. Minden egyes hitel kamattámogatási terhe ugyanis hosszú éveken keresztül nehezedik a költségvetésre, s minthogy a piaci kamatlábhoz viszonyítva meghatározott szubvenció az általános forma, a piaci kamatláb változásának megfelelően változik a költségvetési teher is, amit ezért rendszeresen kell újra és újra számítani. A 12. táblázat adataiból azonban annyi biztonsággal megállapítható, hogy a kamattámogatások költségvetési terhei hatalmas mértékben egyre súlyosbodtak, az 1950-1959 közötti tíz év 36 milliárd lirájáról a következő évtizedben 947 milliárd lirára nőttek. Különösen nagy arányban emelkedtek az 1960-as évek második felében. Míg 1960-1964 között 181 milliárd lirát, 1965-1969 között 766 milliárd lirát tett ki az összegük, a kamattámogatás költségvetési terhei tehát az 1960-as évek második felében több mint megnégyszereződtek. Ez a növekedési tendencia tovább folytatódott, 1971-ben például a kamatszubszeneciók összege elérte a 275 milliárd lirát, az állami költségvetés összes bevételei több mint 2 %-át.

12. táblázat

A kamattámogatások költségvetési terhei*

(milliárd lira)

Időszak	Ipar, kereskedelem	Lakás-építés	Mezőgazdaság	Összesen
1950-59	7,6	10,9	17,3	35,8
1960-64	104,4	5,4	71,6	181,4
1965-69	491,0	48,9	226,2	766,1
1970	231,3	13,8	66,4	311,5
1971	185,3	23,8	65,9	275,0
Következő évek**	2343,0	1100,3	1134,9	4578,2
Összesen	3362,6	1203,1	1582,3	6148,0

* A költségvetési terheknél nem kerültek számításba vételre a vissztérítésmentes juttatások (a dél-olaszországi fejlesztésekhez) és a specializált pénzügyintézeteknek rulirozó, valamint a speciális alapok létrehozására nyújtott költségvetési juttatások. Mindezek költségvetési terhe 1971 végén elérte a 2400 milliárd lirát, amelynek 3/5-ét főképp mezőgazdasági hitelezésre szolgáló rulirozó alapok képzésére fordították.

** Az ipar, kereskedelem 1996-ig, a lakásépítés 1999-ig, a mezőgazdaság 2005-ig.

Forrás: V. Pontolillo [93] 313. o.

Az állami hiteltámogatás s ezzel a költségvetés szubvenციós terhei nemcsak követték a hitelvolumenek növekedését, hanem egyidejűleg a *hitellejáratok is egyre hosszabbá váltak*. Míg 1958 végén az ipari hitelintézetek hiteleinek 17,9 %-a volt 5 évnél rövidebb lejáratu, az 1970-es évek elején már csak 8,9 %-a. Az iparvállalatok hitelkereslete egyre inkább a hosszú lejáratu hitelek felé tolódott el. *A folyamatos és egyre növekvő infláció a hosszabb lejáratu hitelekben tette anyagilag érdekeltté a vállalatokat*. A hiteltörlesztések elnyulása viszont növelte a pénzügyintézetek kockázatát. Ugyanakkor mindinkább ellentétbe került az egyre gyorsabb technológiai elavulás irányzatával is.

4.3 A VEGYIPAR BERUHÁZÁSAI

Az olasz magánvállalatok beruházási rendszerének működéséről az egyes ágazatok, illetve iparágak fejlesztési programjai, tendenciái és ezek realizálódása ad jó áttekintést. Egy-egy iparág beruházási tevékenységének vizsgálata során válnak jól felismerhetővé az olasz állami monopolkapitalizmusnak a konkrét egyedi beruházásokban megnyilvánuló jellegzetességei is. Ezek egyike mindenesetre az, hogy *a magánvállalatok beruházásai a legtöbb iparágban nem vizsgálhatók az állami vállalatokétól elszigetelten, s csaknem seholsem hagyható figyelmen kívül az állami beavatkozás.*

A CIPE 1969. évi határozata alapján a Gazdaságtervezési Kutatóintézet dolgozta ki az állami és a magánvállalatok beruházásait egyaránt magába foglaló *"vegyipari tervet"*. Ez az *"Előkészítő jelentésből"* és az *"alapvető vegyipar" fejlesztési programjából*, az ún. "Etilén-programból (vagy "Etilén-tervből") állt. Ez utóbbit a CIPE 1971-ben hagyta jóvá.

Az "Előkészítő jelentés" - az 1960-as évek második felének lelassulása után - a vegyipar fejlődésének gyorsulását tételezte fel. A jelentés szerint a fejlődés és a termelékenység növelésének előfeltétele az alapvető (elsődleges) vegyiparban az optimálisnál kisebb üzemméretű - és ezért is gazdaságtalan -, területileg kedvezőtlenül elhelyezkedő, elavult technológiájú alapanyaggyártás helyett korszerű, optimális üzemnagyságu termelőegységek létrehozása. A vegyipar egészének fejlesztéséhez nélkülözhetetlen az egyébként is jövedelmezőbb végtermékgyártó vegyipari ágak gyorsabb növekedése, ami egyben a foglalkoztatás korábbinál számottevőbb bővítését is eredményezné. A vegyipar fejlődésének előfeltétele a nemzetközi munkamegosztás és főképp a kutatás erőteljesebb fejlesztése.

A jelentésben a fejlődés prognosztizálásához a vegyipar évi átlag 10-11 %-os növekedésének feltételezéséből indultak ki, és figyelembe vették az egyes vegyipari vállalatok fejlesztési-beruházási programjait, amelyek az 1966-1970 közötti időszak piackutatásain stb. alapultak.

Az "Előkészítő jelentés" az "Etilén-programhoz" hasonló egész sor fejlesztési program kidolgozását tűzte ki célul, így a vegyipari végtermékgyártásra, a vegyiszálggyártásra, a műanyagfeldolgozásra és kutatásra stb. Két év múltával (1974-ben) ezek a programok még mindig csak kidolgozás alatt álltak. Nyilvánvaló az ellentmondás a felhasználó ágazatok fejlesztési programjainak kidolgozatlansága és aközött, hogy az "Etilén programot" részben ezeknek az ágazatoknak feltételezett szükségletére alapozták.

Az "Etilén program" két alapvető stratégiai vonalat jelelt meg. Az egyik: a *meglévő üzemek korszerűsítése* úgy, hogy a nemzetközi színvonalnak megfelelő nagyobb üzemméretek és korszerűbb technológiák alakuljanak ki. A másik: az *új termelőüzemek Dél-Olaszországba telepítése*. Időben egyenletesen kivánták a meglévő üzemek korszerűsítő bővítésével pótolni a megszüntetendőnek ítélt, korszerűtlen méretű vagy/és technológiájú üzemek kieső kapacitását. A terv szerint a meglévő 1 760 000 t/év kapacitáson fölül 1977-ig évi 1 960 000 tonna termelésnek megfelelő többletkapacitást kell létrehozni, számitásba véve azt is, hogy az előbbiből 300 000 t/év kapacitású üzem megszüntetendő. 1977-1980 között további mintegy 1 millió t/év új kapacitást kell kiépíteni.

Az "Etilén program" kialakítása során nemcsak a magán- és az állami vállalatok kivitelezés alatt álló beruházásait, de a CIPE "egyvetértő véleményével" 1960-1972 között jóváhagyott egyedi beruházási programokat is számitásba vették. Ez tulajdonképp a terv folyamatban lévő része. Meghatározták egyben az 1977-ig terjedő időszak költségigényét és a források várható megoszlását is. Erről a következő táblázat ad áttekintést.

13. táblázat

Az "Etilén-program" elbíránzatai (1977-ig)

(milliárd lira)

A beruházó vállalatok	Tervezett beruházás (1967-1977)	1972-ig egyetértőleg véleményezve*	Még hátra levő	Az 1972-ig egyetértőleg véleményezettből				
				kedvezményes kamatu összege	állami kamata (%)	saját juttatás	saját forrás aránya (%)	
ENI-ANIC	2000	1000	1000	700	3	300	-	0
Montedison	2000	700	1300	400	4	200	100	15
LIQUIGAS	1500	200	1300	120	5,5	20	60	30
SIR-RUMIANCA	3000	1350	1650	1000	3	350	-	0
Egyéb beruházók	1000	750	250	520	3	150	80	11
Összesen	9500	4000	5500	2740		1020	240	

* A parlamenti bizottság jelentése szerint az 1966-1972 között "egyetértőleg véleményezett" beruházások volumenei ettől némileg eltérők.

Forrás: R. Ursini [123] 18. o.

Az adatok azért érdemelnek figyelmet, mert világosan mutatják, hogy a nagy magánmonopóliumoknak milyen csekély arányban kellett saját tőkéjüket felhasználniok beruházásaikhoz, s milyen nagy arányban fedezte forrásszükségletüket vissztérítésmentes juttatás, valamint kedvezményes kamatu hitel biztosítása formájában az állam. Itt külön is hangsulyozandó, hogy a vissztérítésmentes juttatás fejében az állam nem jut semmiféle tulajdoni részesedéshez (részvényhez stb.); ez teljes egészében "ajándék". Maguknak a tőkés vállalatoknak az adatai alapján sem tulzás az a megállapítás, hogy a nagy magánmonopóliumok beruházásait lényegileg az állam finanszírozza. Másfelől viszont, amint a parlamenti jelentés megállapította,²³ az "egyetértőleg

²³[26] 47. o.

véleményezett", tehát tulajdonképpen az állam által is jóváhagyott²⁴ beruházások jó része azért nem realizálódhatott, mert az előfeltételüket képező állami infrastrukturális beruházások nem valósultak meg.

Az "Etilén program" beruházásai az 1971-től érvényes támogatási rendszerben valósultak meg.²⁵ Ez csakugy, mint a már 1966 óta érvényben lévő támogatási rendszerek, a *tőkeigényes beruházásoknak kedveztek*, s így az olyan alapvető vegyipari beruházásoknak is, mint amilyenek pl. a petrokémiai iparéi. A CIPE 1972. végén úgy határozott, hogy az 1973-1978. évi időszakra módosítja a támogatáspolitikát, hogy a kisebb tőkeigényű vegyipari beruházások részesüljenek előnyben. Az 1972. évi parlamenti vizsgálat is arra a megállapításra jutott, hogy *a támogatásoknak a munkaintenzív vegyipari beruházásokat kellene preferálniok*, mivel a foglalkoztatottság növelése vezethet csak a gazdasági rendszer egésze hatékonyságának fejlesztéséhez. A támogatásoknak nem a vállalati saját tőke helyettesítését kellene szolgálniok, hanem a beruházási hajlam növelését.

A nagyvállalatok beruházáspolitikája és beruházási rendszere

A vegyipari terv készítése során felmérték a nagyvállalatok beruházási politikáját. Megállapították, hogy *ugyanazok a beruházási tendenciák ismerhetők fel valamennyi nagyvállalat üzletpolitikájában*: a rohamosan elavuló technológiák korszerűsítése, vagyis a működő üzemek fejlesztése a nagyobb, gazdaságosabb üzemméretek irányába. Mindezekkel a nagy olasz vegy-

²⁴ A CIPE egyetértő véleményezése a magánvállalatok esetében a beruházás valamiféle jóváhagyását jelenti. Ez általában előfeltétele valamennyi beruházástámogatási forma elnyerésének.

²⁵ A vegyipari terv kidolgozása idejére felfüggesztették a vegyipar beruházási támogatásainak engedélyezését, bár az a regionális programok támogatási keretei között mégis folyt.

ipari vállalatok arra az alapvető üzletpolitikai célukra törekedtek, hogy fenntartsák a piaci részesedésüket és ezzel nemzetközi versenyképességüket.

Más iparilag fejlett országok vállalataival szemben a nagy olasz vállalatok fejlesztéseik nagyobb hányadát koncentrálták az alapvető vegyiparba és vegyi alapanyaggyártásra, főképp a petrokémiai alapanyagok (etilén, propilén, butadién, aromás termékek stb.) termelésének növelésére.²⁶ Ezt az irányzatot erősítették tulajdonképp azok a törekvések is, amelyek a vertikális továbbfeldolgozás fejlesztésére, leginkább a dinamikusan növekvő fogyasztási cikkek (műanyagok, műszálak) felé irányultak. Csak a legutóbbi években indult meg a fejlesztés a speciális termékek (végtelenszál-gyártás, különleges elasztomerek, poliuretán stb.) gyártásának kiépítésére. Még inkább háttérbe szorult a nagy monopóliumok fejlesztési-beruházási politikájában a másodlagos (továbbfeldolgozó) vegyipar, holott az igények belföldi kielégítésének hiányát mutatta a gyorsan növekvő behozatal.

A vegyipari fejlesztésekkel kapcsolatos parlamenti vizsgálat során több nagy monopólium képviselője is alátámasztotta azt a megállapítást, hogy a nagy "olasz vegyipari csoportok... beruházási programjainak egyetlen célja saját piaci részesedésük védelme vagy versenytársaiké csökkentése." Következésképp oligopolisztikus verseny alakul ki a vegyipar technológiailag szorosan kapcsolódó ágazataiban s elsősorban a petrokémiában.²⁷ A nagy monopóliumok versenyében a finomító- és értékesítési (elosztási) beruházások nagy volumene szinte kizárja újabb konkurensek belépését a piacra. Az olasz vegyipar vállalatainak azonos vagy nagyon hasonló profilja folytán

²⁶ Az olasz vegyipar vállalatstruktúrájából hiányoztak az Angliára jellemző erősen specializált kis- és középvállalatok. Ennek csak részben az olasz vegyipar oligopolisztikus szerkezete az oka, régebbi és mélyebb vegyipari műszaki kultúra is nélkülözhetetlen ilyen specializálódáshoz.

²⁷ Jól szemléltetik ezt a 13. táblázat adatai. Az "Etilén program" beruházási előirányzatainak 90 %-a a négy nagy monopólista csoport (az ENI-ANIC, a Montedison, a LIQUIGAS és a SIR-RUMIANCA) között oszlik meg.

a párhuzamos fejlesztési célkitűzések már a terv kialakítása során is akadályozták a CIPE döntését, "egyetértő véleményének" kiadását, mivel a különböző vállalatok azonos termék gyártására akartak beruházni, ugyanarra a telepítési helyre több vállalat "pályázott".²⁸

A vegyipari terv kialakítása adott alkalmat arra is, hogy áttekintsék a legnagyobb olasz vegyipari monopólium, a Montedison-csoport beruházási rendszerét. Raffaele Girotti, az ENI elnöke, a tapasztalatok összefoglalásaként megállapította, hogy a Montedison-csoport nem alakított ki vállalati beruházáspolitikai koncepciót, ami nélkülözhetetlen előfeltétele a beruházások vállalati tervezésének, a csoport és vállalatai koordinált fejlesztésének. "Hiányzott bármiféle koordináció a csoport által ellenőrzött vállalatok között és magán az anyavállalaton belül is. Ugyanazon az iparágon belül (pl. a műszálgártásban) tervezett azonos célú beruházásaikat a vállalatok nem egyeztették sem egymás között, sem a csoport vezető vállalatával. Ez utóbbinál és a vállalatoknál is különböző értékelési kritériumokat és költségkalkulációkat alkalmaztak."²⁹ Tul sok volt a Montedisonnál a hozzávetőleges becslés a létesítmények kivitelezési időtartamának és költségeinek tervezésében. Nem vették számításba az anyag- és a munkabéreköltségek előre látható erőteljes emelkedését, aminek következtében a tervezetthez képest lényegesen csökkent a jövedelmezőség. Új létesítmények telepítési helyének kijelölésekor figyelmen kívül hagyták azt, hogy a meglévő infrastruktúra már eleve leterhelt, s így azt is, hogy az infrastrukturális ellátottság biztosítása milyen költségekkel jár. "Végül, az ötéves beruházási tervet anélkül készítették el, hogy párhuzamosan kidolgoztak volna olyan teljes finanszírozási

²⁸R. Ursini [123] 14. o. Itt a viszonylag kedvezőbb telepítési helyért folyt a verseny.

²⁹R. Girotti [44] 4. o.

tervet, amely számításba vette volna az összes ipari és pénzügyi beruházás minden várható költségét a csoport vállalatainak valamennyi működési területén."³⁰

*A vegyipari beruházások
olaszországi kritikája*

A vegyipari beruházások, állami támogatásuk kritikája helyesen állapította meg, hogy "a különböző állami és magáncsoportok által megvalósított óriási költségű beruházások nagyrészt tévedésnek bizonyultak hatékonyság, vállalati jövedelmezőség és az ország egyetemes érdekei szempontjából egyaránt. A vegyipar beruházásai az alapanyaggyártásba koncentráálódtak a termelőlétesítmények nagymértékű vertikálitásának hasznosításával, következésképp a specializáció és ezért az eredmények színvonala is alacsony. A beruházások nem eredményezték a foglalkoztatás számottevő bővítését, különösen nem a dél-olaszországi területeken, viszont igen gyors elavulást mutattak."³¹ Az olasz vegyipar 1970-es évek elején bekövetkezett válságának legfőbb oka az előző tiz-tizenöt év beruházáspolitikája volt. A vegyipari termelés fejlesztése túlzottan a vegyi alapanyagokra és középszerű minőségű, alacsony egységáru termékekre összpontosult. Elmaradt a termelés technológiai fejlesztése, a minőségjavítás és a másodlagos (továbbfeldolgozó) vegyipari ágak kiépítése.

³⁰Uc. - A Montedison beruházáspolitikájáról és beruházástervezéséről kialakuló kép figyelmet érdemel. Még hazai közgazdász közvéleményünkben is gyakran találkozunk a tőkés vállalatok beruházási gyakorlatát "idealizáló" nézetekkel. Ezek abból az a priori tézisből indulnak ki, hogy a tőkésék profitérdeke eleve biztosítja vállalataik beruházásainak megfelelő előkészítést, megvalósítását és hatékonyságuk maximálását. A valóságban - mint ezt a Montedison példája is igazolja - a tőkés nagyvállalatok körében is található rossz beruházástervezés. Számos hasonló példa akad más tőkésországban is.

³¹Az Olasz Kommunista Párt észrevételei a parlamenti vizsgálóbizottság jelentéséhez [26] 55. o.

A vegyipari beruházások ágazati strukturájának alakulásáról a kritika a következőket állapította meg. A *kőolajipar* (kőolajfinomítók) "... termelőkapacitása már jóval meghaladja az ország szükségletét és a tervek megvalósítása egyáltalán nem növelné számottevően a foglalkoztatást... Uj létesítmény akkor lenne indokolt, ha országunk a nagy kőolajtermelők sorába tartoznék. Minthogy azonban nem ez a helyzet... az ebben az ágazatban folytatott beruházási politika miként jelenleg, a jövőben is csak veszteséggel végződhet."³² Ugyanez mondható el a *petrolkémiai alapanyagipar* Olaszországban már nagymértékben kifejlődött egyes ágazatairól is, amelyek további bővítése sem járna lényeges innovációkkal, sem a foglalkoztatás számottevő növelésével.³³

A bíráló az *alapsvető vegyiparban* a monopóliumok monstruózus üzemeinek szaporítása helyett olyan fejlesztéspolitikát látott helyesebbnek, hogy "kis- és közepes vállalatok létesítését helyezték előtérbe, ily módon hatékonyan építhetőség egymásra a termelési folyamatokat, s ezáltal elérjék, hogy a közelmúltban létesített... nagy komplexumok valóban betöltsék az új termelőtevékenység fejlesztési és szervezési központjainak szerepét."³⁴

A legfontosabb tanulság és egyben a további fejlesztés egyik fő iránya a másodlagos vegyipar és a végtermékgyártás előtérbe helyezése, s az ehhez szükséges kutatási-technológiai előfeltételek megteremtése.

4.4 AZ ATOMERŐMŰ-PROGRAM

Az első három nukleáris erőmű után 1969-ben kezdtek hozzá a IV. olasz atomerőműhöz (Caorsóban), de csak 1973-ban rendelkezte meg az ENEL az V. és a VII. erőművet, opciót jelentve be

³²E. Peggio [84] 169. o.

³³Uo.

³⁴Uo.

a VI. és a VIII. erőműre. Öt év telt el a IV. és az V. erőmű megrendelése között. Az 1973-ban megrendelt erőművek kivitelezése azonban még egy év múlva sem kezdődött meg, s tekintettel a terv szerinti 8 év megvalósítási időre, a legjobb esetben 1982-83-ban várható, hogy üzembe léphetnek. Az ENEL 1966-ban bejelentette, hogy évenként egy nagy erőműberuházásba kezdenek, 1974-ig azonban csak az egyetlenhez, a caorsoihoz fogtak hozzá.

Az 1970-es évek elejére az erőműberuházások elhalasztása miatt komoly energiaszolgáltatási zavarok jelentkeztek. Az olasz iparvállalatok önmaguk természetesen nem képesek ilyen nagy és a legkorszerűbb technológiát alkalmazó objektumok létrehozására, s az állami szervek, elsősorban az állami villamosenergia-vállalat, az ENEL beruházási terveinek bizonytalansága pedig ugyancsak megnehezítette a felkészülést erre a beruházási üzletre.

Az ENEL és a CIPE e célra létrehívott munkacsoportjának az 1973-1980 közötti időszakra "sorozatban készült" atomerőműberuházási tervei nagymértékben eltértek egymástól. Az ENEL 1972. évi mérlegbeszámolója (Relazione Bilancio) évenként átlag 2000 MW kapacitású erőműrendelést jelzett. 1973 elején Angelini, az ENEL vezérigazgatója évi 1900-2300 MW-ról nyilatkozott, viszont az 1974-ben közzétett vállalati tervek már évi 3000-4000 MW-ot rögzítettek. A CIPE-munkacsoport előirányzatai is nőttek.

Az előirányzatok szinte évenkénti módosítása és három év alatt kétszeresükre emelkedése alapján joggal állapította meg a kritika, hogy "az utóbbi években a tervek történetéből nyilvánvaló a programok változékonysága, pontatlansága, megbízhatatlansága."³⁵ Az is kétségtelen, hogy ez nemcsak a potenciális hazai gyártás számára bénító tényező, hanem az atomerőműberuházások finanszírozásának előkészítését is lehetetlenné teszi. Márpedig az erőműprogram finanszírozása különösen fon-

³⁵G. Giorgetti [43] 34. o.

tos probléma. Egyrészt ugyanis az ENEL-nek hitelre lesz szüksége, másrészt e hitel jórészt csak külföldről lesz megszerezhető. Az elfogadható pontossággal előkészített beruházási tervek pedig nélkülözhetetlenek az egész atomerőmű-program külföldi technikai-technológiai importjának és külföldi hitel-forrásainak biztosításához is.

Az atomerőmű program szorosan kapcsolódott az ENEL villamosenergia-programjához, valamint az ENI kőolajtervéhez, és legalábbis részben a két program bizonytalanságaiból adódott az atomerőmű-program előirányzatainak számos változása. Az ENEL, magától értetődően, csak villamosenergia-programja keretein belül határozhatta meg az atomerőművek arányát az energiatermelésben. Az ország villamosenergia-igényének előrebecslésében viszont nagyon óvatosan járt el, nehogy fölös kapacitásokat hozzon létre.³⁶ A kritika ebben az ENEL és tervmunkája bürokratizmusának következményeit látja. Ez a bürokratizmus a vállalkozói kezdeményezés hiányában nyilatkozik meg, a vállalkozói helyett az "elvállalatiasodott" magatartás válik jellemzővé. Ez az "elvállalatiasodott bürokratikus szemlélet", amely ugyszólván sohasem eléggé dinamikus, a teljesen kockázatmentes megoldásokat keresi, és ezzel eleve kizárja a gyorsabb fejlődés lehetséges eszközeinek jó részét.³⁷

Az ENEL túl óvatos, habozó tervezésébe újabb tényezőként "robbant bele" az 1973. évi olajválság. Mint a Közös Piac töb-

³⁶ Az államosított villamosenergia-ipar számára nem könnyű feladat a várható igények reális felmérése a tőkés gazdaság tervszerűtlenségei, ciklusai közepette. Az angol állami villamosenergia-ipar korábbi energiaszolgáltatási zavarok hatására az 1960-as évek második harmadától állandóan "túl-biztosította" magát, s irreálisan nagy kapacitások beruházását tervezte. (V.ö. Rott Nándor [103] 39-40. o.)

³⁷ G. Giorgetti [43] 38. o. - Megjegyzem, az ENEL bürokratikus tulberuházási-kockázatkerülése oda vezetett, hogy 1974-ben rendkívüli szükségállapot-tervet kellett életbeléptetni az energiaszolgáltatási zavarok elkerülésére, amely épp sűrűsége miatt jelentős többletköltségekkel járt.

bi tagországában, s magában az EGK központi szervezeteiben is, az olajválság hatására került előtérbe nukleáris energiatermelés növelésének gyorsítása.

Az olajválság két szempontból is hatott az olasz energiagazdaságra. Egyrészt a nyugat-európai tőkésországok példája nyomán módosította az olasz energiapolitikai koncepciót. Másrészt átmenetileg súlyos helyzetbe hozta a gépkocsiipart, ami távlati fejlesztési elképzelései módosítására készítette a Fiat-műveket.

A Közös Piac tagországai nagyobb mértékben kívánták függetleníteni energiaellátásukat a közel-keleti olajtól, s ezért az atomenergia részarányának növelését vették tervbe. 1974 végén az EGK miniszteri tanácsa távlati energiaprogramot fogadott el, amely két változatban is számításba vette az energiahordozók részarányát aszerint, hogy 50 vagy 40 %-ban függetlenítk-e magukat a közel-keleti olajtól. E terv szerint az atomenergia részaránya az 1973. évi 1,4 %-ról 1985-re az eredeti 9 % helyett 13, illetve 16 %-ra kell nőjön, 40, illetve 50 %-os függetlenség elérése céljából. Bár a terv indikativ jellegű, tehát nem kötelező a tagországokra, ezeket mégis orientálta, s kétségtelenül befolyásolta az olasz energetikai tervezést. Még közvetlenebb hatást gyakorolt az olasz energiatermelési tervek alakítására a francia villamosenergia-termelési terv, amely nagy arányban az atomerőművek fejlesztését irányozta elő. A francia terv a francia állami villamosenergia-ipar számításain alapult, miszerint az olajárak ugrásszerű változása után az atomerőművek sokkal gazdaságosabbá váltak.

Az olajválság miatti (gyakran mesterségesen dramatizált) üzemanyagellátási zavarok és áremelkedés, méginkább az 1974-75. évi gazdasági visszaesés súlyos értékesítési nehézségeket okozott a gépkocsiiparban. A Fiat e válság nyomására döntött úgy, hogy erőteljesebben diverzifikálja egyprofilu termelés szerkezetét. Nagyarányu és gyors erőátcsoportosítással igyekezett főképp tervező-, kutatókapacitását az atomerőmű-technológia és -gyártás területére koncentrálni. A Fiat új diverzifikációs üzletpolitikája és erőátcsoportosítása a nukleáris erőműépítés

területére befolyásos magántőkés lobbyt hozott létre a nukleáris erőművek építése érdekében. E tőkés csoportok arra törekedtek, hogy növeljék és gyorsítsák az ENEL atomerőmű-építési programját, főképp pedig végre szülessenek *határozott* döntések.

Az ENEL mindezek alapján kidolgozott 1974. évi tervében már az 1974-1978 közötti időszak erőművei tulnyomó többségben nukleáris energiatermelésre épültek.

14. táblázat

Az ENEL erőműberuházási programja, 1974-1983

(MW erőműkapacitás)

	1974-1978		1979-1983		Összesen	
	max.	min.	max.	min.	max.	min.
Vízenergia	4 940	3 640	3 000	3 000	7 940	6 640
Hagyományos hőerőmű	7 560	6 360	1 200	1 200	8 760	7 560
Atomerőmű	17 000	12 000	33 000	25 000	40 300	37 000
Összesen	29 500	22 000	37 200	29 200	57 000	51 200

Forrás: G. Giorgetti [43] 35. o.

A terv- és beruházási döntés halogatása oda vezetett, hogy amikor döntéskényszerbe kerültek, olyan nagyarányú fejlesztést kellett rövid időszakra süríteni, ami eleve irreálisnak tűnik. 1975-1982 között minden egyes évre minimum 5,7, maximum 7,5 atomerőmű építése esnék (1000 KW-nak véve egy átlagos erőművet, és 8 évnek az átlagos kivitelezési időt). A parlamentnek a kérdéssel foglalkozó ipari bizottsága joggal állapította meg: "Ilyen program megvalósítása olyan komplex kérdésekkel juthat súlyos összeütközésbe, amelyek akkor kerülnek fölszínre, amikor az emberi erőforrásokkal kell számolni: teljesen illuzórikus lenne ilyen program sikerét kizárólag a pénzügyi és a technikai oldalra alapozni anélkül, hogy párhuzamosan figyelembe vennénk azoknak az erőforrásoknak a realizálhatóságát és hozzáférhetőségét, amelyek minden ilyen tervben döntő szerepet játszanak. Az ebben a szektorban eddig elkövetett hibák az

emberi erőforrások veszélyes megfogyatkozására vezettek."³⁸
A bizottság itt egyébként arra is utal, hogy az atomerőmű-be-
ruházások halasztása miatt a magasan kvalifikált és szakoso-
dott kivitelezői (és üzemeltető) munkaerő képzése és utánpót-
lása szükségképp visszaesett, s ez irreálissá is teszi az ösz-
szesűritett programot. A tervezés és a döntés "szellemi" (tu-
dati vagy legalábbis bürokratikus-irányítási) szintjének hiá-
nyosságai így a beruházások kivitelezői oldalán az anyagi és
emberi erőforrások alakulásánál visszahatva lehetetleníthetik
a beruházási folyamatot.

A parlamenti bizottság azt is fölismerte, hogy a nagy-
számu atomerőmű rövid időn belüli építése az érdekelt állami
vállalatok, elsősorban az ENEL saját forrásait, és a belföldi
pénzügyi forrásokat általában is messze meghaladó financiális
teherkoncentrációt eredményezett. Ez nyilván megnehezíti és
megdrágítja a külföldi forrásbevonást.

4.5 A LAKÁSBERUHÁZÁSOK

A lakásállomány az olasz gazdaság viszonylag gyors fejlődé-
si időszakában is sokkal kisebb mértékben gyarapodott, az
1951-1961 közötti évtizedben átlag mindössze évi 3,3 - 3,4 %-
kal, 1961-1971 között 2,2 - 2,3 %-kal.

Az alacsonyra szorított bérszínvonal erősen leszűkítette
a dolgozók lakásépítési lehetőségeit. A gazdasági "csoda"
időszakában a fizetőképesebbé váló kereslet sem a lakás, hanem
- a fogyasztói társadalom "olasz típusának" megfelelően mani-
puláltan - főképp a tartós fogyasztási javak, különösen a gép-

³⁸ Commissione Industria della Camera [28] 53. o. Nagyon figye-
lemreméltóak ezek a gondolatok. Tőkés gazdaságban polgári
politikuskok figyelmeztetnek a "naturális" tervezés fontos-
ságára. Nyilvánvaló annak a felismerése, hogy még a pénzfo-
lyamatokkal szabályzott tőkés piacgazdaságban sem hagyhatók
figyelmen kívül a tervezés "naturális" vonatkozásai.

kocsi felé irányult. A "csoda" után, az 1960-as évek második felében pedig a befejezett lakások száma (átlag évi 303 ezer) az első félévtized (átlag évi 384 ezer) nem egész 4/5-ére csökkent. Az 1970-es évek elején fokozatosan még tovább, az előző évek átlaga alá süllyedt a lakásberuházások volumene, s a nemzeti jövedelemnek, valamint az összes állóeszköz-beruházásnak is egyre csökkenő hányadát érte el.

Az 1973-ban befejezett 196 ezer új lakással szemben 300 ezer új család jött létre. Különböző felmérések szerint tíz éven keresztül évi 400-480 ezer lakást kellene átadni ahhoz, hogy a "minden családnak egy lakás, minden személynek egy szoba" cél elérhető legyen. Ezt a számot az elmúlt másfél évtizedben mindössze két évben, a "gazdasági csoda" révén érték el (1963-ban 417 ezer, 1964-ben 450 ezer lakás).

A lakásberuházások visszaesése párhuzamos az állam korábban is igen alacsony részvételi arányának csökkenésével.

A lakásépítés volumene Olaszországban volt a legkisebb a - hasonló nagyságrendű - fejlett nyugat-európai tőkésországok között. A lakásépítés alacsony volumenének magyarázatát megtalálhatjuk abban, hogy Olaszországban a legkisebb az állami támogatással épülő lakások részaránya:

15. táblázat

Az állami támogatással épülő lakások részaránya

(%)

Ország	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Anglia	41,6	44,1	43,4	43,9	45,4	47,9	51,4	48,4	50,5	51,6
Franciaország	89,9	89,0	88,4	88,6	85,6	79,6	78,1	79,1	77,3	78,4
Hollandia	76,3	67,6	66,2	66,5	68,8	72,2	76,0	83,3	85,5	83,5
NSZK	42,7	42,4	40,3	40,0	38,6	33,7	30,4	28,8	26,2	21,4
Olaszország	19,5	11,6	6,9	5,5	5,3	8,9	10,3	9,2	8,6	6,6

Forrás: Edilizia pubblica, privata [34] 42. o.

Az 1960-as években több fejlett nyugat-európai tőkésországban csökkent az állami támogatással épülő lakások részaránya (Angliában és Hollandiában viszont pl. nőtt), azonban még ott

is, ahol legnagyobb arányban csökkent az állami támogatás, a Német Szövetségi Köztársaságban is háromszorosa volt az állami támogatással épülő lakások részaránya az olaszországinak (1970-ben).

Hasonlóképp, a legtöbb nyugat-európai tőkésországban (Anglia kivételével) csökkent ugyan az állam részvállalása az össz-lakásépítési költségekben, mégis többszöröse maradt az olaszországinak:

16. táblázat

Az összes lakásberuházási költségből az állam részaránya

Ország	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Anglia	35,1	38,6	40,2	42,5	44,5	48,6	..	..	..	..
Franciaország	..	..	..	33,4	33,7	31,1	31,9	31,0	29,7	..
Hollandia	..	..	..	..	..	..	45,9	38,6	36,6	33,0
NSZK	21,3	23,3	21,7	19,2	19,7	16,9	16,0	13,0	..	..
Olaszország	11,5	6,7	4,1	4,1	6,5	6,8	6,8	7,0	4,8	3,8

Forrás: Edilizia publica, privata [34] 42. o.

A lakásberuházások egyik legnagyobb akadálya - hivatalos megállapítás szerint - "a földterület megszerzésének nehézségeiből adódik, ami a kisajátításokat végrehajtó (regionális és a községi) technikai-adminisztratív szervezetek hiányával, a különféle regionális szervek jogköre körüli bizonytalansággal... az építési területek megszerzésére vonatkozó irányelvek... hiányával és azzal a késedelemmel magyarázható, amellyel az egyes helyi szervek eljárnak az építési területek kialakítása érdekében."³⁹ Az építésiterület-hiányt Olaszországban az évtizedek óta folyó telekspekuláció okozza. Történtek ugyan erélytelen kísérletek, hogy legalább látszatintézkedésekkel elősegítsék az építési területek községi (városi) kisajátítását, azonban ezt a kisajátítási eljárás bonyolultsága, megfelelő helyi műszaki-adminisztratív apparátus hiánya, főképp azonban a városi vezetőknek a spekulációval szembeni erélytelensége gátolta.

³⁹ Lauricella miniszter előadói beszámolója a CIPE-ben. [34] 21. o.

1962-ben jogszabály vezette be az "övezettervek" rendszerét. A törvény előírta, hogy minden 50 ezer lakoson fölüli város köteles kisajátítani a várható szükségletnek megfelelő lakásépítési területet az átlagos piaci árnak megfelelő kártérítés mellett. A kisajátított építési területeken kialakított városrendezési tervnek megfelelően kellett volna elősegíteni a városi, szövetkezeti és magán lakásépítkezést, beleértve ebbe a "népi lakásokat" ("case popolare") is. A törvény csekély gyakorlati eredménnyel járt. Így 1971-ben újabb jogszabállyal radikálisabban kívánták elősegíteni az építési területek kisajátítását. E törvény fölhatalmazta a községeket és városokat, hogy az építésre fölhasználható területek 60 %-át kisajátítsák adóhivatali becslésen alapuló mezőgazdasági földterület-áron. Az így kisajátított földterület 20-40 %-át magánépítkezők, 60-80 %-át preferált népi lakásépítkezések, lakásépítő szövetkezetek stb. között kellett volna fölosztani (építési, városrendezési, lakásár stb. előírások mellett). A törvény egyetlen szervezetre (CER - Comitato per l'Edilizia Residenziale) központosította a lakásépítések tervezését, és egyetlen pénzalapra bizta volna a megszüntetésre ítélt egész sor országos állami lakásépítési alap (Gescal, Ises, Incis stb.) funkcióját.

A szakszervezetek és a kommunista párt által is támogatott lakásépítési reformtörvény megszavazása után rövidesen megbukott a középbal Moro kormány. Az őt 1972-ben követő centrista Andreotti kormány hosszadalmas felülvizsgálatával gátolta a törvény hatálybalépését. Mindez jól példázza azt, hogy a kormányok rövid élettartama mennyire lehetetlenné tette programjaik megvalósítását, és azt is, hogy a kereszténydemokraták mennyire képtelenek az ország súlyos problémái megoldására.

A lakásberuházások telekspekulációk, hatósági tehetetlenség és a kormányzati szándék hiánya miatti helyzetét tovább súlyosbították finansiális problémái.

A lakásberuházások finanszírozása

A lakásberuházások finansiális problémái összefüggenek forrásszerkezetükkel. A lakásberuházások finanszírozási forrásainak szerkezetéről a 17. táblázatban kaphatunk áttekintést.

A lakásberuházások pénzforrásai

(milliárd lira)

Forrás	1972	1973
Tőke-transzfer [*]	72	100
Hitel	1249	2234
Ebből:		
specializált pénzüintézetek	770	1531
bankok, takarékpénztárok	461	689
biztosító-, ill. nyugdíj-intézetek	18	14
Értékpapír-piac	38	61
A lakásépítők saját forrásai	2513	2442
Ebből: jelzáloghitel-törlesztés	414	449
Összesen	3872	4837

* A Gestione Case per Lavoratori (Gescal) állami munkáslakás-építési ügynökségen keresztül.

Forrás: P. Nardi - V. Pontolillo [77] 340. o.

A lakásberuházás hitelforrásainak tulnyomó többsége a specializált pénzüintézetektől, zömében az ingatlanhitel-intézetektől származik. Hiteleikkel 1962-ben az összes lakásberuházás 22 %-át, 1972-ben 31 %-át, 1973-ban 41 %-át finanszírozták. Ugyanezekben az években a nem specializált bankok és a takarékpénztárok hiteleivel a lakásberuházások 19, 12 és 14 %-át finanszírozták. Míg tehát a specializált pénzüintézetek szerepe nőtt, a nem specializált bankoké csökkent a lakásberuházások finanszírozásában.

A lakásberuházásokat finanszírozó specializált pénzüintézetek forrásait főképp *jelzálogkötvény*-kibocsátással fedezték. 1971-1973 között az átlag évi bruttó jelzálogkötvény-kibocsátás 1400 milliárd lira volt, a teljes fix kamatozású értékpapír-kibocsátásnak körülbelül egyhatoda. Az 1973 végén forgalomban levő jelzálogkötvények értéke elérte a 8011 milliárd lirát, az összes forgalomban levő kötvény 15,4 %-át. (1961-ben a megfelelő adatok: 916 milliárd lira; 13,4 %.)

A jelzálogkötvények sajátossága, hogy általában csak az alapjukon nyújtott hitelnek megfelelően bocsáthatók ki, tehát szoros a kapcsolat kibocsátásuk és hitelcéljuk között. Ebből következik, hogy a kibocsátó pénzintézetek kötvénykibocsátással nem halmozhatnak föl forrástartalékokat magas likviditású ciklusperiódusokban, függetlenül a hiteligénybevevők keresletétől. Nem használhatják ki forrásgyűjtésre azokat az időszakokat, amikor a keresletet meghaladó tőkekinálat folytán alacsony kamatköltséggel juthatnak hitelhez. Minthogy a lakásépítési kedv rendszerint a konjunkturaciklus föllendülését követi, a jelzáloghitel-intézetek is csak ekkor jelenhetnek meg a tőkepiacon. Így viszont olyankor, amikor nagy a keresleti nyomás a tőkepiacon, a jelzálogkötvények kamatterhei is erősen megnőnek.

A lakásépítés jelzáloghitelének kamata viszonylag nem tűnik magasnak, 1973-ban pl. 7 % körül alakult. A hitel tényleges terhei azonban ennél lényegesen nagyobbak, mivel a kamat és a bankköltségek mellé az un. elhelyezési veszteségek járulnak.⁴⁰ Így a jelzálogkölcsön költsége három tényezőtől tevődik össze: a kamatból, a bankköltségből s a kötvény névértéke és készpénzára közötti különbözetből. Ezek együttes összege 1967-ben évi 8,3, 1973-ban 13 % körüli "kamatt" költségnek felelt meg.

A lakásberuházások hitelfinanszírozása legfontosabb formájának, a jelzáloghitelnek, konstrukciója erősen emlékeztet az állami vállalatokéra. Itt is végső soron az értékpapirpiacra

⁴⁰ Mint ismeretes, maguk a jelzálogkölcsön-kötvények testesítik meg a kibocsátó pénzintézet hitelét, s ezt kapja meg a hitelfelvevő hitele névértékében, amit elméletileg az értékpapirpiacon értékesíthet, s így jut készpénzhez. Minthogy ez számára igen bonyolult lenne, a gyakorlatban a kibocsátó, s a hitelt nyújtó pénzintézet váltja vissza hitelfelvevőjétől készpénzre, olyan "a piaci helyzettől függő" "áron", ami lényegesen alacsonyabb is lehet, mint a tőzsdei árfolyam. E tényleges készpénzár és a névérték különbsége az un. "elhelyezési veszteség". (Erre a specializált pénzintézet az eredeti jelzáloghitelével azonos lejárat mellett rendszerint kiegészítő hitelt nyújt.)

hárul a jelzálogkölcson-kötvények elhelyezése. Ahogy az állami vállalatok viszonylag kedvezőtlen helyzetbe kerültek az érték-papir-, illetve tőkepiacon, ugyanugy a lakásberuházás finanszírozása is. A fejletlen, spekulációra orientált olasz értékpa-pir-, illetve tőkepiac csak jelentős "elhelyezési veszteséggel" vette föl a jelzálogkölcson-kötvényeket, s drágította az amugy is csak minimális állami támogatásban részesülő lakásberuházás finansziális költségeit.

Az 1973-ban kezdődő válsággal azután az olasz lakásberuházások két szempontból is igen nehéz helyzetbe kerültek. Egyfelől a súlyos gazdasági visszaesés és a hosszas pangás zuhanás-szerűen csökkentette az induló lakásberuházásokat. Másfelől a rohamos inflációban a viszonylag leszorított jelzáloghitel-kamat-lábak mellett amugy is minimális hitelkinálat is megszűnt a paralizálódott tőkepiacon.

Az "összehangolt tervezés" "olasz módra" kidolgozott változatából az állami beavatkozásnak épp az a területe maradt ki, amelyet pedig anticiklikus jelentősége miatt csaknem valamennyi európai tőkésország erőteljesen fölhasznált: a lakásépítés állami támogatása. Ez egyrészt a kereszténydemokraták "szociálpolitikájára" jellemző, másrészt állami beavatkozáspolitikájuk eszköztárára.

A lakásberuházások visszaesése nem csupán azt jelentette, hogy a lakásszükséglet amugy is hiányos kielégítése tovább romlik, hanem egyben azt is, hogy a gazdasági pangás fokozódik s tovább nő a munkanélküliség. Ezért 1974-től rendkívüli szükség-programot jelentettek be a kormányok a lakásberuházások ösztönzésére. Az egyik - eredetileg a Banca d'Italia által javasolt - intézkedés, az un. "takarékház" ("*risparmio casa*"). bevezetése volt. A *risparmio casa* lényege lakásberuházási célú takaréketét, amelyet 18 hónapon keresztül kell rendszeresen befizetni, majd ezután a betétek összegének kétszerese (4 millió évi jövedelem alatt háromszorosa) kapható meg hosszú lejáratu, kedvezményes kamatu hitelre lakásépítés céljára. A *risparmio casaval* egyrészt a lakásépítést akarták fellendíteni, másrészt a lakossági megtakarításokat "begyűjteni", mivel az infláció miatt erősen visszaestek a lakossági megtakarítások és beáram-

lásuk a pénzügyi rendszerbe. Polgári közgazdászok is rámutattak arra, hogy az alacsonyabb jövedelmű *középrétegek* is képtelenek a lakás költségének megfelelő hitelhez elegendő megtakarításra. A kommunista kritika pedig emellett azt hangsúlyozta, hogy csak nagyarányú állami (városi, közületi) lakásépítés képes megoldani a szélesebb dolgozó néptömegek valóságos igényét. Ezeknél pedig az államnak kellene vállalnia az előfinanszírozást, hogy ne a dolgozók "előtakarékoságát" devalválja az infláció.

1975-ben a kommunisták (községi) választási előretörése, a gazdasági válság elmélyülése, a növekvő munkanélküliség és a lakásberuházások mélypontra zuhanása nyomán a Moro-kormány sürgős, rendkívüli intézkedésekre tett javaslatot. Ezek keretében 1000 milliárd lirát kívánt közvetlenül - közmunkák keretében - állami lakásépítésre fordítani (ami körülbelül egynegyede volt az 1972. évi lakásépítés összköltségének). Ezen állami szubvencióval folyó lakásépítkezés mellett kedvezményes hitellel kívánták ösztönözni a hagyományos magán lakásépítkezést. A kormány a gyors végrehajtás érdekében rendkívüli eljárással közvetlenül a népi lakásépítő szervezeteket (Istituti autonomi case popolari) bizta meg a végrehajtással.

Az évtizedes mulasztások az 1970-es évek első harmada végén a lakásberuházások terén is olyan válsághelyzethez vezettek, hogy a kereszténydemokraták "sürgősség" mellett rendkívüli (szükségállapot szerű) beavatkozásra kényszerültek. A viszonylag nagyszegű állami pénzeknek lakásépítkezésekbe történő "bepréselésére" súlyos inflációs nyomás alatt kellett sor kerülnie - legalábbis egy fronton fel kellett adni a stabilizációs politikát. Ennek ellenére a lakásépítésre alkalmas területek hiánya kétségessé tette a beavatkozás eredményességét.

TERÜLETFEJLESZTÉSI BERUHÁZÁSPOLITIKA A MEZZOGIORNON

A demokratikus erők második világháboru utáni előretörése, az országos átlagnál is súlyosabb dél-olasz munkanélküliség¹ nyomása, a földreform-elvárásaiban csalódott agrárproletáriátus harcok megmozdulásai kényszerítették ki, hogy a kereszténydemokrata kormány gazdaságpolitikai céljává tegye a Mezzogiorno fejlesztését.² A kereszténydemokraták az ország egész területén általános, "rendes" állami gazdaságfejlesztési intézkedéseken felüli "*rendkívüli beavatkozás*" politikáját hirdették meg. Rendkívüli támogatásokkal kívántak többleterőforrásokat biztosítani Dél-Olaszország társadalmi-gazdasági elmaradottságának csökkentésére. Ennek első lépéseként 1950-ben létrehívták a *Cassa per il Mezzogiorno*-t, a Dél-Olaszország fejlesztésére juttatott állami "rendkívüli" többletpénzek kezelésére és a támogatások lebonyolítására. A 10 évre tervezett intézkedésekre 1000 milliárd lirát, az olasz gazdaság akkori adottságaihoz képest számottevő összeget biztak a Cassara. A Cassa ellenőrzését - azóta is - kormánybizottság³ látja el, s ennek feladata, hogy kialakítsa a Cassa, illetve a Mezzogiorno-fejlesztés "rendkívüli" beruházásainak tervét.

¹1948-ban Észak-Olaszországban 7 %-os volt a munkanélküliség, Dél-Olaszországban 16,6 %. (V.ö. U. *La Malfa* [60] 69-70. o.)

²Az Észak-hoz képest már akkor is elmaradott Dél-Olaszország fokozott infrastrukturális fejlesztését még az 1880-as években elkezdte az új egységes olasz állam.

³Eredetileg a mezőgazdasági és erdészeti, a kincstárügyi, az ipar- és kereskedelemügyi, a munkaügyi és közjóléti, valamint a közlekedésügyi miniszterből állt, később kiegészült az idegenforgalom, az oktatásügyi és az állami vállalatok miniszterével.

A Cassa az 1950-es évek végéig inkább segély jellegűen mezőgazdasági és infrastrukturális beruházásokhoz nyújtott támogatást. Az a felfogás uralkodott a kormányzó kereszténydemokrata pártban, hogy a mezőgazdaság a súlypontja Dél-Olaszország fejlesztésének. Vezető kereszténydemokrata politikai körökben az időben általános nézet szerint *infrastrukturális fejlesztések önmagukban is megteremthetik azt a környezeti vonzást, ami ipari beruházásokat terel a Mezzogiornora*. Az ennek megfelelő infrastrukturális beruházásokat tartalmazó programot nevezték *"előiparosítási politikának"*.

Az ötvenes évek vége felé azonban a tények már mind nyilvánvalóbban mutatták, hogy az előiparosítási politikához fűzött elvárások nem válnak valóra. Észak-Olaszország közelebbi elhelyezkedése a döntő fontosságú európai piacokhoz, lényegesen jobb infrastrukturális ellátottsága egyaránt az ottani iparfejlesztésnek kedvezett. A népesség és ipar túltelítettsége ekkor még kevesebb nehézséget okozott Észak-Olaszországban, mint később. Dél ipari fejletlensége maga is gátló tényezőt jelentett; a komplementer iparágak egymás hiánya miatt is tartózkodtak a déli letelepedéstől.

Az iparfejlesztés intenzívebb állami ösztönzése 1957-59-től indult meg. A korábbi állami intézkedések a déli iparfejlesztés előmozdítására, így a SVIMEZ⁴ létrehozása (1946), speciális állami iparfejlesztési pénzügyintézetek alapítása (CIS), illetve hatáskörének újrendezése (ISVEIMER, IRFIS) stb.⁵ nem vezettek észrevehető eredményre. A Cassa vezetői hamar fölismerték, hogy csak az ipartelepítés közvetlen ösztönzésével és támogatásával remélhető a Mezzogiorno iparosodásának megindítása. 1957-ig azonban a Cassa jogszabályokon alapuló terveiben sem volt erre fedezet. Az állami és a helyi közigazgatási apparátus bürokratizmusa még a Cassa jogilag lehetséges tevékenységét is behatárolta; 1957-ig jóváhagyott alapjai mindössze 37,7 %-át volt képes ténylegesen elkölteni.

Az 1957-től, illetve valójában 1959-től kezdődő intenzívebb dél-olaszországi iparfejlesztési politika - nagyrészt Cassa per il Mezzogiornon keresztül érvényesülő - ösztönzési

⁴A Déli Iparfejlesztési Társaság rendeltetése - alapító okmánya szerint - az volt, hogy "előmozdítsa a hatékony nemzetközi együttműködést, és részletesen tanulmányozza a dél-olaszországi gazdasági helyzetet abból a célból, hogy konkrét akció- és munkaprogramokat kezdeményezzen olyan ipari tevékenységek és fejlesztések létrehozására Dél-Olaszországban és a szigeteken, amelyek leginkább megfelelnek a bizonyított szükségleteknek".

⁵Credito Industriale Sardo (1953), illetve Istituto per lo Sviluppo Economico dell'Italia Meridionale; Istituto Regionale per il Finanziamento alle Industrie in Sicilia (1950).

rendszer azért érdemel különös figyelmet, mert a következő egymásfél évtizedben kisebb-nagyobb módosításokkal, de lényegében változatlanul érvényben maradt. A rendszer három fontos eleme:

1) a fejlesztési centrumok politikája; 2) az ipari beruházások állami támogatása; 3) az állami szektor beruházásai 60 %-ának a Mezzogiornora allokálása.⁶

Az 1960-as évek közepén az tette időszerűvé a déli terület-fejlesztési rendszer továbbépítését, hogy 1965-ben letelt a Cassa per il Mezzogiorno jogszabályban rögzített működési ideje, s ezt újabb 15 évre, 1980-ig meghosszabbították. Ezen a formális jogi okon túl az átfogó nemzetgazdasági "tervezés" kísérlete is szükségszerűvé tette a déli fejlesztés problémáinak újbóli vizsgálatát. Az olasz "gazdasági csoda" évei után a nagyobb megtorpanás pedig elodázhatatlaná tette a dél-fejlesztés eredményeinek kritikusabb értékelését, s legalábbis kísérletet az eredményesebb fejlesztés irányába. Az 1967. évi jogszabályi rendezés alapján a CIPE, a Gazdaságtervezési Tárcaközi Bizottság keretei között működik tovább a Mezzogiorno kormánybizottsága, hogy így szervezetileg biztosítsák a nemzetgazdasági és a Mezzogiorno-fejlesztési tervek koordinációját.

Itt közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy 1966-ban jogszabályt hoztak Közép- és Észak-Olaszország depressziós övezetei fejlesztéstámogatásáról. A nagy politikai vihart és közgazdasági vitát keltő intézkedés ellenzői azt hangoztatták, hogy az erőforrások megosztása megheiusítja a dél-olaszországi támogatást. A területileg sokkal kisebb közép- és észak-olasz depressziós övezetek támogatása lényegesen alatta maradt a Mezzogiornónak.

⁶ Ez utóbbit már 1950-ben előírta a Cassa létesítésének jogszabálya, azonban a vállalatok akkor nagyrészt meglévő állóeszköz-állományuk helyreállítását és korszerűsítését hajtották végre, s magának a törvénynek a végrehajtását sem ellenőrizték. A déli iparfejlesztés 1957. évi rendszerének az az előírása, hogy az állami vállalatok új beruházásaik 60 %-át a Mezzogiornon valósítsák meg, azért volt jelentősebb, mert akkor - körülbelül egyidőben - indultak be az állami vállalatok nagyvolumenű fejlesztési programjai. Az 1957. évi rendszer ebben a vonatkozásban ért is el eredményeket. Míg az állami vállalatok beruházásainak 1957-ig 19,5 %-a, addig 1964-ig 45,4 %-a, 1968-ig 46,0 %-a valósult meg Mezzogiornon.

Az 1965. évi törvény ismételten rögzítette, hogy a rendkívüli támogatások nem helyettesíthetik a "rendes" állami tár-caráfordításokat Dél-Olaszországban. Egyidejűleg a törvény uj-ra - s a korábbiaknál pontosabban⁷ - meghatározta, hogy a tár-cák összes beruházási költségeinek 40 %-a az, amit "rendes" állami ráfordításként a Mezzogiornora kell allokálni. Erre azért volt szükség, mert míg az össznépesség kb. 38 %-a él Dél-Olaszországban, a tárcák összberuházásainak ennél egyre kisebb hányada jutott csak a Mezzogiornora. Az új rendezés vezetett valamelyes eredményre, a déli tárcaberuházások aránya már 1965-ben, illetve 1966-ban meghaladta a népesség arányát, 40,6, illetve 41,7 %-ot ért el. (Dél-Olaszország részaránya a közmunkákban az előző évek 27,3-29,6 %-áról 36,2-37,4 %-ra nőtt.)

A Mezzogiorno-fejlesztés beruházástámogatásának az 1970-es években leglényegesebb módosítása bevezette a 3. fejezet végén említett "speciális programokat", amelyek elvileg nagy összefüggő, de egységes célt képviselő beruházásokra kívánták koncentrálni az állami beavatkozást. Az 1971. évi törvénynek azonban ennél is fontosabb ujitása az, hogy hangsúlyozta a kis-és középvállalatok támogatásának elsőbbségét. Valójában per-sze csupán a CIPE kapott "szabad kezét", amelyet változtatla-nul a monopóliumok érdekében használt fel.

5.1 A FEJLESZTÉSI CENTRUMOK POLITIKÁJA

Az olasz területfejlesztés elveire és gyakorlatára egy-aránt jellemző a kísérlet a fejlesztési centrumok politikájá-nak⁸ érvényesítésére. A *fejlesztési centrumok politikája* a

⁷Az 1957. évi 634. törvény kimondja, hogy a lélekszámmal ará-nyos ráfordítások tekinthetők "rendesnek".

⁸A fejlesztési centrumok politikájának (growth area policy, politique de pole de croissance) elmélete *Perroux* munkáira vezethető vissza (F. Perroux: Note sur la notion de Pole de Croissance. *Economie Appliquée*, 1955; F. Perroux: *L'Economie du XX. Siècle*, Paris, 1961.), de közel egyidőben foglalkoz-tak kérdésével más neves polgári közgazdászok is (G. Myrdal: *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London, 1963; J.R. Bondeville: *Problems of Regional Economic Planning*. Edingburgh, 1966). A fejlesztési centrumok politikájának gyakorlatát EFTA munkacsoport értékelte: *Regional Policy of EFTA: An Examination of the Growth Centre Idea*. University of Glasgow, Oliver and Boyd, 1968.

gazdaságilag visszamaradott, rendszerint nagyobb kiterjedésű terület egységeken belül néhány kisebb körzetre összpontosítja a fejlesztést, az infrastrukturális és a termelő beruházásokat. Ezeknek az ún. fejlesztési centrumoknak a területe kicsiny, általában nem haladja meg a napi munkába járás utazási körzethatárait, és ezért könnyebben elérhetőnek látszik a foglalkoztatás és a jövedelem gyors, nagyarányú növelése. A területileg erősen koncentrált fejlesztés vonzására új termelő egységeket telepítenek, és további munkaerő áramlik be a körzetbe.

A fejlesztési centrumok politikája azon a felismerésen alapul, miszerint a társadalom rendelkezésére álló erőforrások nem elegendők ahhoz, hogy a fejlődésben elmaradt nagyobb terület egységeken egyenletesen elosztva kellő gazdasági növekedést indítsanak el. E mögött az a föltevés is meghúzódik, hogy a fejlődésben elmaradt nagyobb terület egységen a már meglévő gazdasági, vállalati-infrastrukturális szerkezet, s az abban kialakult termelési-elosztási folyamatok nem is alkalmasak arra, hogy a fejlesztési erőforrásokat automatikusan a leghatékonyabban fölhasználó és a gazdaságilag legelmaradottabb körzetekbe juttassák, közvetítsék.⁹ Ezért azokban a nagyobb körzetekben, amelyekből a legnagyobb arányú a munkaerő- elvándorlás és ahol a legalacsonyabb a foglalkoztatottsági, jövedelmi színvonal, kell föllelni és kijelölni a fejlesztési centrumokat. Azok a terület egységek lehetnek a fejlesztési centrumai, amelyeknél valószínűsíthető, hogy az oda összpontosított erőforrások gyors és nagyarányú fejlődést indukálnak. A fejlesztési centrum gyors és nagyarányú fejlődése magához

⁹A fejlesztési centrumok politikájának ellentéte az ún. *policy of spread* (kb. a terjedés politikája) föltételezi, hogy az adott gazdasági struktúra és mechanizmusai képesek biztosítani a meglévő rendszerbe a fölmerülő szükségleteknek megfelelően bejuttatott erőforrások automatikusan optimális eloszlású terjedését.

vonzza tágabb környezete munkakereső népességét és nagyobb, optimális méretű települések¹⁰ kialakulásához vezet.

A fejlesztési centrumok politikája elveinek megfelelően alakították ki Dél-Olaszországban a nagyobb területű *iparfejlesztési övezeteket* és a kisebb *iparfejlesztési központokat*, s ezekben fokozottan támogatják az ipartelepítést, az új ipari beruházásokat.

A fejlesztési övezetekkel és központokkal szemben olyan *követelményrendszert* támasztottak, ami biztosíthatja, hogy valóban fejlődőképes területegységek legyenek. Ennek egyik előfeltétele a *népesség koncentrációja*. Ezért az övezetek lakossága nem lehet kevesebb 200 ezer főnél, s fő településébe kell koncentrálnia az övezet összlakossága egyharmadának. A fejlesztési központokban legalább 75 ezer főnek kell élnie. Az övezeteknek *bizonyos foku iparral kell rendelkezniük*; a lakosság 5 %-ának ipari dolgozókból kell állnia, vagy legalábbis ki kell mutatni az erőteljes ipari fejlődés tendenciáját. A csirájában már megindult iparosodást tekintik ugyanis a további fejlődőképeség biztosítékának. Végül legalább *az övezet fő településének jó alap-infrastrukturális* (ut, vasut, iskolák stb.) *ellátottsággal kell rendelkeznie*. A fejlesztési központokkal szemben nem támasztanak hasonló meghatározott követelményeket, de ott is bizonyítandó valamiféle iparosodási tendencia.

¹⁰Olasz területfejlesztési tanulmányok szerint a kommunális-infrastrukturális ellátottság biztosításának fajlagos beruházási költségei 30-35 ezer lakosu településnél a minimálisak - ezért ez az optimális településnagyság -, majd lassan növekszenek 100-250 ezer lakosu településnagyságig (kb. 10 %-kal). (Ricerca sui Costi d'Innesdimento. SVIMEZ, Roma, 1967.) Ezzel szemben svájci tanulmány szerint a fajlagos beruházási költségek gyakorlatilag azonosak is lehetnek 35 ezer és 250 ezer lakosu településnél. Ugyanakkor azonos lélekszámú település költségei is igen tág határok között változhatnak, miértis helytelen lenne abszolútizálni az optimális településnagyság küszöbértékét. (V.ö. Institut für Orts, Infrastruktur. Zürich, 1966. Lásd még a SVIMEZ tanulmányokról az előbb említett EFTA tanulmányt.)

Mind a fejlesztési övezeteknek, mind a fejlesztési központoknak (terület) *rendezési tervvel* kell rendelkezniök. E tervek kidolgozása és jóváhagyása bonyolult és elég bürokratikus folyamat.

Először műszaki tervezőkkel *"előzetes rendezési tervet"* kell készíttetni, s azt *felülvizsgálat* végett a Mezzogiorno kormánybizottsága elé kell terjeszteni, amely tárcaközi bizottságot jelöl ki a koordinált felülvizsgálatra. E bizottság részletes bírálata és javaslatai figyelembevételével kell kidolgozni a *"végleges rendezési tervet"*, amelyet jóváhagyásra újra a kormánybizottság elé kell terjeszteni. Ez azután ismét felülvizsgáltatja a tárcaközi bizottsággal, s ennek kedvező eredménye esetén hagyja jóvá.¹¹

A rendezési tervek egyik fő célja, hogy bennük jelöljék ki helyileg az un. *ipari zónákat*. A fejlesztési övezetekben több ilyen zóna is lehet, a fejlesztési központokban csak egy.

A fejlesztési centrumok politikájának logikus és a gazdasági mechanizmus működése folytán szükségszerű továbbfejlődése a *komplex ipari központok* tervezésére vezet. Ha kétségbe vonjuk, hogy a meglévő gazdasági szerkezetben önműködően a leghatékonyabb földrajzi területre áramlanak a fejlesztési erőforrások, akkor azt sincs okunk föltételezni, hogy automatikusan kialakul az egymáshoz szervesen kapcsolódó termelővállalatok egybehangolódó tevékenységszerkezete. Következésképp *a gyors és harmonikus gazdasági fejlődésnek nemcsak az előfeltétele, hogy a fejlesztési eszközöket helyileg allokálják, hanem, hogy a megfelelő termelési ágakba is, és így harmonikus tevékenységszerkezet jöjjön létre.* 1965-ben készült el fejlesztési centrum kialakítására az első olyan tervtanulmány, amely az egymáshoz kapcsolódó iparágak komplex fejlesztési tervét is magában foglalta.¹²

¹¹1968-ig mindössze 6 fejlesztési övezet és 6 fejlesztési központ rendezési tervét sikerült jóváhagyni. Ez a Cassa per il Mezzogiorno támogatásait nehezítette azokon a területeken, ahol még nem volt jóváhagyott rendezési terv. Itt ugyanis csak "sürgős" esetekben nyújthatott támogatást. Ugy látszik azonban a Cassa elég liberálisan élt e lehetőséggel.

¹²Az EEC megbízásából az ITALOCONSULT olasz tanácsadó cég készítette 3 évi munkával, TOSCO professzor irányítása alatt. Érdekes megfigyelni, hogy a gazdasági mechanizmus működése és a tervezés belső logikája miképp vezet el a tevékenységek

5.2 A BERUHÁZÁSTÁMOGATÁSOK RENDSZERE A MEZZOGIORNON

Az 1960-as évek óta a Mezzogiornon megvalósuló beruházások főbb támogatási formái:¹³

- visszatérítésmentes juttatás,
- kedvezményes hitel,
- különféle adókedvezmények, továbbá
- egyéb kedvezmények.

Vissztérítésmentes juttatás

A vissztérítésmentes juttatás mértékét befolyásolja a beruházási költség nagysága. A beruházási költségek növekedésével a vissztérítésmentes juttatás százalékos aránya csökken. A juttatás

az első 625 millió lira után	20 %
a következő 625 millió lira után	10 %
1250 millió lira felett az első 1250 millió lira utáni juttatás	50 %.

A gép- és technológiai berendezés beruházásokra, ha ezeket a Mezzogiornon szerezték be, 30 %-os a vissztérítésmentes juttatás. Ugyanigy a házgyár-építésekre, vasut- és utépitéssel, vizellátással, csatornázással, szennyvizlevezetéssel, energetikai beruházásokkal összefüggő munkákra.

A vissztérítésmentes juttatás mértékét tovább differenciáló kritériumok: a telepítési hely, a beruházás ágazata és a beruházás volumene három nagyságrendet meghatározó kategóriába sorolódnak (ezeket *a*), *b*), *c*)-vel jelöljük).

olyan részletes meghatározásához, amit szocialista gazdaságban tétéles tervutasításnak neveznénk. Ez utóbbit egyesek hajlamosak történeti-földrajzi specifikumnak tekinteni. Holott analóg tendenciák - bár szórványosan - kialakulnak olyan tőkésországban is, ahol a nemzetgazdasági tervezést csak a szabad piaci mechanizmus korrekciójának tekintik.

¹³A következőkben részletezett támogatásokra és mértékükre forrásként az Economist Intelligence Unit [33] adatait használtam, a legutóbbi évek változásaira vonatkozólag pedig az IASM Notizie közléseit.

A telepítési hely három kategóriájában a beruházási költség (a) 6,5 %-a; (b) 3,5 %-a és (c) 0,5 %-a vissztérítésmentes juttatás. Az (a) kategóriába akkor tartozik a beruházás, ha a telepítési hely valamely fejlesztési övezeten vagy központon belüli ipari zóna. Ide sorolják azokat a termelőberuházásokat is, amelyek nyersanyaga mezőgazdasági vagy bányászati termék, és nyersanyagforrásuk közelébe települnek, továbbá, ha a beruházás valamely már meglévő olyan termelőlétesítmény közelébe települ, amelynek produktumait továbbfeldolgozza s a szállítás nehézségekre ütköznék. A (b) kategóriába a fejlesztési övezetek vagy központok ipari zónán kívüli területei tartoznak, a (c)-be pedig az előző kategóriákba nem eső Mezzogiorno-területek.

A beruházások ágazat szerinti három kategóriájában a telepítési helyével azonos mértékben (6,5; 3,5 ; 0,5 %) differenciált a vissztérítésmentes juttatás.

A legnagyobb kedvezményben részesülő (a) kategóriás iparágak: az élelmiszer-, gép- és vegyipar, a beruházási javakat termelő iparágak, és a helyi nyersanyagforrásokat felhasználó iparágak.

A (b) kedvezménykategóriába azok a beruházások kerülnek, amelyek technológiailag-gazdaságilag szorosan kapcsolódnak a legnagyobb kedvezményben részesülő iparágak beruházásaihoz, vagy a Mezzogiornon előállított termékeket dolgoznak föl, illetve itt folyó termeléshez állítanak elő termékeket, végül, amelyek hanyatló, stagnáló vagy elmaradott iparágak korszerűsítését jelentik nagymértékű technikai-technológiai és üzemeleti újításuk (pl. üzem nagyság) révén.

A (c) kedvezménykategóriába azok a beruházások kerülnek, amelyek nem felelnek meg az előző két kategória feltételeinek.

A beruházás volumene, végső soron az üzem nagyság szerinti kategorizálás eléggé bonyolult. Az iparágakat 12 technológiailag homogén csoportba sorolták (A-N), s ezek mindegyikébe külön-külön állapították meg a három volumen kategória értékhatárát. Például a H csoportban - ahová egyebek között a festékipar, a mezőgazdasági gépgyártás tartozik - az első kate-

gória 1200 millió lira értékhatárig terjedt, a második kategóriába az 1200-3000 millió lira költségű beruházások, a harmadikba a 3000 millió lira fölöttiek. A G csoportba tartozik pl. a műszál-feldolgozás (szövé), s itt az értékhatárok 1000, 1000-2500 és 2500 millió lira felett. Valamennyi csoport (a) kategóriájában a vissztérítésmentes juttatás 7 %, (b) kategóriájában 4 %, és (c) kategóriájában 1 %.

Ennek a differenciálásnak az a logikája, hogy kisebb volumenű (üzemméretű) beruházást a kisebb tőkeerejű vállalatok valósítanak meg, s ezeknek nagyobb szükségük van a beruházás tőkeigényességét közvetlenül csökkentő vissztérítésmentes juttatásra. Ez a differenciálás látszólag a kis- és középvállalatok beruházásait preferálja, azonban valójában az üzemnagyság (beruházási volumen) szerinti differenciálás csak kis mértékben, kb. egyharmadában befolyásolja a vissztérítésmentes juttatás összegét. De továbbmenően, maga a juttatás is csak látszólag a legjelentősebb beruházástámogatás. Megtévesztő ugyanis, hogy ez "ingyenes" juttatás. Ténylegesen nagyságrendileg számottevőbb a hitelek kamatszubbenciója, amelynél viszont annál nagyobb arányu a támogatás, mennél nagyobb a beruházás volumene.

Kedvezményes hitel

A vissztérítésmentes juttatásokon felül kedvezményes hitelek is igényelhetők. Ezek időtartama új létesítményeknél általában 15 év, meglévők korszerűsítésénél, bővítésénél vagy átalakításánál 10 év. A hitelek maximális összege a beruházási költségek 70 %-a, 4 %-os kamatláb mellett.

A hitel maximális összegének megállapításánál is ugyanazokat a települési hely, ágazat- és volumen (üzemnagyság-) kategóriákat használják paraméterként, amelyeket a vissztérítésmentes juttatásnál. A legkedvezményezettebb *települési hely* (ipari zóna) és *iparág* (pl. vegyipar) egyaránt a beruházási költség 25-25 %-áig (összesen tehát 50 %-áig) terjedő (a) kategóriába tartozó maximális hitelt tesz lehetővé. A (b) kategóriában 15, a legalacsonyabbakban, (c) pedig 5 % a

hitel. A beruházási költség további hányadára a beruházás volumenétől függő százalékos arányban igényelhető hitel.

A beruházás volumenével, az üzemmagysággal egyenesen arányos az igényelhető hitel mértéke. A legnagyobb üzemmagyság kategóriában igényelhető a legnagyobb arányú hitel, a beruházási költségek maximum 20 %-áig, a középső kategóriában 15, a legkisebb üzemmagyság kategóriában pedig 5 % a hitel felső határa. Az igényelhető kedvezményes hitelösszeg üzemmagyságot (beruházási volumen-) kategóriák szerinti differenciálása tehát épp ellentétes a vissztérítésmentes juttatásával.

A vissztérítésmentes juttatásnak és a kedvezményes hitelnek a beruházási összköltség százalékában kifejezett teljes összegét a három kritérium kategóriái alapján számítják és összegezik. Például a legkedvezményezettebb területi elhelyezkedésű, közepes kategóriában preferált ágazatban megvalósuló és volumen szerint is ugyanide sorolt beruházás vissztehermentes juttatással és kedvezményes hitellel történő támogatásának mértékét az alábbiak szerint számítják:

	Juttatás	Hitel
	a beruházási költség %-ában	
Területi elhelyezés, (a) kategória	6,5	25
Ágazat, (b) kategória	3,5	15
Volumen, (b) kategória	4,0	15
Összesen:	14,0	55

Adótdmogatások

Dél-Olaszország fejlesztése állami beruházástámogatásainak külön csoportját képezik az adótdmogatások (adó-, illetve kedvezmények, illetve mentességek). Az adótdmogatások *egyfelől a beruházás előkészítése és kivitelezése alatti, másfelől a megvalósult beruházással folyó termelés adóterheit csökkentik.*

*A beruházás előkészítése és kivitelezése alatti adótdmogatások között a legjelentősebb az általános forgalmi adókedvezmény volt.*¹⁴

¹⁴ 1973. január 1-vel vezették be az általános forgalmi adó helyett a Közös Piac többi tagországában is funkcionáló hozzáadottérték-adót (Imposte sul Valore Aggiunto-IVA). Ennek a területfejlesztési beruházástámogatásokra gyakorolt hatásáról azonban még nem álltak rendelkezésemre értékelhető információk a tanulmány megírásakor. A vizsgált időszak tulajdonképpeni részében egyébként is a fenti adó volt az érvényben lévő adónem.

Kedvezmény járt minden, a Mezzogiornon megvalósuló beruházás építőanyag-, termelőberendezés- és gépvásárlása után, új létesítmények, bővítések vagy korszerűsítések, belföldi és importszállítások után egyaránt. A kedvezmény a vételár 4 %-át kitevő adó 2 %-ra mérsékléséből áll.

További adó- és illetékkedvezmények:

Telekkönyvi illeték- és jelzálogadó-kedvezmény jár a Mezzogiornon megvalósuló beruházásokkal (bővítés, korszerűsítés jellegűeknél is) kapcsolatos

- a) ingatlan (föld- és épületjelzálog-szerződések telekkönyvi) nyilvántartása;
- b) vállalat alapítási, tőkeemelési és kötvénykibocsátási (cégjegyzék-) bejegyzések, illetve törlések esetén;
- c) 20 évet meghaladó ingatlanbérleti szerződések vagy ingójelzálogjog nyilvántartásbavételénél;
- d) a helyi állami (tanácsi) szervek földjuttatásának okmányainál.

A kedvezmény mértéke a díjakból, illetékekből, kirótt adókból tételenként 2000 lira.

Bélyeg-illetékmentességet élveznek a specializált hitelintézetek legalább három évre nyújtott hiteleiknek szerződésai. (Minden ilyen jellegű költséget a specializált hitelintézetek által fölszámított évi 0,1 %-os kezelési díj fedez.)

Váltóilleték-kedvezmény jár minden olyan vállalatnak, amely vissztérítésmentes juttatásban részesült. A beruházás során, s ezzel kapcsolatos kibocsátott váltóinak kedvezményes illétéke a váltóösszeg 1/10 000-e, függetlenül a váltó feltételeitől (összeg, lejárat).

A megvalósult beruházás terheit csökkentő adótmogatások közül a legfontosabb az, hogy a megvalósult beruházással folyó termelésből eredő vállalati nyereség 10 évig teljes adómentességet élvez. A vállalati nyereségadó alóli 10 évi mentesség a Mezzogiorno-fejlesztés egyik legjelentősebb adótmogatása, illetve ösztönzése. (A kedvezmény 10 évét attól az évtől kezdve számítják, amikor a vállalat a beruházás után első ízben ért el nyereséget.)¹⁵

¹⁵ Ennek mértékéről az alábbiak alapján kaphatunk képet:

Vállalati nyereség évi (ezer lira)	Vállalati nyereségadó-kulcs (%)	Vállalati nyereségadó-kulcs a helyi pótdókkal növelve (%)
- 4 000	18	28
4 000- 10 000	20	31
10 000- 50 000	22	34
50 000-100 000	23	35
100 000-	25	37

Kiseb nyereségtömeg esetén lényegesen alacsonyabbak a nyereségadó-kulcsok. 250 ezer liráig a nyereség adómentes s az ezt követő 750 ezer lira nyereség adókulcsa 9 %.

További adókedvezmények:

*Értékpapír-jövedelemadó*¹⁶ kedvezmény jár azoknak a vállalatoknak részvényeiből (fix kamatozású kötvényeiből, jelzálogkötvényeiből stb.) eredő jövedelme, osztaléka stb. után, amelyek a Mezzogiornon beruháznak, mégpedig az ott beruházott összeg mérleg szerinti értéke arányában. Az adókedvezmény 50 %-os, de összege nem haladhatja meg a beruházási ráfordítások felét.

Vállalatiadó-mentesség jár a Mezzogiornon létesülő azon új vállalatoknak, amelyek azzal a céllal alakulnak meg, hogy ott beruházás révén új termelő (szolgáltató) létesítményeket hozzanak létre. Az adómentesség időtartama 10 év, és kiterjed az adóköteles aktívákra, valamint a profitra. Adómentes aktívák a jegyzett és befizetett alaptőke, a rendes és rendkívüli tartalékalapok, valutaátértékelési nyereség és az előző évről áthozott profit.¹⁷

*Villamosenergia-fogyasztásiadó*¹⁸-mentességet élveznek a Mezzogiornon létesülő, illetve ott működő vállalatok.

Társadalombiztosítási járulék-kedvezményben is részesülnek a Mezzogiornon létesített új iparvállalatok, illetve beruházások. A kedvezmény a járulék számítási alapjául szolgáló bérösszeg 10 %-ának járulékmérséklésével volt 1972. december 31-ig. Ez a bér és közterhel összköltsége 5,6 %-os csökkentésének felelt meg.

Egyéb kedvezmények

Az *infrastrukturális beruházások* jelentős segítséget jelentenek a Mezzogiornon letelepedő új vállalatok számára. A fejlesztési övezetekben, illetve iparfejlesztési központokban a helyi tanácsi és érdekképviselői szervezetek által létrehozott konzorciumok bonyolította infrastrukturális beruházások (beleértve a kisajátításokat) önköltségének 85 %-ára a Cassa vissztehermentes juttatást, a fennmaradó 15 %-ra pedig kedvezményes hosszú lejáratú hitelt nyújt.

¹⁶ Az értékpapír-jövedelemadó kulcsa az osztalékból, a jelzálogpapirokból, a kötvényekből eredő jövedelem 27 %-a (ez a helyi pótdókkal 32 %-os tényleges adókulcsnak felel meg).

¹⁷ A vállalati adót részben a vállalati vagyon, részben a jövedelem (nyereség) után kell fizetni. A vállalati alaptőke és tartalékok után az alapadókulcs 0,75 %, az alaptőke és a tartalékok együttes összegének 6 %-át meghaladó jövedelem után 15 % (plusz 10 % állandó és 10 % időleges pótdó). A vállalatnál visszatartott (felosztatlan profit) után az adókulcs 5 %.

¹⁸ A villamosenergia-fogyasztásiadó 20-25 lira/kWó.

Telephelyár-kedvezmény az infrastrukturális beruházás-támogatás eredménye. A konzorciumok olcsó telephelyet tudnak biztosítani a beruházóknak.

Lakásépítési támogatásban részesülhetnek a dolgozók lakás-építkezései. A támogatás az építkezési költségek 35-40 %-áig terjedő vissztehermentes juttatás, ha a komplex lakásépítés keretében szociális és oktatási létesítmények is megvalósulnak. A támogatást a Cassa nyújthatja. A lakásépítés-támogatás lehetővé teszi a beruházók számára, hogy olcsó lakásakciókkal tartósan fedezzék munkaerő-szükségletüket.

Fuvardíj-kedvezményt nyújtottak az olasz államvasutak a Mezzogiorno beruházóinak. A kedvezmény a beruházás megvalósításához szükséges építőanyag, gép és berendezés szállítására vonatkozik.

Gázár-kedvezményt adott az olasz állami gáztermelő és szolgáltató vállalat a Mezzogiornon. Az egyébként 12 lira/m³ átlagával szemben a Mezzogiornon a vegyipari célra fölhasznált gáz ára 4 lira/m³, a fűtési célra fölhasznált gázé pedig 7 lira/m³. (Az árcsökkentésre a Mezzogiornon kitermelt földgáz adókedvezménye ad lehetőséget.)

A támogatások tényleges mértéke

Az olasz területfejlesztés beruházástámogatási rendszere túl bonyolult ahhoz, hogy egykönnyen meg lehessen állapítani, voltaképp milyen arányú kedvezményt jelent a beruházó számára. Vitatható azoknak a kísérleteknek az eredménye is, amelyekkel számszerű elméleti példán igyekeztek meghatározni a támogatások mértékét az 1971-ig érvényben volt támogatások alapján.¹⁹ Ezek szerint a támogatások értéke a legkedvezőbb esetben elérheti a fejlesztési költségek 17-20 %-át.²⁰

Az egyes támogatási formák hozzávetőleges súlyát a beruházással kapcsolatos (kivitelezési s később a termelési)

¹⁹ K. Allen - M.C. MacLennan [1] 96-97. o.

²⁰ A lehetséges támogatásoknak a beruházási költségekhez mért aránya - mint már korábban is mondtuk - egymagában nem ad képet a támogatás mértékéről. Ha ugyanis a támogatási keret kimerült, további beruházások akkor sem részesülhetnek támogatásban, ha a feltételeknek egyébként megfelel-
nének.

Összes költségmegtakarítás százalékos arányában az alábbiak szerint értékelhetjük:

A fejlesztésre felvett hitel kamattámogatása	46,5
Vissztérítésmentes juttatás	26,0
Vállalatinyereségadó-mentesség	22,0
Vállalatiadó-mentesség	3,5
Forgalmiadó-kezdvezmény	1,5
Illetékkedvezmények	<u>0,5</u>
Összes költségmegtakarítás	100,0

A támogatások nagyságának (arányának) értékelése több szempontból is történhet. Egyik lehet a nemzetközi összehasonlítás. Eszerint az 1960-as évek második felében az olasz területfejlesztési beruházástámogatás számottevően meghaladta az 5 % körüli angol támogatást. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az egy ipari dolgozóra jutó hozzáadott érték a Mezzogiornon körülbelül 10 %-kal alacsonyabb, mint Észak-Olaszországban, s Angliában nincsenek ilyen arányú különbségek.

Kedvezményes hitelek és vissztérítésmentes juttatások 1971 óta

A területfejlesztési beruházástámogatás rendszerét 1971-ben számottevő mértékben módosították, jelentősen növelték a vissztérítésmentes juttatás arányát az alábbiak szerint:

18. táblázat

Kedvezményes hitel és vissztérítésmentes juttatás

Kategória	Beruházási összköltség (millió lira)	A kedvezményes hitel a beruházási költség %-ában	kamata (%)	A juttatás a beruházási költség %-ában
(a)	100-1500	35	4	35
(b)	1500-5000	35-50	4	15-20
(c)	5000-	35-50	6	7-12

Forrás: The Main Incentives Provided for Industrial Investments in the Mezzogiorno. IASM Notizie - News from the Mezzogiorno, 1973. aug.-szept. 18.

A kedvezményes hitelek maximális lejáratí ideje változatlanul 15 év új létesítményeknél, 10 év bővítéseknel, s a hitel-törlesztés 3-5 évvel a beruházás kivitelezésének elkezdése után indul.

A támogatások 1971-ben bevezetett új mértékei erőteljesebben preferálják a kisebb beruházásokat. A legalacsonyabb beruházási költségvolumen- (a) kategóriába tartozó beruházások vissztérítésmentes állami juttatása a beruházási költség 35 %-a (szemben a korábbi volumen alapján 7 %-os juttatással). Ebben a volumenkategóriában egyébként a juttatás 35-40 % közötti lehet akkor, ha a beruházás különösen elmaradott területre települ. Ilyen esetekben további 5 % juttatás kapható, ha kisebb infrastrukturális beruházásokra, vagy ha munkaerőképzésre is sor kerül, s ezzel az összes juttatás elérheti az 50 %-ot.

Valamennyi kategóriában további 10 %-os juttatás jár azok után a gépek és berendezések után, amelyeket a beruházó dél-olaszországi gyártótól szerez be, vagy amelyek környezet-védelmi célokat szolgálnak.

Felemelték a társadalombiztosítási kedvezményt is, 1980 végéig a dél-olaszországi ipari beruházások üzembelépését követően a foglalkoztatott munkások és alkalmazottak után fizetendő társadalombiztosítási járulék kedvezménye 30 %-os. Ez hozzávetőlegesen 18 %-os munkabéreköltség-megtakarításnak felel meg.

A területfejlesztés finanszírozási szervezete

A Mezzogiorno-fejlesztés támogatásának a gazdaságpolitika egyik fő céljává tüzését a területfejlesztés finansiális szervezetének kiépítése követte.

A legfontosabb területfejlesztésre specializált pénzintézet az 1950-ben alapított Cassa per il Mezzogiorno. Súlyát jól érzékelteti, hogy az 1970-es évek elején az összes olasz beruházás 11-13 %-át tette ki finanszírozása.²¹ Figyelembe-

²¹ 1974-ben az ideiglenes adatok szerint ez az arány erősen visszaesett, 6,5 %-ra.

véve, hogy az ösztönzők, tehát a tulajdonképpeni állami beruházástámogatások összegük többszörösének megfelelő beruházást jelentenek, a Cassa per il Mezzogiorno finanszírozásának hatását lényegesen nagyobbra becsülhetjük, mint az összes beruházások általa finanszírozott hányada. Az 1971-1975 közötti időszakra eredetileg 7125 milliárd lira finanszírozási keretét 1974-ben 8250 milliárd lirára emelték, s emellett speciális kereteket biztalt rá közmunkák pénzügyi lebonyolítására.

A Cassat követően gombamódra szaporodtak a *regionális fejlesztési pénzügyintézetek*. 1974-ben már 14 működött²² 308 milliárd lira befizetett alaptőkével. (Ennek nagyságrendjét érzékelhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy alaptőkéjük kb. egy-egyede a Cassa az évi össz-finanszírozásának.)

A regionális fejlesztési pénzügyintézetek feladata az, hogy "a helyi erőforrások felhasználásával járuljanak hozzá a regionális fejlesztés harmonikus alakításához, hogy ezek eredményeként emelkedjék a jövedelem- és a foglalkoztatottsági színvonal". Katalizátor szerepet kellett volna betölteniök, közvetett hatással ösztönözve a regionális fejlesztést.

A 14 regionális fejlesztési pénzügyintézet aggregált eredménye az 1970-es években fokozatosan romlott, és sorozatosan veszteséget mutatott, ami 1972-ben elérte a 32,8 milliárd lirát. Veszteségük összetőkéjük %-ában a következőképp alakult:

1968	1969	1970	1971	1972
+9,3	-8,3	-12,0	-14,3	-15,0

Hozzá kell ehhez tenni, hogy a pénzügyintézetek forrásaik csak mintegy kétharmadát használták kb. fele-fele arányban részvény-befektetésre és közép- illetve hosszú lejáratu hitel nyújtására, egyharmadát bankbetétként és főképp állami kötvényekben tartották. Veszteségük tehát feltehetőleg lényegesen magasabb lett volna, ha egész tőkéjüket rendeltetésszerűen használták volna fel.

²²Bár itt észak- és közép-olasz pénzügyintézetek is szerepelnek, (tőkéjük alapján) több mint 80 %-ban a Mezzogiorno a működési terük. A róluk szóló elemzés nagymértékben Fulvio Milano professzor [69] tanulmányára támaszkodik.

E pénzüintézetek annak ellenére váltak veszteségessé, hogy - a különféle állami dotációkkal - nagyon alacsony (1972-ben 2,5 %-os) (kamat)költséggel jutottak (hitel)forrásaikhoz. Veszteségük főképp vállalt tőkeérdekeltségeik és hiteleik veszteségéből származott (1972-ben), illetve - a jórészt inflatorikus - értékcsökkenésből (1970-1971-ben). Ami a tőkeérdekeltségeiket illeti, a vállalatok jórésze, amelyek fejlesztéséhez részvény-(kötvény-)vásárlással pénzügyi segítséget nyújtottak, maga is veszteséges volt, s így nem fizetett osztalékot. Tevékenységük elemzése arra mutat, hogy a regionális fejlesztési intézetek helyi presszió nyomása alatt a nehézségekkel küzdő vállalatok finanszírozására, tulajdonképp mentési műveletekre kényszerültek. A veszteségek további jelentékeny forrását a pénzüintézetek általános, főképp személyi (munkabér) költségei képezik. A tulnyomó többségükben kis tőkeerejű pénzüintézetek nagy létszámú apparátussal, tehát magas állandó (fix-) költséggel működnek.

Fulvio Milano professzor szerint a regionális fejlesztési pénzüintézetek hatékonyságát a finanszírozásukkal létrejövő fejlesztések (emellett működő vállalatok) révén létesülő új munkahelyeknek és működési területük összes munkahelyeinek aránya jelzi. Öt régió fejlesztési pénzüintézetének adatai alapján ez az arány igen alacsony. Regionális működési területük össze: munkahelye mindössze 0,6 %-ának megfelelő új munkahely tekinthető a pénzüintézetek finanszírozása eredményének, holott az egyik alapvető feladatuk éppen új munkahelyek megteremtése lenne. A minimális eredményt viszont hihetetlen nagy költséggel érték el: "A pénzüintézetek által létrehozott minden egyes új munkaalkalom munkahelyenként évi 2-3 millió lira veszteséget okoz a beruházási költségen fölül".²³

A főképp állami vagy közületi forrásból képzett tőkével működő regionális beruházási-fejlesztési pénzüintézetek működése igazolja azt a megállapítást, hogy az állami támogatással (itt is) nagyrészt a veszteséges magántőke mentési műveleteit

²³F. Milano [69] 48. o.

finanszírozzák. Ugyanakkor ezekre a pénzügyintézetekre is jellemző a túlméretezett, bürokratikus apparátus, amelynek bérköltségei jelentős mértékben hozzájárulnak a veszteségekhez.

*A regionális beruházástámogatás
kritikája*

A bürokratikus és szövevényes szervezetek által elosztott bonyolultan differenciált támogatások ellenére a Mezzogiorno életszínvonala romlott a többi nagy olasz tájegységéhez képest. Az egy főre jutó fogyasztásnak az olasz átlaghoz (mint 100-hoz) viszonyított indexe 1959 és 1968 között csökkent (75,5-ről 75,1-re), ezen belül az élelmiszerfogyasztásé számottevő mértékben (85,1-ről 79,4-re). A beruházási ösztönzők dacára 1959 és 1968 között az egy főre jutó beruházás alacsonyabb volt nemcsak az országos átlagnál (annak mindössze 73 %-a), hanem valamennyi nagy olasz tájegység átlagánál is, és a mezőgazdaság kivételével a nemzetgazdaság valamennyi ágazatában (ipar, kereskedelem stb.).²⁴ Az iparban foglalkoztatottak aránya is lassabban növekedett (1959: 27,5 %, 1968: 31,1 %), mint az ország egészében (25,6 %, illetve 41,4 %). A beruházási támogatás a leginkább eszközigényes - és kevés élők munkát igénylő - nehézipari ágakat s az ezeket kézbentartó monopóliumokat ösztönözte. A sok milliárdos vegyipari beruházásokkal 1959 és 1968 között mindössze 17,5 ezer új munkahelyet hoztak létre, míg ugyanakkor Lombardiában 42,1 ezret.²⁵

Az olasz területfejlesztési beruházástámogatási rendszer hiányossága, hogy a Cassa forrásai 1965 után is elégtelenek voltak a hathatós fejlesztéstámogatáshoz, holott forrásait évi 328 milliárd lirára emelték az 1965-69 évek közötti időszakra. E megemelt összeg elégtelenségét jól mutatja, hogy a kb. 200 millió angol fontnak megfelelő olasz támogatási összeggel szemben abban az időben Nagy-Britanniában mintegy évi 300 millió fontot

²⁴E. Peggio [84] 55. és 65. o.

²⁵Uo. 79. és 109. o.

fordítottak az ipar területi fejlesztésének ösztönzésére.²⁶ Saját költségvetési ráfordításukat maguk az angolok hatástalanul kevésnek tartották, összehasonlíthatatlanul kisebb területi különbségeik ellenére is. A Cassa 1950-1965 között összes forrása 6,9 %-át fordította, 1965-től 1970-ig 33,5 %-át vette tervbe az ipar területi fejlesztésére. Jóllehet, az arányváltás jelentős volt, abszolút összege azonban (550 milliárd lira öt évre) csaknem jelentéktelen, hiszen az angolok általában egy év alatt költöttek ennyit regionális iparfejlesztésre.

A hatvanas évek közepén az átfogó nemzetgazdasági tervezés megteremtésére irányuló kísérletek során a Mezzogiorno-fejlesztést s irányító szervezetét beépítették a központi tervezés keretébe. Ez pozitív lépés lett volna, ha maga a terv nem váltott volna ki jogosan súlyos kritikát, és ha a szükséges erőforrásokat és módszereket biztosították volna a Dél fejlődésére. Így viszont annyit jelentett, hogy a Dél regionális fejlesztése újabb szállal kötődött a monopóliumok érdekeihez.

A szembetűnő sikertelenségek és okaik elemzése alapján az Olasz Kommunista Párt és vezető közgazdászai arra az eredményre jutottak, hogy csak a "rendkívüli" intervenciós eszközök²⁷ és korrupt, bürokratikus intézményi rendszerük (a Cassa per il Mezzogiorno és a speciális pénzüzetek) felszámolásával lehet megtisztítani az utat a Mezzogiorno hatékony támogatása számára. Az állami monopolkapitalizmus területi fejlesztéspolitikája és intézményi rendszere ugyanis elsősorban a magánmonopóliumok érdekét szolgálja. A Mezzogiorno hatékony fejlesztése csak az ország egész gazdaságára kiterjedő demokratikus tervezés keretében valósítható meg. Csak ez uton lehetne biztosítani az 1970-es években a szükséges 900 ezer - ezen belül 600 ezer ipari - új munkahely létesítését a Mezzogiornon. Ez viszont csak akkor lehetséges, ha a monopolkapitalista állam demokratikus ellenőrzés alá vonásával a magántőke helyett az össznépi érdekek szolgálatába állítják erőforrásait.

²⁶K. Allen - M.C. MacLennan [1] 76. o.

²⁷Az "intervento straordinario" nagyságrendben a nemzeti jövedelem 0,5 %-át képviselte. V.Ö. P. Saraceno: Il vero e il falso sugli aiuti al Sud. Corriera della Sera, 1974. július 14. 129

A MAGÁNVÁLLALATOK BERUHÁZÁSAINAK FINANSZÍROZÁSI RENDSZERE

A beruházások finanszírozási rendszerének két viszonylag önálló részterületéről, az állami vállalatok és a lakásberuházások finanszírozásáról már szóltunk, s ezért a következőkben elsősorban a magánvállalatok finanszírozásával foglalkozunk. Az állami és a magántőkés monopóliumok szoros összefonódása, és az állami pénzügyi rendszer meghatározó szerepe miatt természetesen elkerülhetetlen, hogy érintsük az állami szektor finanszírozásának egyes kérdéseit is. A magánvállalatok finanszírozási rendszerének részét képező állami beruházástámogatásokat is ismertettük már, egyrészt az általános támogatási formák között az amortizációs rendszert és a beruházási hitelek kamatszubvencióját, másrészt a Mezzogiorno regionális támogatási rendszerét és finanszírozási szervezetét. Így a következőkben ezekre nem kell részletesebben kitérnünk.

A magánvállalatok finanszírozási rendszere két szemszögből is megközelíthető: az egyik a *vállalat beruházási forrásstruktúrája*, a másik a *beruházások finanszírozásának elhelyezkedése a nemzetgazdaság pénzügyi rendszerének keretében*. Az utóbbi ismét két szempontból tekinthető: a forrásokat biztosító szervezetek, a beruházási bankrendszer és a források típusai felől.

6.1 A VÁLLALATOK BERUHÁZÁSFINANSZÍROZÁSA ÉS PÉNZÜGYI STRUKTURÁJA

A vállalatok beruházásfinanszírozásának pénzügyi strukturája a vállalati *saját* (belső) és *külső* (idegen) források alapképletéből áll. A beruházások finanszírozási forrásának eredet szerinti összetétele vállalatonként és beruházásonként igen változatos: más és más a saját és az idegen források aránya. A vállalatok nemzetgazdasági ágak, egyes iparágak vagy üzem nagyság-

kategóriák szerinti aggregátumainál, illetve mindezek összességéből az adott ország egészénél kialakítható valamiféle átlagos beruházásfinanszírozási forrásmegoszlás. Ezek az *átlagos forrásmegoszlások képezik az ország (iparág, üzem nagyság-kategória stb.) beruházásainak finanszírozási strukturáját*. Ezért valamely ország - esetünkben Olaszország - beruházásfinanszírozási szerkezetének sajátosságai más ország strukturájával egybevetve jellemezhetők. A finanszírozási strukturák országok közötti összehasonlítása, arányaik változásának vizsgálata nem csupán valamiféle leíró jellegű elméleti célt szolgál. Messzemenő következtetéseket vonnak le ebből a gazdaság önfinanszírozóképeségéről, termelőszektorának belső (és külső) eladósodása mértékéről stb. csakugy, mint egyazon országon belül teszik azt az egyes vállalatok, iparágak, nagyságrend-kategóriák hitelképességének, pénzügyi stabilitásának stb. megítélésékor. A bankok hitelnyújtási, az államok támogatási döntéseiket - egyebek között - épp ezeknek a vállalati, iparági stb. finanszírozási strukturáknak az elemzésére alapozzák.

A beruházások finanszírozási strukturájának elemzése több alapvető kérdést is felvet. Itt mi csak kettővel foglalkozunk részletesebben, azzal, hogy

- *mennyire tőkeerős a vállalat*, tehát milyen mértékben állnak rendelkezésre saját forrásai beruházásai fedezeteként;
- *milyen a vállalat külső forrásainak összetétele*, tehát milyen formában (hitelfelvét, kölcsönkötvény-, részvénykibocsátás stb.) vonja be az idegen forrásokat.

Mindkét szempontból figyelembe vesszük azt is, hogy az időben miképp alakul a pénzügyi struktúra.

Itt fel kell hívunk a figyelmet arra, hogy a vállalati adatokon alapuló hasonló elemzések realitása nagymértékben függ a bázisul szolgáló vállalati mérlegek, eredménykimutatások stb. megbízhatóságától. Az olasz vállalatok adatpublikációival (mérlegeivel, eredménykimutatásaival stb.) szemben nemzetközi szinten és belföldön egyaránt általános a bizalmatlanság.

A vállalati tőkeerő, a saját és az idegen források aránya

A beruházások finanszírozási szerkezete elemzésének központi kérdése a saját és az idegen források arányának a vizsgálata. Nemzetközi összehasonlítása¹ arra mutat, hogy olasz vállalatok önfinanszírozása alacsonyabb, mint az NSZK vagy Franciaország vállalataié. Különösen szembetűnő az olasz vállalatok önfinanszírozási arányának nagymértékű romlása (19. táblázat).

19. táblázat

A beruházások önfinanszírozási aránya az iparban

(%)

Év	Olaszország		NSZK		Franciaország	
	bruttó*	nettó**	bruttó*	nettó**	bruttó*	nettó**
1965	71	28	76	41	83	40
1966	72	28	83	73	79	36
1967	55	15	131	-	82	31
1968	81	39	148	-	84	35
1969	62	15	78	55	81	54
1970	34	2	61	29	64	32
1971	28	-13	79	38	63	36
1972	45	-11	123	267	55	13

* = $\frac{\text{Bruttó önfinanszírozás}}{\text{Bruttó beruházás}}$; ** = $\frac{\text{Nettó önfinanszírozás}}{\text{Nettó beruházás}}$

A nettó önfinanszírozás nem tartalmazza az amortizációt, a nettó beruházás nem tartalmazza az eszközpótlást.

Forrás: G. Carli [18] 30. o.

¹Az angol vállalatok pénzügyi szerkezetének vizsgálatakor (Rott N. [10] 133. s köv. o.) korábbi saját adatfeldolgozásunkra (v.ö. Rott N. - Herter H. [104]) támaszkodtunk. Az szemléletében különbözött az itt közölt számításoktól. Ott mérlegadatokból indultunk ki, itt az éves alapképződés a bázis. Ez utóbbi éves változás jellegű, míg a mérlegé állomány jellegű adat. Ebből is adódik az adatok évenkénti nagy ingadozása a 19. táblázatban.

Az önfinanszírozás aránya iparáganként jelentős eltéréseket mutat, s évenként nagymértékben változó.

A vállalatok külső finanszírozási forrásai

A vállalatok külső finanszírozási forrásai bevonásának két alapvető típusa a részvénykibocsátás és a hitelfelvétel között lényeges a különbség. A részvénykibocsátás csak a kibocsátásakor jelenti idegen forrás bevonását, azután a részvénytőke vállalati saját forrássá válik. Az ismételt részvénykibocsátásokkal a vállalat tulajdonképp saját tőkeerejét növeli. A hitelfelvétel, és az ezzel lényegileg azonos kölcsönkötvénykibocsátás, ezzel szemben a vállalat számára mindig idegen forrás marad. A felvett hitellel nem a vállalati saját forrás nő, hanem eladósodottsága. Az olasz vállalatokra az utóbbi volt jellemző, szemben az NSZK-beli és francia vállalatokkal (20. táblázat).

20. táblázat

A forrásbevonások összetétele

Év	Olaszország			NSZK			Franciaország		
	saját forrás	részvénykibocsátás	hitelfelvétel	saját forrás	részvénykibocsátás	hitelfelvétel	saját forrás	részvénykibocsátás	hitelfelvétel
	az összes forrás %-ában								
1965	65	11	24	77	13	10	75	12	13
1966	78	6	16	73	17	10	79	8	13
1967	70	9	21	76	9	15	78	5	17
1968	77	4	19	82	17	1	79	8	13
1969	66	12	22	73	13	14	72	13	15
1970	60	18	22	73	15	12	67	6	27
1971	31	14	55	78	13	9	54	9	37
1972	48	19	33	81	7	12	54	9	37

Forrás: G. Carli [18] 30. o.

Közelebbről vizsgálva az olasz vállalatok hosszú lejáratu, illetve tartós forrásai összetételének alakulását, világosan meg-

mutatkozó tendencia a részvények részarányának csökkenése és a hosszú lejáratu hitelek hányadának növekedése.

21. táblázat

A bevont hosszú lejáratu források összetételének alakulása

Év	Az állami támogatású hitelállomány	A támogatás nélküli hitelek állománya	A részvény- tőke
együttes összegének megoszlása (%)			
1963	6,4	11,8	81,8
1964	9,1	15,1	75,8
1965	10,0	15,0	75,0
1966	9,5	13,7	76,8
1967	12,2	15,4	72,4
1968	13,9	16,8	69,3
1969	13,9	16,0	70,1
1970	14,9	16,6	68,5
1971	19,2	21,3	59,5
1972	21,5	23,4	55,1
1973	17,2	23,6	59,2

Forrás: G. Carli [18] 32. o.

Valójában még a 21. táblázatban bemutatottnál is nagyobb arányu a vállalatok eladósodásának növekedése, ha nem a hitel- és részvénytőke-állomány arányainak alakulását, hanem az éves forrásbevonásokét vizsgáljuk, tehát évenként a nettó részvényki-bocsátás (piaci értékén) és a hitelállomány-változás arányának alakulását. Így pl. 1974-ben az újonnan bevont hosszú lejáratu forrásokból 72,4 % (15,1 + 57,3 %) volt a hitel.

G. Carli szerint az állami támogatáspolitiká az oka a vállalatok növekvő eladósodásának. Az a gyakorlat, amellyel az állam segítségükre siet és szánálja a szorult helyzetbe került vállalatokat, csökkenti a vállalatok kockázatát, a bukást, a csődöt. Az állam mindinkább garanciát vállal a gazdasági rendszerért, Carli úgy találta, hogy az 1974. évi támogatási rendszer módosítására lett volna szükség a gazdaság pénzügyi egyensúlyának helyreállítása érdekében, amit a túl nagy hitelarány

bont meg. A támogatáspolitikáé ugyanis hitelek kiterjesztése irányába bátorította a vállalatokat. Ebbe az irányba ösztönzött - szerinte - az adórendszer is, amely kedvezőbben adóztatta a kötvény- mint a részvénykibocsátások formáját öltő tőkebevonást. Carli megállapítása tartalmaz bizonyos igazságelemeket. Kétségtelen, hogy az állam mentőakcióiba vetett bizalom csökkenti a vállalatok kockázatát és ezért könnyebben vállalkoznak hitelek bővítésére. Emellett azonban közrejátszott az infláció gyorsulásával egyre kedvezőbbé váló adóspozíció, a kiéleződő konkurenciaharcjal járó éles verseny is.

Az 1970-es években - főképp 1973-1974-ben - az állami támogatású hitelek részarányának egyharmadára esése és a támogatás nélküli hitelek arányának csaknem kétszeresére emelkedése azzal magyarázható, hogy az olajválság, a gyorsuló infláció megfékezése, valamint a mind súlyosabbá váló költségvetési deficit csökkentése érdekében erősen visszafogták az állami támogatásokat.

Az önfinanszírozás aránya és a forrásbevonás struktúrája vállalati nagyságrendi kategóriánként is eltérő, amit az olasz közép- vállalatok körében mutatunk be a következőkben. Ez a vizsgálódás azért is figyelmet érdemel, mert egyúttal a vállalatok - forrásbevonási formákhoz is kapcsolódó - fejlesztési céljaira, fejlesztés- (beruházás-) politikai irányaira is következtetni enged, s így jól kiegészítheti a nagy monopóliumokkal kapcsolatban levont megállapításokat.

A közép- vállalatok forrásszerkezete és fejlesztési céljai

Az önálló közép- vállalatokra kiterjedő vizsgálat szerint² a vállalatok eladósodása nagyarányú volt. A vállalatok több mint 50 %-ánál a hitelek meghaladták az összes forrás 70 %-át, s mindössze a vállalatok 13 %-ánál maradt a hitelek aránya 50 % alatt (22. táblázat).

²A Saifi finansziaria 1972. évi felmérése 570 olyan ipari és kereskedelmi vállalatot talált, amelynek árbevétele évi 3-50 millió líra közé esett, és nem állt valamely holding, bank stb. ellenőrzése alatt. Közülük 210 vállalatra tudta elvégezni a vizsgálatot.

Az önálló közép vállalatok eladósodásának mértéke

1967-1971 között

Hitelek az összes forrás %-ában	A vállalatok száma	megoszlása (%)
50 % alatt	27	12,84
50-60	26	12,38
60-70	46	21,91
70-80	60	28,59
80-90	35	16,67
90 % felett	14	6,66
Rossz adatok	2	0,95
Összesen	210	100,0

$$* = \frac{\text{Hitelek}}{\text{Hitelek} + \text{Saját tőke} + \text{Tartaléktőke}} \cdot 100$$

Forrás: E. Filippi [40] 52. o.

A vizsgálat azt is megállapította, hogy a közép vállalatok közül viszonylag kevesebb kisebb vállalat merészkedik az igen nagyfokú (90 % feletti) eladósodási zónába, a nagyobbak közül viszont kevés (alig 5 %) éri be a 60 %-nál alacsonyabb hitel-szinttel. A középső mezőnyben (6-15 milliárd lira évi árbevétel-lel) a vállalatok mintegy 60 %-a a magas (70-90 % közötti) el-adósodási szférában helyezkedik el.

A vállalatok adósságállományában a rövid lejáratu kereske-delmi hitel jellegű, valamint a közép- és hosszú lejáratu, rend-szerint fejlesztési-beruházási célú hitelek aránya eltérő. Az 1961-1971 közötti 10 évben azonban a vállalatok 88 %-ánál a hi-telstruktúra a közép- és a hosszú lejáratu hitelek irányába to-lódott el. Azon vállalatok közül, amelyeknél a hitelállomány nagyobb részben rövidlejáratu hitelekből állt, 71 % családi vál-lalat. Ebből a vizsgálat azt a következtetést vonta le, hogy a családi vállalatok kevésbé vállalkoznak fejlesztésük közép-

és hosszú lejáratu hitelből történő finanszírozásra.³ Ennél realiztikusabbnak tűnik, ha ezt azzal magyarázzuk, hogy a rövid lejáratu hitel ugyan "drágább pénz", általában magasabb a kamata, mint a közép- és a hosszú lejáratu hitelé, de kisebb a hitelező által igényelt beleszólás, s a családi vállalatok igen érzékenyek a függetlenségre, a családi irányítás csorbitatlanságára.

Az 1961-1971 közötti időszakban a vállalatok több mint 70 %-a módosította tőkeszerkezetét alaptőkeemeléssel, részvénykibocsátással, vagy fuzióval. A tőkeszerkezet-módosítással, főképp új társak, részvényesek bevonásával a vállalatok az alábbi fő célokat kívánták elérni:

23. táblázat

A tőkeszerkezet változtatásával: új társak bevonásával elérni kívánt célok

Vállalati cél	A vállalatok száma* megoszlása* (%)	
A vállalat fejlődése	73	64,60
Külföldi piacokon való részvétel növelése	64	56,63
Financiális közreműködés	59	52,21
Nagyobb arányú részvétel a hazai piacon	56	49,55
Műszaki közreműködés	41	36,28
A termelési struktúra racionalizálása	36	31,85
Új tevékenység bevezetése	35	30,97
Egyéb	9	7,96
Összesen	373	330,05
(Bázis; a vizsgált vállalatok száma)	(113)	

* Egy-egy vállalat több - általában három - elérni kívánt célt is felsorolt.

Forrás: E. Filippi [40] 33. o.

A vizsgálat nagyon érdekes tendencia-váltást figyelt meg a vállalati célok és nagyságrend összefüggésében. A kisebb vállalatoknál elsősorban a vállalat fejlődése (növekedése) és ehhez

³ Hasonló tendenciát talált T. Barna professzor Angliában: a kis családi vállalatok nem törekedtek a vállalati növekedésre. (V.ö. Rott N. [103] 106.o.) Analógia ismerhető fel a francia közép- és kis-, rendszerint családi vállalatoknál. (V.ö. Havas G. - Tilly K. [47] 104. s köv. o.)

financiális közreműködés keresése volt a fő cél. A közepes nagyságrendű vállalatoknál a külföldi piacokon való részvétel növelése, a nagyobb vállalatoknál pedig a vállalat fejlődése mellett a racionalizálás. A családi vállalatoknál a pénzügyi közreműködés és a külföldi piacokon való részvétel növelése került előtérbe (háttérbe szorult a racionalizálás).

6.2 A BERUHÁZÁSFINANSZIROZÁS A NEMZETGAZDASÁG PÉNZÜGYI RENDSZERÉBEN

A beruházási bankrendszer

Olaszországban joggal beszélhetünk beruházási bankrendszer-ről, mert közép- és hosszú lejáratu hiteleket nyújtó, tehát a beruházásokat finanszírozó bankok, az ún. *specializált pénzügyi intézetek* (istituti specializzati mobiliari) szervezetenként is élesen elkülönülnek a rövid lejáratu hiteleket nyújtó bankoktól.⁴

Az 1930-as évek nagy világgazdasági válságában alakult ki az olasz bankok funkcionális elkülönülése.

A rövid és a közép-, illetve a hosszú lejáratu hitelek közötti megkülönböztetés bizonyos mértékig formális. Egyfelől ugyanis széleskörűen elterjedt az a gyakorlat, hogy a rövid lejáratu hiteleket - sok esetben egymás után többször is - megújítják. Másfelől a bankok és a specializált hitelintézetek között szoros a kapcsolat. A bankok a rövid lejáratu hitelek jelentős részét átirányítják a közép- és hosszú lejáratu hitelrendszerbe, főképp a specializált hitelintézetek által kibocsátott kölcsönkötvények felvásárlásával.⁵ 1971. decemberében a

⁴ Olaszországban a rövid lejáratu hitelek meghatározása némileg eltér a többi fejlett tőkésország gyakorlatától, ti. itt 18 hónapnál rövidebb időre nyújtott hiteleket tekintik rövid lejáratuaknak, míg máshol általában 12 hónap a felső határ. A közép- és hosszú lejáratu hitelek között nincs ilyen pontos választóvonal.

⁵ A rövid és a közép-, illetve a hosszú lejáratu hitelezés általános elvi szétválasztását kivételek módosítják. A nem specializált hitelintézetek is nyújthatnak meghatározott típusú közép- és hosszú lejáratu hiteleket. Így a takarékpénztárak (takarékbankok) ház- és lakásépítési célra, magánosoknak és közületeknek. A nem specializált hitelintézetek közül a hitelbankok középlejáratu hiteleket nyújthatnak, azonban legfeljebb 5 évi lejáratú és teljes letétállományuk 8 %-áig.

nem specializált bankok letétállományának 15,7 %-át így vitték át a specializált hitelintézetek forrásai közé, s ezeknek kb. egyharmadát képezték.

A specializált hitelintézetek körében három banktípus található. Az un. *istituti mobiliari*-k foglalkoznak az ipari és az infrastrukturális beruházások hitelezésével. Középlejáratu hitelek nyújtanak új ipari létesítmények beruházásaihoz, működő iparvállalatok fejlesztéséhez,⁶ kisebb mértékben hosszú lejáratu hitelek infrastrukturális beruházásokhoz. A *jelzálog-hitelintézetek és az építési hitelintézetek* főképp a lakásépítések finanszírozzák. A *mezőgazdasági hitelintézetek* finanszírozzák a mezőgazdaság beruházásait (de emellett forgóeszköz-beszerzéseit és termékértékesítését is). Az idők folyamán ez a specializáció is vesztett merevségéből; az ipari hitelintézetek finanszíroznak kereskedelmi, szálloda- és idegenforgalmi vállalkozásokat, egyes jelzálog- és építési hitelintézetek nyújtanak mezőgazdasági fejlesztési hitelek is.

Az 1930-as évek világválsága idején az IRI-vel együtt hozták létre az IMI-t (Istituto Mobiliare Italiano), a legnagyobb olasz állami érdekeltségű beruházási hitelintézetet. 1973-ban folyamatban lévő hitelműveletei meghaladták a 4300 milliárd lirát. 1972-ben vállalt 949 milliárd lírás hitelügyletéből 776 milliárd volt beruházási hitel. Hiteleinek lejáratát 5-15 év közötti, 10 év körüli átlaggal.

A II. világháború után az ipari hitelintézetek továbbfejlődtek. A növekvő hitelszükséglet kielégítésére új intézmények jöttek létre, illetve a bankok új kategorizálása (országos hatáskörű, állami bankok stb.) ment végbe. Állami kezdeményezésre egész sor regionális bankot létesítettek a területfejlesztési beruházások finanszírozására, jórészt a helyi bankok közreműködésével. Minthogy az új bankok és hitelintézetek saját forrásai szűkösek voltak, 1952-ben létrehozták a *Mediocredito Centrale*-t azzal a feladattal, hogy refinanszírozza az új hitelintézeteket, és ezzel csökkenthetők legyenek a kis- és középvállalatok hiteleinek (valamint az exporthiteleknek) a kamatterhei. (Ugyanekkor létesült az Artigiancassa a kézműipar hasonló refinanszírozására.) Ezeknek a refinanszírozó hitelintézeteknek a működésbe-

⁶ Itt figyelembe kell venni, hogy a középlejáratu hitelek időtartama Olaszországban 10 - bizonyos esetekben - 15 év!

lépéséhez a költségvetés nyújtott pénzügyi segítséget. Minthogy azonban a forráshiánnyal küzdő költségvetés nemigen tudott nagyobb alapokat átadni a refinanszírozó hitelintézeteknek, támogatásukat úgy oldotta meg, hogy vállalta: kamatszubszenciót nyújt a működésük körébe tartozó bankok, illetőleg a hiteligénybevevők refinanszírozásához.⁷

Az 1960-as években a Mediocredito Centrale kötvénykibocsátásokkal jelent meg a tőkepiacon, hogy bővítesse alapjait, elsősorban a regionális hitelintézetek refinanszírozásának növelése céljából. Erre azért volt szükség, mert a regionális hitelintézetek többsége nem olyan nagyságrendű, hogy saját közvetlen kötvénykibocsátással sikerrel jelentkezhetne a piacon.

Az 1970-es évek elején kezdték a nagy magánmonopóliumok is kiépíteni saját közép- és hosszú lejáratu hitelezésre és pénzügyi holding feladatokra specializált pénzintézetüket. Az állami érdekeltségű vagy tulajdonu specializált pénzintézetek és a magánmonopóliumok saját pénzintézetei között ugyanaz a személyi és tőkeérdekeltségi összefonódás, mint az iparban.

Az olasz gazdasági rendszer 1970-es években elmélyülő általános válságában a kereszténydemokrata kormány *hatalmi*, a bankrendszer *pénzügyi* és a magánvállalatok *gazdasági* monopóliumai kölcsönösen egymásra háritották a felelősséget.

A bankrendszernek a kereszténydemokrata párt és kormányai érdekében történő mind nagyobb mérvű fölhasználása ellen még olyanok is tiltakoztak, mint Guido Carli, az olasz nemzeti bank - azóta "leköszönt" - elnöke (kormányzója), aki pedig maga is e rendszer egyik oszlopos támasza volt. Az 1970-es években a nemzetközi gazdasági válsággal egyre súlyosabbá váló olasz gazdasági helyzetben annyira kiéleződtek az itáliai állapotok belső ellentmondásai, hogy Carli 1974-ben a "közköltekezések megrögzötten parazita jellegét"

⁷Az olasz beruházástámogatási rendszerben innen adódóan domináló forma a hitelek kamattámogatása.

az "állami burzsoázia" "bürokratikus paralízisét" okolta a vál-
ságért. A bankrendszert az állam beavatkozása mindinkább ellen-
őrzése alá vonja, céljainak megfelelő forráselosztásra kényszeri-
ti, aminek "a rendszer bürokratikus alávetettsége felel meg."⁸

A kritikát a bankrendszer irányába élvezte ki az ipari tő-
lés vállalkozók érdekképviselete a Confindustria is. Elnöke,
Agnelli szerint a bankrendszer nem kedvez a vállalkozói szel-
lemben vezetett vállalatoknak. A vállalatok egyre csökkenő ön-
finanszírozása és növekvő eladósodása miatt pedig mind nagyobb
a bankhitelek és a bankok hitelezési gyakorlatának a jelentősé-
ge. A bankok azonban "képtelenek arra, hogy támogassák a dina-
mikusabb vállalatokat." A középlejáratu hitelezés a támogatási
rendszerrel együtt preferálja ugyan a korszerűsítéseket, struk-
turaváltoztatásokat, de csak a meglévő, a stabilizálódott válla-
latokat, s ritkán segíti elő új vállalatok fejlődését. "A hosszú
lejáratu hitelezést szinte kizárólag az állami szektor és a
nagyvállalatok számára tartják fenn, tipikusan bürokratikus mó-
don preferálva a kevésbé mobilizálható, de kockázat nélkül az
állami vállalatoknak nyújtott hiteleket."⁹

Az állam és a magántőke vitájától függetlenül is kétségte-
len, hogy az 1970-es években ugrásszerűen megnövekedtek
a költségvetési terhek és adósságok. Az állam növekvő terhei-
nek legnagyobb tételei: az inflációval súlyosbodó társadalom-
biztosítási kötelezettségek átvállalása a magánvállalatoktól
(a munkaadóktól), a túlméretezett bürokratikus államapparátus
fenntartásának egyre nagyobb költségei, az állami vállalatok
szubvenciója, a jórészt a magánmonopóliumok által élvezett be-
ruházási támogatások. A költségvetés ugrásszerűen növekedő

⁸G. Carli [19] 12. o. Nino Andreatta ezzel kapcsolatban azt
írta, hogy Carli csak azt felejtette el, hogy az "állami bur-
zsoázián belül" "bankrendszerünk vezető pozícióinak a legna-
gyobb a presztízse." (Mondo Economico 1974. június 22. 10. o.)

⁹Uo. Agnelli hangsúlyozta, hogy a felelősség nem egyedül a bank-
rendszert terheli, hanem a konfuzus és maradi jogrendszert,
a törvényhozást is.

terheit részben az inflációt növelő bankjegy kibocsátással, részben hitelek ből fedezte. Ez az utóbbi felveti a takarékpénztárakban és az un. népi bankokban elhelyezett lakossági megtakarítások, valamint a vállalati tőkeképződés "átáramlásának" kérdését. A takarékpénztárak és az un. népi bankok a lakosság náluk elhelyezett megtakarításait állami kölcsönkötvényekbe vagy a (jórészt állami vállalatokat finanszírozó) specializált pénzintézetek kötvényeibe fektetik, s így folyik a lakossági megtakarítások átáramoltatása az állami deficit finanszírozására. 1973-ban a lakossági megtakarítások 62 %-át emésztette fel a költségvetés és az állami vállalatok deficitjének finanszírozása (míg 1969-ben "csak" 29 %-át).¹⁰ Végző soron az infláció a lakossági megtakarításokat értéktelenítette el s a belőlük finanszírozott állami deficitet és magánvállalati hiteltartozások reálértékét csökkentette. Minthogy pedig a költségvetési terhek jelentős részét a magánvállalatok beruházási támogatásai képezik (s ennek egyik legnagyobb tétele a magánvállalatokat mentesítő társadalombiztosítás), a lakossági megtakarítások nagyobb hányadukban valójában a magántőke termelését és beruházásait finanszírozták.

A specializált hitelintézeteken keresztül áramlanak az állami kamatszubszenciók a magánvállalatok támogatott beruházási hiteleihez. De jórészt állami forrásokból került ki a bankok legtöbbjének hitelalapja is. Teljesen helytálló tehát az a megállapítás, hogy "szerfölött nagy azoknak a 'magán' beruházásoknak a hányada, amelyeket közületi jellegű hitelintézmények (az IMI, az Isveimer, az IRFIS, a OIS, a Mediobanca, a Mediocredito) finanszíroznak és egyéb ösztönzőkkel (veszteségalap-térités, adókedvezmény, *ad hoc* infrastruktúrák stb.) támogatnak. Mindez igen sok előnyt jelent a támogatások kedvezményezettjeinek, de tekintélyes teher a közösség számára... az ipari nettó beruházások legalább háromnegyed része (esetleg még ennél nagyobb hányada is) bizonyos mértékig "köz"-jellegű s így ilyen jellegű döntés eredménye is."¹¹ Átfogó nemzetgazdasági tervezés "demokrati-

¹⁰Carli [19]

¹¹E. Peggio [84] 162-163. o.

kus tervezés" hiányában az állami támogatások, költségek a magánberuházások tervszerűtlenségét növelik: "végső soron az erőforrások ésszerűtlen, a hatékonyság kritériumainak egyáltalán nem megfelelő felhasználása hatalmas arányú pazarláshoz vezet."¹²

Tőkeexport

Az olasz beruházások finanszírozási rendszerének egyik legsúlyosabb hibája a spekulatív célú tőkekivitel. Ez a legváltozatosabb pénzügyi formákon keresztül bonyolódik. Az 1960-as évek egyik legszembetűnőbb jelensége az *illegális bankjegy-export* volt, amely 1969-ben az előző évek átlagának mintegy háromszorosára, 2 1/4 milliárd dollárra emelkedett. Míg 1965 a bruttó hazai állótőke-képződés (Gross domestic fixed capital formation) 2,8 %-ának felelt meg, évről évre növekedve 1969-ben elérte annak 13,4 %-át, s meghaladta a nemzeti jövedelem 3 %-át. Ez az illegális tőkekiáramlás egyrészt az 1960-as években a belső erőforrásokat csökkentette, másrészt az 1970-es években az inflációs nyomást is növelte.

A tartós és nagyarányú infláció - mint ismeretes - a hitelezőktől (megfelelő értékállandósági biztosítékok hiányában) az adósok javára "csoportosítja át" a felvett hitelek reálértékét. Az adósok ugyanis a hitelek felvételének időpontjához képest már számottevően elértéktelenedett pénzben törlesztenek.¹³

¹²Uo. 163. o.

¹³Ezért is félrevezető az, amikor az olasz tőkés érdekképviselők saját tőkeerejük csökkenésével magyarázzák vállalataik hitelből történő finanszírozása arányának növekedését. A valóság az, hogy a vállalatok egyre inkább felismerték: a nagyarányú és tartós inflációban az eladósodás a legkedvezőbb pénzügyi politika. Eladósodásuk révén hatalmas reálérték-nyereségre tettek szert, ami magasan meghaladta az utóbbi években kimutatott mérlegszerű nominálvesztésüket.

Az Európában (az angol mellett) legnagyobb arányú olasz infláció így az állam és a (az állami, valamint a magán) monopóliumok érdekét szolgálta, mivel a bankrendszer csatornáinak felhasználásával végső soron a lakossági megtakarításokból finanszírozták hiteleiket. A kereszténydemokrata kormányok alatt az összefonódott állami és magán-monopolkapitalizmus esztelen pénzügyi politikája a dolgozók megtakarításai reálértékének az infláció révén történő "átszivattyuzásával" egyfelől ugyan hatalmas extra-profitra tett szert, másfelől azonban lerombolta a hazai felhalmozási rendszert. A dolgozók reálértékű megtakarításait amugy is fölemésztő inflációban a gazdaság pangása mellett a lakossági megtakarítások egyre csökkentek, s így a hazai forrásképződés számolódott föl.

A lira a legtöbb európai tőkésvalutánál egyre gyorsabban inflálódott. Következésképp mind nagyobb árfolyamnyereséget jelentett a külföldi devizákba történő befektetés. A belső tőkepiac infláció miatti beszűkülésével párhuzamosan fokozódott tehát a külföldi devizák "elszívó ereje". A kiáramló lira viszont nem csak a belföldi forrásokat apasztotta, de fokozta a lirára nehezedő nyomást is. Ezzel a circulus vitiosussal a beruházási tőkepiac helyzete 1975-re reménytelenül súlyossá vált.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ALLEN, K. - MacLENNAN, M.C.: *Regional problems and policies in Italy and France*. London, 1970. Allen and Unwin.
(University of Glasgow. Social and economic studies, 19.)
- [2] AGNELLI, G.: Discorso all'assemblea della Confederazione Generale dell'Industria Italiana, 30 maggio 1974. *Mondo Economico*, 1974. június 8. 41-46. o.
- [3] AMENDOLA, G.: Partecipazione statali e programmazione democratica. *Mondo Economico*, 1975. február 1. 29-30. o.
- [4] AMENDOLA, G.: Imprese pubbliche e programmazione democratica. *Mondo Economico*, 1973. január 20. 37-44. o.
- [5] AMENDOLA, G.: Osztályharc és gazdasági fejlődés a felszabadulás után. Lásd [78] 126-195. o.
- [6] AUCI, E.: Inflazione false ideti. *Mondo Economico*, 1974. szeptember 14. 16-20. o.
- [7] BAFFI, P.: Savings in Italy today. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1974. június. 118-139 o.
- [8] BALASSA, B.: Industrial policy in the European Common Market. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1973. december. 311-327. o.
- [9] BERTHOLD, U.: *Szubszencielmélet*. Budapest, 1974. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [10] BOGNÁR, J.: Gazdaságpolitika a világgazdaság három ország-csoportjában. *Korunk világgazdasága*. I. köt. Budapest. 1973. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 529-649. o.
- [11] BROOKS, R.: State intervention a must for EEC industry. *Industrial Management*, 1972. május. 38-43. o.
- [12] BROVEDANI, B.: Italy's financial policies in the sixties. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*. 1969. jun.
- [13] CAMPOLONGO, A.: Excess inflation. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*. 1967. június. 191-194. o.

- [14] CAMPOLONGO, A.: The dynamics of investment in Italy: 1951-1967. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1968. december. 361-396. o.
- [15] CAMPOLONGO, A.: Italy's five-year plan ex post. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1971. december. 371-381. o.
- [16] CAMPELLETTI, L.: Burocrazia, potere politico e programmazione. *Tempi Moderni*, 1963. január-március. 53-64. o.
- [17] CARLI, G.: *Considerazione finali del governatore alla Asemblea della Banca d'Italia*. Roma, 1970., 1971., 1972., 1973.
- [18] CARLI, G.: Intervento al Senato (20 febbraio 1975) nell'ambito dell' "Indagine conoscitiva sul funzionamento delle borse valori in Italia" (VI. Commissione permanente Finanza e Tesoro). *Mondo Economico*, 1975. március 1. 29-33. o.
- [19] CARLI, G.: *Relazione del governatore della Banca d'Italia. Considerazioni finali del governatore. Assemblea della Banca d'Italia 31 maggio 1974*. Roma, 1974.
- [20] CEFIS, E.: *Rapporto del Presidente della Montedison alle indagini conoscitive del parlamento sull'industria chimica italiana*. Roma, 1972.
- [21] CHALANDON, A.: L'économie concertée. *Entreprise*, 1960. szeptember 17.
- [22] CHIARENZA, F.: Realtà sociali e prospettive di sviluppo. *Mondo Economico*, 1974. szeptember 28. 29-41. o.
- [23] CIOCCA, R. - FILOSA, R. - REY, G.M.: Integration and development of the Italian economy, 1951-1971: a re-examination. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1975. szeptember. 284-320. o.
- [24] CLAUDE, H.: Quest-ce que l'économie concertée? *Économie et Politique*, 1961. szeptember
- [25] Comitato Interministeriale per la Ricostruzione: *Elementi per la politica economica del quadriennio 1955-1958*. Roma. 1955. Istituto Poligrafico del Stato.
- [26] Comitato per l'indagine conoscitiva sull' industria chimica: Un'indagine conoscitiva sulle situazione e sulle prospettive dell'industria chimica italiana nel quadro della programmazione economica. *Mondo Economico*, 1974. május 4. 45-61. o.

- [27] Commissariat General du Plan D.E.S.Q.: *Taux d'actualisation et rationalité économique. Deuxième Partie: L'évaluation numérique du taux d'actualisation associée en VIe Plan.* 1968. október 15.
- [28] Commissione Industria della Camera: *Indagine conoscitiva sulle fonti di energia. Conclusioni operative, 1974.* *Mondo Economico*, 1974. június 15. 50-53. o.
- [29] COTELLI, R. - DE STEFANO, A.: *Codice delle partecipazioni e delle aziende patrimoniali dello stato.* Milano, 1959-63.
- [30] DE GASPARI, M.: *Risparmio e reddito nazionale.* *Mondo Economico*, 1975. november 8. 23-28. o.
- [31] DE RITA, G.: *La politica di intervento pubblico.* *Il veltro*, 1962. december.
- [32] DI PASQUANTONIO, F.: *Az államkapitalizmus az olasz kapitalizmus fejlődési irányának általános keretein belül.* Lásd [78] 282-336. o.
- [33] The Economist Intelligence Unit. *The Mezzogiorno: Investment prospects for the seventies.* 1970. E.I.U.
- [34] *Edilizia pubblica, privata.* Róma, 1975.
- [35] ERDŐS T.: *Gazdasági növekedés a fejlett tőkésállamokban.* Budapest, 1972. Kossuth Könyvkiadó.
- [36] European Free Trade Association. *Regional policy of EFTA: An examination of the growth centre idea.* Glasgow, 1968. Oliver and Boyd. (University of Glasgow, Social and Economic Studies. Occasional paper. No. 10.)
- [37] FAZIO, A.: *Monetary base and the control of credit in Italy.* *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1969. június. 146-169. o.
- [38] FENYŐ B.: *Olaszország. Korunk világgazdasága.* II. köt. *A fejlett tőkésországok.* 2. kiad. Budapest, 1969. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 328-388. o.
- [39] FENYŐ B.: *Olaszország középtávu prognózisa.* Budapest, 1972. Világgazdasági Tudományos Tanács.
- [40] FILIPPI, E.: *Problemi finanziari delle imprese indipendenti italiane.* *Mondo Economico*, 1974. február 9. 33., 51-54. o.
- [41] FONTENEAU, P.: *Le flux de liquidités libres d'impôt, un util de gestion des entreprises de la Communauté Economique Européenne.* *Banque*, 1973. december. 1116-1122. o.

- [42] GENTILUCCI, P.: Mezzogiorno per slogans. In: *Mezzogiorno per progetti*. Roma, 1974.
- [43] GIORGETTI, G.: Incertezze dei piani nucleari dell'ENEL. *Mondo Economico*, 1974. november 16. 33-38. o.
- [44] GIROTTI, R.: *Rapporto del Presidente dell'ENI alle indagini conoscitive del parlamento sull'industria chimica italiana*. Roma, 1972.
- [45] HANN, F.H. - MATTHEWS, R.C.O.: The theory of economic growth: A survey. *Economic Journal*, 1964. december.
- [46] HAVAS G.: A beruházás-finanszírozás francia rendszere - magyar szemmel. Pénzügykutatási Intézet 1975/2. sz.
- [47] HAVAS G. - TILLY K.: *A francia állam szerepe a beruházásokban*. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó.
- [48] Institut für Orts. *Infrastruktur*. Zürich, 1966.
- [49] Istituto Mobiliare Italiano (IMI). *Nota aggiuntiva al programma sviluppo economico 1965-69 per il quinquennio 1966-70*. Roma, 1965. IMI, Ufficio Studi.
- [50] Istituto per l'Assistenza allo Sviluppo del Mezzogiorno. *Investing in the Mezzogiorno*. Roma, 1973. IASM.
- [51] Istituto per l'Assistenza allo Sviluppo del Mezzogiorno. The main incentives provided for industrial investments in the Mezzogiorno. *IASM Notize-News from the Mezzogiorno*, 1973. augusztus-szeptember. 18. o.
- [52] JEORGEN, L. - LAMB, R.: *Aperçus sur le financement des entreprises dans certain pays étrangers*. *Banque*, 1971. október.
- [53] KALDOR, N.: *Causes of the slow rate of economic growth of the United Kingdom*. Cambridge, 1966. Cambridge University Press.
- [54] KINDLEBERGER, C.P.: *Europe's postwar growth. The role of labour supply*. Cambridge, Mass. 1967. Harvard University Press.
- [55] Kis A.: *Olaszország története 1948-1968*. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó.
- [56] KOLTAY J.: *Az adóztatás gazdaságpolitikai szerepe a fejlett tőkésországokban*. Budapest, 1974. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- [57] LA PALOMBARA, J.: *Italy: The politics of planning*. Syracuse, 1966. Syracuse University Press.
- [58] LA PALOMBARA, J.: Italian political culture: fragmentation, isolation, alienation. PYE, L.W. - VERBA, S. (Eds.) *Political culture and political development*, Princeton, 1965. Princeton University Press. 309-316. o.
- [59] LA MALFA, G. - COPOLLA, R.: La riorganizzazione delle partecipazioni statali. *Mondo Economico*, 1975. február 1. 31-32. o.
- [60] LA MALFA, U.: *La politica economica in Italia 1946-1962*. Milano, 1962. Edizioni di Comunità.
- [61] LEONE, G.: Il messaggio al Parlamento del Presidente della Repubblica. *Mondo Economico*, 1975. október 31. 37-42. o.
- [62] LEWIS, W.A.: Economic development with unlimited supplies of labour. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 1954. május. 139-191. o.
- [63] LOVEJOY, R.: Policy making without reference to growth limitations: The Italian case 1960-1964. *Economia Internazionale*, 1968 augusztus.
- [64] LUTZ, V.A.: *Italy. A study in economic development*. London, 1962. Royal Institute of International Affairs.
- [65] LUTZ, V.A.: Some structural aspects of the Southern problem: The complementarity of emigration and industrialization. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1961. december. 205-219. o.
- [66] MEDICI, G.: Burocrazia, potere politico e programmazione. *Tempi Moderni*, 1963. január-március. 40-51. o.
- [67] MADDISON, A.: *Economic growth in the West: comparative experience in Europe and North America*. London, 1964. Allen and Unwin.
- [68] MESALLES, V.: Banknote remittances: Italy's recent experience. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1968. március. 75-87. o.
- [69] MILANO, F.: Le finanziarie regionali in Italia. *Mondo Economico*, 1974. április 20. 45-53. o.
- [70] Ministero del Bilancio. *Nota aggiuntiva al programma di sviluppo economico*. Roma, 1962.

- [71] Ministero del Bilancio. *Progetto di programma di sviluppo economico 1965-69*. Roma, 1965. Istituto Poligrafico dello Stato.
- [72] Ministero del Bilancio, Commissione Nazionale per la Programmazione Economica. *Rapporto del Presidente della Sezione Esperti della Commissione Nazionale per la Programmazione Economica*. Roma, 1963. Istituto Poligrafico dello Stato.
- [73] Ministero del Bilancio e della Programmazione Economica. *Progetto 80. - Rapporto preliminare al programma nazionale 1971-1975*. Roma, 1969.
- [74] Ministero del Bilancio e della Programmazione Economica. *Programma economico nazionale. Piano annuale 1972*. Roma, 1972.
- [75] MODIGLIANI, F. - LA MALFA, G.: Inflation, balance of payments deficit and their cure through monetary policy in the Italian example. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1967. március. 3-47. o.
- [76] MYRDAL, G.: *Economic theory and underdeveloped regions*, London, 1963.
- [77] NARDI, P. - PONTOLILLO, V.: The mortgage bonds market and housing finance in Italy. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1974. december. 329-343. o.
- [78] *Az olasz kapitalizmus tendenciái*. (A Gramsci Intézet 1962. március 23-25-i római közgazdasági értekezletének anyaga.) Budapest. 1964. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [79] Organisation for Economic Co-operation and Development. (OECD). *Italy*. Paris, 1970., 1971., 1972. (OECD Economic Survey.)
- [80] PADOA-SCHIOPPA, T.: Selective credit policy: Italy's recent experience. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1975. március. 36-60. o.
- [81] PANATI, G.: *La razionalizzazione delle scelte nell' investment trust*. Miláno, 1967: Etas Compass.
- [82] PAPP J.: *Olaszország gazdasági és pénzügyi helyzete a második világháború után*. Budapest, 1972. (MNB Közgazdasági főosztály közleményei 38.)
- [83] *Parere del Consiglio Nazionale dell'Economica e del Lavoro 13 febbraio 1962. VI. 4127. sull'ordinamento delle partecipazioni statali*. Roma, 1962. CNEL.

- [84] PEGGIO, E.: *Capitalismo italiano anni '70*. Roma, 1970. Editori Riuniti.
- [85] PEGGIO, E.: La piccola e media industria nella crisi dell'economia italiana. *Mondo Economico*, 1974. november 9. 44-51. o.
- [86] PEGGIO, E.: Come fronteggiare la crisi economica. *Mondo Economico*, 1974. január 12. 49-52. o.
- [87] PEROUX, F.: Note sur la notion de pôle de croissance. *Economie Appliquée*, 1955. No. 1-2.
- [88] PEROUX, F.: *L'Économie du XX. siècle*. Paris, 1961.
- [89] PETRICIONE, S. - LEON, P. - COSENTINO, G. - FERRARA, R.: Una matrice per il Mezzogiorno. In: *Mezzogiorno per progetti*. Roma, 1974. 74-84. o.
- [90] PETRILLI, G.: Sistema delle partecipazione statale. *Notizie IRI*, 1966. junius. No. 81.
- [91] PETRILLI, G.: IRI: bilancio di un quarantennio. *Mondo Economico*, 1975. február 1. 27-28. o.
- [92] PILLOTON, F.: *Effetti moltiplicativi degli investimenti della Cassa per il Mezzogiorno*. Giuffrè, 1960.
- [93] PONTOLILLO, V.: Medium- and long-term credit in Italy. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1972. szeptember. 297-315. o.
- [94] POSNER, M.V. - WOOLF, S.J.: *Italian public enterprise*. Cambridge, Mass. 1967. Harvard University Press.
- [95] POKROVSZKIJ, A.I. - MENYSIKOV, Sz.M. - HMELNYICKAJA, E.L. (Szerk.): *Gazdasági programozás a nyugat-európai országokban*. Budapest, 1972. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó - Kossuth Könyvkiadó.
- [96] *Relazione generale sulle situazione economica del paese* 1974., 1973., 1972., 1971., 1965. - Roma.
- [97] *Relazione sulla attività di coordinamento presentata al Parlamento del Presidente del Comitato dei Ministri per il Mezzogiorno*. Roma, 1965.
- [98] RIESZ M.: *A tőkés vállalatok üzletpolitikájának pénzügyi megalapozása*. Budapest, 1973. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- [99] ROBINSON, A.: Italy's financial entrepreneurs. *The Banker*, 1974. január. 53-59. o.
- [100] ROTA, G.: Struttura ed evoluzione dei flussi finanziari in Italia (1964-1972). *Mondo Economico*, 1974. augusztus 3. 45-50. o.
- [101] ROTT N.: A nyugat-európai amortizációs rendszerek és hatásuk a vállalatok beruházási versenyére. *Pénzügyi Szemle*, 1974. július. 581-590. o.
- [102] ROTT N.: Állami beruházások hatékonysági követelményei néhány nyugat-európai országban. *Közgazdasági Szemle*, 1974. november. 1343-1350. o.
- [103] ROTT N.: *Az angol beruházási rendszer*. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó.
- [104] ROTT N. - HERTER H.: *Vállalati tőkeszerkezet, pénzügyi struktúra a fejlett tőkésországokban és egyes hazai analógiák*. Budapest, 1972. (Állami Fejlesztési Bank, Közgazdasági dolgozatok.)
- [105] ROTT N. - SZAKONYI L.: A pénzügyi szabályozórendszer néhány elméleti kérdése. *Pénzügyi Szemle*, 1972. január 40-49. o.
- [106] ROVELLI, N.: *Rapporto del Presidente della SIR alle indagini conoscitive del Parlamento sull'industria chimica italiana*. Roma, 1972.
- [107] SARACENO, P.: Lo stato e l'economia. *Mondo Economico*, 1961. szeptember 23. 28-36. o.
- [108] SARACENO, P.: Il programma quinquennale non è forse uno strumento superato? *Mondo Economico*, 1969. november 22. 21-23. o.
- [109] SARACENO, P.: Vecchio e nuovo meridionalismo. *Mondo Economico*, 1974. január 12. 41-47. o.
- [110] SARACENO, P.: Formula IRI e fondo di dotazione. *Mondo Economico*, 1975. február 1. 19-26. o.
- [111] SARACENO, P.: *Il Meridionalismo dopo la ricostruzione*. Milano, 1974. Giuffrè.
- [112] SASIP (ed.): *Il taccuino dell'azionista - annuario di documentazione finanziaria, industriale e di borsa*. Milánó, 1974. Edizioni SASIP.
- [113] SCHLEICHER, H.: On European social rates of Discount survey. *Finanzarchiv*, 1973.

- [114] *Second report from the Expenditure Committee, Session 1973-74: Regional development incentives.* London, 1973. HMSO.
- [115] Segretario generale della programmazione: Direttive di politica economica. *Mondo Economico*, 1974. junius 15. 45-50. p.
- [116] *Sixth report from the Expenditure Committee, Session 1971-72: Public money in the private sector.* Vo. I-III.
- [117] SULLO, F.: *Il dibattito politico sulla programmazione; I piani di sviluppo in Italia dal 1945 al 1960.* Milánó, 1960. Giuffrè.
- [118] SYLOS-LABINI, P.: Prices, distribution and investment in Italy 1951-1966: an interpretation. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1967. december. 316-375. o.
- [119] SVIMEZ: *Ricerca sui costi d'insediamento.* Roma, 1967. Svimez.
- [120] SZABÓ K.: *A nagyvállalati kihívás. - Uj hullám a tőke-koncentrációban.* Budapest, 1974. Kossuth Könyvkiadó.
- [121] TELLER, R.: Le régime fiscal de l'amortissement dans le C.É.E. et ses conséquences pour les entreprises. *Banque*, 1974. január. 41-50. o.
- [122] TUMATI, P.: Will the crisis help the South? *The Banker*, 1974. január. 63-64. o.
- [123] URSINI, R.: *Rapporto dell'Administratore delegato del Gruppo "Liquigas-Liquichimica" alle indagini conoscitive del Parlamento sull'industria chimica italiana.* Róma, 1972.
- [124] VACCÀ, S.: Partecipazione e potere politico. *Mondo Economico*, 1975. február 1. 33-34. o.
- [125] VACIAGO, G.: Alternative theories of growth and the Italian case. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1970. junius. 180-211. o.
- [126] VANONI, E.: *Schema di sviluppo dell'occupazione e del reddito in Italia nel decennio 1955-1964.* Róma, 1954.
- [127] VANONI, E.: *Discorsi sul programma di sviluppo.* Róma, 1956.

- [128] VASZRILKOV, N.P.: Gazdasági programozás Olaszországban.
Lásd [95].
- [129] White Paper. *Nationalised industries: a review of
financial and economic objectives*. London, 1967.
HMSO.
- [130] WILSON, T.: Finance for regional industrial development.
Three Banks Review, 1967. szeptember. 2-23. o.

Felelős kiadó: Földi Tamás

Fedélterv: Gyene Ida

Terjedelem: 10,14 (A/5) ív

AK 1231 k 7679

76.3598 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

